

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ & ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Εξέταση του γερμανικού ορθολογισμού κατά την επιχείρηση
Barbarossa: Θεωρητική προσέγγιση, υψηλή πολιτική, στρατιωτικές
επιδιώξεις και τεχνοοικονομικές δυνατότητες.

22.09.1941 – 07.01.1942»

Ερρίκος Παπαδόπουλος-Γερονικολός

Επιβλέπων καθηγητής: Χαράλαμπος Παπασωτηρίου

ΑΘΗΝΑ 2016

***“A war is not lost,
until you consider it lost.”***

- Στρατάρχης Erich von Manstein

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	5
Μεθοδολογία	7
Μέρος Α: Θεωρητική Προσέγγιση	9
1ο Κεφάλαιο: Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και θεωρία διεθνών σχέσεων	11
Η Θεωρία διεθνών σχέσεων κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου	11
Μια σύγχρονη προσέγγιση του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου μέσα από τις θεωρίες διεθνών σχέσεων	13
Ηγεσία	16
Εσωτερικές και διεθνείς πιέσεις στην Ναζιστική Γερμανία	17
2ο Κεφάλαιο: Η φιλοσοφία του Χίτλερ	19
2Α. Η εποχή και η κοσμοθεωρία του Χίτλερ	19
2Α1. Ο Χίτλερ και η εποχή του: Η ήττα του 1918, η επανάσταση και το «πισώπλατο χτύπημα»	19
2Α2. Η κοσμοθεωρία του Χίτλερ: Ακαδημαϊκές προσλήψεις και η γέννηση της Geopolitik	25
2Β. Ostropolitik: Ρεαλιστικοί ή Ιδεαλιστικοί στόχοι;	28
2Β1. Ο πόλεμος στην ανατολή ως ρεαλιστικός πόλεμος	29
Πόλεμος για ασφάλεια έναντι του «Πολέμου για πόρους»	29
Εναλλακτικές στην επιχείρηση Barbarossa	31
Μέρος Β' Επιχείρηση Barbarossa	34

1ο Κεφάλαιο – Η πορεία προς τον πόλεμο: Οι Γερμανό-σοβιετικές σχέσεις στον μεσοπόλεμο	35
2ο Κεφάλαιο – Σχεδιασμός και στόχοι της επιχείρησης Barbarossa	33
Πολιτικοί, στρατηγικοί και επιχειρησιακοί στόχοι	40
Προετοιμασία και λήψη αποφάσεων	41
Λήψη αποφάσεων στην ναζιστική Γερμανία	44
3ο Κεφάλαιο: Κατανοώντας τις δυνατότητες επιτυχίας της επιχείρησης Barbarossa	45
Υπεροχή στο πεδίο της μάχης	46
Η κατάσταση στην Σοβιετική Ένωση το 1941	48
Υπερατλαντικές σχέσεις – Ιαπωνία	54
Η ομίχλη του Πολέμου: Λανθασμένη γερμανική πληροφόρηση	55
Αυξανόμενη Ισχύς της σοβιετικής ένωσης	58
4ο Κεφάλαιο Παράγοντες που καταδίκασαν επιχείρηση Barbarossa	62
Υπέρμετρη Αυτοπεποίθηση: Η εμπειρία του Α΄ΠΠ, του Blitzkrieg και η «υπεροχή» του Γερμανού στρατιώτη	62
Αντιμετώπιση ντόπιων πληθυσμών	64
Επιχειρησιακά λάθη	65
Συμπεράσματα	69
Βιβλιογραφία	71

Εισαγωγή

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος (στο εξής Β΄ΠΠ), δεν ήρθε ως κεραυνός εν αιθρία. Προέκυψε ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων, της ανισορροπίας ισχύος και των κληροδοτημάτων του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (στο εξής Α΄ΠΠ). Ο Β΄ΠΠ υπήρξε το μέσο εδραίωσης και αναδιαμόρφωσης των συσχετισμών δυνάμεων σε διεθνές, διανομής και αναδιανομής της ισχύος. Η εκπληκτική κατανόηση και ανεκτικότητα των «συμμάχων» στην επαναστρατιωτικοποίηση της Γερμανίας από τους ναζί και η «ουδετερότητα» έναντι μιας σειράς από γεγονότα όπως η προσφορά της Αυστρίας στον Χίτλερ και μέσω της Συμφωνίας του Μονάχου, την Τσεχοσλοβακία, παραδίδοντας αρχικά τη Σουδητία το 1938, ανοίγοντας τον δρόμο για την κατάκτηση ολόκληρης της χώρας. Η Βρετανία και η Γαλλία επιδίδονται σε μια σειρά σπασμωδικών διπλωματικών κινήσεων, κατά τις οποίες επιχειρούν να αποσπάσουν την σοβιετική στήριξη σε περίπτωση πολέμου, χωρίς ωστόσο οι ίδιοι να αναλαμβάνουν κάποια δέσμευση. Το Σύμφωνο μη επίθεσης μεταξύ Γερμανίας και Σοβιετικής Ένωσης που υπογράφεται στις 23/8/1939, πετυχαίνει επιτυχάνει την προσωρινή μετάθεση της σύγκρουσης μεταξύ των δύο δυνάμεων. Μετά την εισβολή στην Πολωνία δημιουργείται γερμανοσοβιετική μεθόριος η οποία προσφέρει τη δυνατότητα στο Χίτλερ μέσω της επιχείρησης «Μπαρμπαρόσα» να προχωρήσει στην πολυπόθητη επέκταση προς ανατολάς μέσω της επίθεσης στη Σοβιετική Ένωση. Στις 22 Ιουνίου του 1941, η Γερμανία, έχοντας ουσιαστικά διαθέσιμο το οικονομικό και πολεμικό δυναμικό του συνόλου της ηπειρωτικής Ευρώπης, επιτίθεται στη Σοβιετική Ένωση του Στάλιν.

Η Σοβιετική Ένωση προκάλεσε το μεγαλύτερο μέρος των συνολικών απωλειών της Γερμανίας κατά τη διάρκεια του Β΄ΠΠ. Η δυναμική του πολέμου επέτεινε τις αντιφάσεις που τον προκάλεσαν και έφερε στο προσκήνιο βαθύτερες αντιφάσεις του παγκόσμιου κυρίαρχου συστήματος, δημιουργώντας εντελώς νέους συσχετισμούς και ισορροπίες. Το αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι η εξέταση της Barbarossa για την οποία πολλοί υποστηρίζουν ότι υπήρξε το μεγαλύτερο λάθος του Χίτλερ στη στρατηγική του

κατά τη διάρκεια του Β΄ΠΠ. Μέχρι το καλοκαίρι του 1941 το Γ Ράιχ είχε πετύχει περισσότερα σε ένα χρόνο και με ελάχιστες απώλειες από όσα είχε καταφέρει η Γερμανική Αυτοκρατορία μετά από 4 χρόνια και εκατομμύρια νεκρούς. Αν αναλογιστούμε τις πολιτικές επιτυχίες που είχε νωρίτερα εξασφαλίσει η Γερμανία, είναι εύκολο να κατανοήσουμε την υπεροψία που απέπνεε η σύγκρουση με τη Ρωσία. Με ελάχιστους εναπομείναντες εχθρούς, η Γερμανία έστρεψε το βλέμμα της στο τελευταίο εχθρό της στη Σοβιετική Ένωση προκειμένου να πετύχει εκεί που ο Ναπολέοντας είχε αποτύχει στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Μεθοδολογία

Το βασικό μας ερώτημα, το οποίο θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε είναι κατά πόσο η επιχείρηση Barbarossa αποτελούσε με βάση τα δεδομένα της εποχής, μια ορθολογική κίνηση για τη Ναζιστική Γερμανία. Χρησιμοποιώντας παραδείγματα από τα γεγονότα και τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Ανατολικό Μέτωπο, θα επιχειρήσουμε να δώσουμε απάντηση στο ερώτημά μας. Σκοπός της εργασίας δεν είναι απλώς να αναδείξει τον τρόπο λήψης αποφάσεων, αλλά να μελετήσει τη στρατηγική και τις επιχειρησιακές επιλογές της γερμανικής ηγεσίας κατά την περίοδο μεταξύ 22 Σεπτεμβρίου 1941 και 7 Ιανουαρίου 1942, καθώς και το πώς επηρέασαν την έκβαση της επιχείρησης μια σειρά από παράγοντες όπως ήταν οι καιρικές συνθήκες, οι εχθρότητα των τοπικών πληθυσμών έναντι των Γερμανών εισβολέων, ο παράγοντας γεωγραφία και λάθη κατά το σχεδιασμό που οφείλονται στην υποτίμηση του σοβιετικού αντιπάλου, ώστε να καταστεί η καλοσχεδιασμένη αυτή επιχείρηση να καταλήξει σε αποτυχία. Για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου είναι απαραίτητο να γίνει ανάλυση των γεγονότων υπό το πρίσμα των θεωριών διεθνών σχέσεων, ανάλυση που έχει ως στόχο να δείξει ποια ήταν τα κίνητρα της στρατηγικής του Χίτλερ κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού και της διεξαγωγής της επιχείρησης Μπαρμπαρόσα.

Στο δεύτερο μέρος αναλύεται η σημασία της Χιτλερικής ηγεσίας στην απόφαση για την εκστρατεία Barbarossa, μελετώντας τα αίτια που οδήγησαν στη λήψη αυτής της απόφασης και εξετάζοντας τους λόγους για τους οποίους δημιουργήθηκε ένα σημαντικό κενό ανάμεσα στο σχεδιασμό των επιχειρήσεων και τη διεξαγωγή τους στη ρωσική επικράτεια. Στους κυριότερους αστάθμητους παράγοντες συγκαταλέγονται η στάση του ντόπιου πληθυσμού, καθώς και οι καιρικές συνθήκες, παράγοντες οι οποίοι έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην τελική έκβαση της επιχείρησης. Στη συνέχεια, εξετάζεται κατά πόσο αποτελούσε η επιχείρηση Μπαρμπαρόσα με βάση τα δεδομένα της εποχής, μια ορθολογική κίνηση για την Γερμανία. Το ερώτημα αυτό έχει απασχολήσει πάρα πολλούς μελετητές μέχρι σήμερα. Η απάντηση θα επιχειρηθεί να δοθεί όχι μόνο με βάση τα λάθη στρατηγικής τα οποία έγιναν,

αλλά λαμβάνοντας υπόψη την ιδεολογία του ίδιου του Χίτλερ και της γερμανικής ηγεσίας ιδιαίτερα μετά της επιτυχίες που είχε πετύχει στο διάστημα 1938-1941. Για να γίνει πιο κατανοητή η γερμανική στάση και τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Σοβιετική Ένωση αντίστοιχα γίνεται μια ανασκόπηση της γερμανικής κοινωνίας και της πολιτικής που είχε ακολουθήσει η σοβιετική ηγεσία μετά το τέλος του Α΄ΠΠ καθώς και στο ρόλο που επιτελούσε η γερμανική «ιδιαιτερότητα». Η χρήση παραδειγμάτων από την εξέλιξη της επιχείρησης «Μπαρμπαρόσα» αποσκοπεί στο να καταδείξει σε ποιο επίπεδο εντοπίζονται οι ατέλειες στο σχέδιο Barbarossa που εν τέλει οδήγησε στην ήττα της Γερμανίας. Η επιλογή των παραδειγμάτων έγινε με βάση τα κριτήρια που έχουμε θέσει στη εργασία και που θα μας βοηθήσουν στη διεξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων. Στην επόμενη και τελευταία ενότητα παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της μελέτης μας. Τέλος, τα παραρτήματα στο τέλος της εργασίας αποσκοπούν στο να τεκμηριώσουν με απτό και κατανοητό τρόπο τα επιχειρήματα της μελέτης μας.

Μέρος Α: Θεωρητική Προσέγγιση

Σύμφωνα με τους Jackson και Sorensen, ο κύριος λόγος που μελετάμε τις διεθνείς σχέσεις είναι το γεγονός ότι όλος ο ανθρώπινος πληθυσμός διαιρείται σε διαφορετικά ανεξάρτητα κράτη, τα οποία επηρεάζουν τον τρόπο που οι άνθρωποι ζουν¹. Η ετερογένεια του διεθνούς συστήματος δημιουργεί κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των μονάδων που το αποτελούν, οι οποίες χρήζουν διεθνολογικής ανάλυσης. Η θεώρηση στις διεθνείς σχέσεις είναι αυτό που αναλύει τις συνθήκες κρατικής κυριαρχίας και συνεπώς τις συνθήκες διεθνούς αναρχίας². Η θεωρία των διεθνών σχέσεων ασχολείται με το πολιτικό φαινόμενο στο διεθνές επίπεδο και ερευνά τα αίτια, τα οποία στα πλαίσια του διεθνούς συστήματος οδηγούν σε ανταγωνισμούς και πολέμους³. Στις μέρες μας η θεωρία διεθνών σχέσεων έχει φτάσει σε ένα ερμηνευτικό «κορεσμό» έπειτα από θεωρητικές αναλύσεις όπως εκείνες των Carr, Morgenthau, Waltz, Gilpin, Mearheimer κ.α. Το κύριο κριτήριο αξιολόγησης των παραπάνω η εξέταση του Βεσφαλιανού διεθνούς συστήματος με βάση τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν τους τελευταίους αιώνες. Τα κυριότερα σημεία των θεωριών που διατύπωσαν είναι η απουσία παγκόσμιας κοινωνίας και η απουσία διεθνούς ηθικής, ο ρόλος της κατανομής ισχύος στην διεθνή πολιτική είναι το κυριότερο κριτήριο που προσδιορίζει τις απειλές, τις ευκαιρίες και τα περιθώρια συνεργασίας, η εκτίμηση της κρατικής ισχύος είναι δύσκολο εγχείρημα και τέλος κύριο ζήτημα είναι τα αίτια πολέμου που παρεμβάλλονται μεταξύ των συμφωνιών των κρατών και των προσπαθειών για σταθερότητα και συνεργασία.

Οι πιο πάνω θεωρίες δεν προσδιορίζουν απλά την ανθρώπινη κατάσταση αλλά περιγράφουν τον ρόλο και τις διανεμητικές συνέπειες της ισχύος και αποφεύγουν να προβλέψουν προσδιοριστικά τα αποτελέσματα της κίνησης των πραγμάτων. Θεωρώντας ως δεδομένο το κεκτημένο των θεωριών που είναι συμβατές με το Παραδοσιακό Παράδειγμα θεωρούμε ότι περαιτέρω επιστημονικά βήματα μπορούν να είναι μόνο προσανατολιστικά της ανθρώπινης κατάστασης και ποτέ προσδιοριστικά. Η πολιτική θεωρία του

¹ Robert Jackson & Georg Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford: Oxford University Press, 2013, σελ. 20.

² Σχετικά με το πρόβλημα της διεθνούς τάξης στη σύγχρονη κοινωνία βλ. Hedley Bull, *Η άναρχη κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, Αθήνα: Ποιότητα, 2009.

³ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη και τη Θεωρία της Πολιτικής*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1997.

διεθνούς συστήματος και των τριών επιπέδων ανάλυσης μπορεί να αναπτυχθεί περαιτέρω σε πεδία που συμπεριλαμβάνουν και μη υλικά στοιχεία μόνο εάν επανέλθει στις πηγές που την γέννησαν και στις θεωρητικές προσεγγίσεις που κυριάρχησαν μέχρι και την έλευση του υλισμού και των εσχατολογικών ιδεολογικών δογμάτων. Η παρατήρηση των διεθνολογικών φαινομένων έχει δημιουργήσει κάποια παραδείγματα για τη θεωρητική βάση που απαιτείται για την ερμηνεία τους. Τα παραδείγματα αυτά μπορούν να δώσουν απαντήσεις όχι μόνο για το χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος, αλλά και την ευαισθησία του σε ενδεχόμενες αλλαγές ή τη συνέχιση και διατήρηση του⁴.

1^ο Κεφάλαιο: Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και θεωρία διεθνών σχέσεων

Η Θεωρία διεθνών σχέσεων κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου

Μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου παρατηρούμε την ανάπτυξη δύο κυρίαρχων κοσμοθεωριών. Αφενός μια θεωρία που προσεγγίζει την άκρατη αισιοδοξία και ευελπιστούσε πως ο πόλεμος σύντομα θα αποτελούσε μια ανάμνηση χάρη στη συμβολή της νεοσύστατης Κοινωνίας των Εθνών και στην υπακοή των θεσμοθετημένων διεθνών κανόνων από τα κράτη και αφετέρου μια πραγματιστική προσέγγιση που παρουσίαζε το μέλλον με πολύ πιο σκοτεινά χρώματα δίνοντας βάρος στα συνεχιζόμενα διλήματα ασφαλείας⁵. Σημαντικότερος εκφραστής του ιδεαλισμού υπήρξε ο πρόεδρος των ΗΠΑ, Woodrow Wilson, ο οποίος εξέφρασε το όραμα του για τον μεταπολεμικό κόσμο σε μια ομιλία του, η οποία είναι σήμερα διάσημη ως “τα δεκατέσσερα σημεία”. Ο ιδεαλισμός του Wilson, αντλεί την έμπνευση του από την καντιανή φιλοσοφία, ενώ παράλληλα αποσκοπεί στη δημιουργία μίας παγκόσμιας μεταπολεμικής τάξης, η οποία θα βασίζεται στην αυτοδιάθεση των λαών, το σεβασμό των κανόνων του διεθνούς δικαίου και την ανάπτυξη

⁴ Βλ. Kenneth Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος: Μια θεωρητική ανάλυση*, μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα: Ποιότητα, 2011.

⁵ William Wohlforth, “The Perception of Power: Russia in the Pre-1914 Balance”, *World Politics*, Vol. 39, No. 3 (Apr., 1987), σελ. 353-381.

των διεθνών οργανισμών. Το όραμα του Wilson είχε ως στόχο τη σταδιακή μείωση των εξοπλισμών και την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου με την κατάργηση των συνοριακών φραγμών. Ωστόσο παρά τις επιθυμίες του Wilson, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής επέλεξαν τον απομονωτισμό και τη μη συμμετοχή στους διεθνείς θεσμούς⁶. Οι δυνάμεις της Entente υποδέχτηκαν με ανάμεικτες αντιδράσεις αυτή τη στάση. Παρόλα αυτά ένα σημαντικό μέρος της φιλοσοφίας του Wilson φιλοσοφίας μπορούμε να το ανιχνεύσουμε στη γάλλο-βρετανική λογική “της ειρήνης με κάθε κόστος” κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με τη Γερμανία υπό την ηγεσία του Αδόλφου Χίτλερ, ο οποίος αγνοούσε συστηματικά τις διεθνείς συνθήκες, οι οποίες είχαν υπογραφεί από μια σειρά κρατών και αναγνωρίζονταν από τη διεθνή κοινότητα⁷.

Η εικοσαετής κρίση του Edward Hallett Carr είναι ένα από τα σημαντικότερα κείμενα της θεωρητικής εξέλιξης των Διεθνών Σχέσεων και ιδίως του ρεαλισμού. Στο έργο του ο Carr τονίζει την ανάγκη εκλαΐκευσης της διεθνούς πολιτικής μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ παρουσιάζει ανάγλυφα την ακμή και την παρακμή του φιλελεύθερου ιδεαλισμού, ανοίγοντας έτσι το δρόμο για τη μεταπολεμική φάση του πολιτικού ρεαλισμού⁸. Απαντώντας στο θεμελιώδες ερώτημα: Ποιος είναι ο ρόλος της ηθικής στη νέα διεθνή τάξη πραγμάτων; ο Carr τονίζει ότι μια διεθνής τάξη πραγμάτων δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στην ισχύ, για τον απλούστατο λόγο ότι η ανθρωπότητα πάντα θα τείνει να επαναστατεί μακροπρόθεσμα κατά της ωμής βίας. Με βάση τις κοινωνικές και πολιτειακές πραγματικότητες των τελευταίων αιώνων, ο Carr επιχειρεί μια σφαιρική κριτική της ουτοπικής και φιλελεύθερης σκέψης στις Διεθνείς Σχέσεις. Ο Carr αποδέχεται πολύ εύκολα το υπάρχον έθνος-κράτος ανεξάρτητα από το μεγάλο ή το μικρό του μέγεθος, ως τη μονάδα της διεθνούς κοινωνίας⁹.

⁶ Παρότι η ιδέα της κοινωνίας των Εθνών πηγάζει από τα 14 σημεία (σημείο IV), η αερική δεν έγινε ποτέ Μέλος στον διεθνή θεσμό. Η έλλειψη υποστήριξης από τις ΗΠΑ αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες που ο οργανισμός υπήρξε ανεπιτυχής στην αποστολή του.

⁷ Richard Overy, *The Dictators: Hitler's Germany and Stalin's Russia*, London: Penguin Books, 2005, σελ.114-115.

⁸ Edward Hallett Carr, *Η εικοσαετής κρίση 1919-1939: Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων, μετάφραση*: Ηρακλεία Στρούκου, Αθήνα: Ποιότητα, 2000, σελ. 101-129.

⁹ Στο ίδιο, σελ. 61-65.

Σύμφωνα με τον Carr ο πολιτικός ρεαλισμός ήρθε για τον να ξεσκεπάσει την ηθική υποκρισία των φιλελεύθερων ιδεαλιστών καθώς η ηθική ταυτίζεται με το εθνικό συμφέρον. Άλλωστε δεν είναι άσχετο το γεγονός ότι τα κράτη διαμορφώνουν τις σχέσεις τους και τη συμπεριφορά τους σε σχέση με τα άλλα κράτη στη βάση του εθνικού συμφέροντος. Ο Carr, δε διστάζει να υποστηρίξει ότι η ηθική είναι προϊόν των κυρίαρχων αγγλοσαξονικών εθνών, επομένως το δόγμα της αρμονίας των συμφερόντων, που ξεσκέπασε ο ρεαλισμός, δεν υπηρετεί την ειρήνη, αλλά αντιθέτως συγκαλύπτει την κυριαρχία των Μεγάλων Δυνάμεων¹⁰. Η ειρήνη ανάγεται σε παγκόσμιο αγαθό επειδή εξυπηρετεί τα συμφέροντα των δυνατών. Η διεθνής ηθική αποτελεί το δυσκολότερο πρόβλημα των Διεθνών Σχέσεων, καθώς φέρνει στο προσκήνιο το διαχωρισμό προσωπικής ηθικής και ηθικής των κρατών, ενώ παράλληλα υπογραμμίζει το πρόβλημα της κανονιστικής συμπεριφοράς μεταξύ των κρατών μέσω της θέσπισης κανόνων του διεθνούς δικαίου¹¹. Η ρεαλιστική κριτική στο φιλελεύθερο ιδεαλισμό είναι ουσιαστικά μία κριτική στο μεσοπολεμικό σύνδρομο Chamberlain και στη στρατηγική του κατευνασμού που οδήγησαν με μαθηματική ακρίβεια στο ξέσπασμα του Β΄ΠΠ.

Μια σύγχρονη προσέγγιση του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου μέσα από τις θεωρίες διεθνών σχέσεων

Η θεωρητική προσέγγιση του αντικειμένου του ορθολογισμού της επιχείρησης Barbarossa, απαιτεί τη χρήση των κατάλληλων ερμηνευτικών εργαλείων. Αποτελεί ευτύχημα ότι η επιστήμη των διεθνών σχέσεων έχει εμπλουτιστεί σημαντικά από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, από μια σειρά θεωριών, οι οποίες έχουν ως στόχο να εξηγήσουν τα σημαντικότερα διεθνολογικά φαινόμενα καθώς και τη πορεία λήψεως αποφάσεων των κρατών. Στην ανάλυση η οποία ακολουθεί, θα επιχειρήσουμε να μελετήσουμε εν συντομία αυτές τις θεωρίες διεθνών σχέσεων, προκειμένου να καταλήξουμε στην καταλληλότερη θεωρία, η οποία θα μας χρησιμεύσει κατά τη διάρκεια της παρούσας έρευνας. Τα επικρατέστερα θεωρητικά ρεύματα στην επιστήμη των διεθνών σχέσεων είναι

¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 98-100.

¹¹ Στο ίδιο, σελ. 223-230.

ο ρεαλισμός και ο φιλελευθερισμός, ενώ πιο περιορισμένο κοινό έχουν θεωρίες όπως ο μαρξισμός, ο κονστρουκτιβισμός και η αγγλική σχολή σκέψης, θεωρίες οι οποίες τείνουν να ερμηνεύουν τα διεθνολογικά ζητήματα υπό πιο στενές οπτικές και φιλοσοφικές βάσεις¹².

Ο φιλελευθερισμός δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη της διεθνούς συνεργασία και των διεθνών θεσμών¹³. Απόπειρες συνεννόησης και αποτροπής του πολέμου, όπως για παράδειγμα η Συμφωνία του «Μονάχου» υπήρξαν αποτέλεσμα των προσπαθειών ενός κολλεγίου μεγάλων δυνάμεων. Επιπλέον ο φιλελευθερισμός δεν λαμβάνει υπόψη την πρωταρχικό μέλημα των κρατών για εθνική ασφάλεια, τα διλλήματα ασφαλείας, ενώ όπως φαίνεται παρακάτω, οι φορείς λήψης αποφάσεων όπως ο Χίτλερ αδυνατούσαν να ασπαστούν την έννοια των απόλυτων κερδών παρά εκείνη των σχετικών. Όπως φάνηκε από την κήρυξη του πολέμου στην Σοβιετική Ένωση, ένα κράτος δεν θα διστάσει να θυσιάσει για οφέλη που πηγάζουν από τομείς χαμηλής πολιτικής, το δυνητικό όφελος στόχων υψηλής πολιτικής. Για τους φορείς λήψης αποφάσεων κατά την περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η λογική τους στηριζόταν στην μορφή ενός παιγνίου μηδενικού αθροίσματος (Zero Sum), παρά σε εκείνη ενός παιγνίου θετικού αθροίσματος/αμοιβαίου οφέλους (win-win).

Τόσο ο μαρξισμός όσο και ο κονστρουκτιβισμός παρέχουν τις δικές τους ερμηνείες για τον κόσμο των διεθνών σχέσεων, οι οποίες κινούνται μεταξύ του αφελούς και του νεφελώδους. Ο μαρξισμός βασίζει ολόκληρη την πολιτική φιλοσοφία του στην υπό αμφισβήτηση διαίρεση του κόσμου σε κοινωνικές

¹² John H. Herz, *Political Realism and Political Idealism: a Study in Theories and Realities*, Chicago: University of Chicago Press, 1951, σελ.145-178.

¹³ Ο φιλελευθερισμός αποτελεί ένα ιδιαίτερα ευρύ θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο στεγάζει ένα πλήθος θεωριών, οι οποίες δεν επιτυγχάνουν να ερμηνεύσουν την πορεία προς τον πόλεμο κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Ο ιδεαλισμός του αμερικανού προέδρου Wilson διαφεύστηκε οικτρά από την ίδια την πραγματικότητα. Η θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης παραμένει τόσο ασαφής όσο και ο ορισμός της λέξης «δημοκρατία», την οποία τόσο συχνά χρησιμοποιούν οι δυτικές δημοκρατίες. Τέλος ο φιλελευθερισμός της αλληλεξάρτησης δεν μπορεί να ερμηνεύσει ούτε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο οποίος έλαβε χώρα σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο, ούτε την επιχείρηση Barbarossa, η οποία ξεκίνησε παρά την τεράστια εξάρτηση της Γερμανίας από τις σοβιετικές εισαγωγές ζωτικών πρώτων υλών.

τάξεις παρά σε έθνη-κράτη¹⁴. Η ιστορική πραγματικότητα έχει καταστήσει αναμφισβήτητο το γεγονός πώς τα έθνη κράτη και όχι οι κοινωνικές τάξεις μέσα από την περίφημη πάλη τους υπήρξαν η κινητήριος δύναμη πίσω από τα γεγονότα του Β΄ΠΠ και ειδικά του «μεγάλου πατριωτικού πολέμου»¹⁵. Ο κονστρουκτιβισμός, αποτελεί περισσότερο φιλοσοφική παρά ουσιαστική προσέγγιση καθώς δεν παρουσιάζει πειστικά επιχειρήματα. Στη μελέτη μας άλλωστε δίνεται έμφαση στην ερμηνεία της πραγματικότητας παρά στο μηχανισμό γέννησης της.

Δύσκολα μπορεί να αμφισβητήσει κανείς ότι ο ρεαλισμός αποτελεί την πιο πρόσφορη θεωρία για τη μελέτη του ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών σε μια προσπάθεια να μελετήσουμε το σημαντικότερο διεθνολογικό φαινόμενο, αυτό του πολέμου¹⁶. Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα Ο Β΄ΠΠ έλαβε χώρα σε μια εποχή κατά την οποία ο κλασσικός ρεαλισμός των Θουκυδίδη, Μακιαβέλι και Hobbes έπαιρνε σάρκα και οστά χάρη στο πολυσήμαντο κριτικό έργο του Edward Carr. Τα γενικά αξιώματα της ρεαλιστικής θεώρησης καλύπτουν μια εισαγωγική ανάλυση του Β΄ΠΠ επαρκώς, όχι όμως πλήρως. Μερικές από τις παραδοχές του ρεαλισμού προκαλούν σημαντικές δυσχέρειες στην ερμηνεία και στην κατανόηση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, οι οποίες οδήγησαν τη ναζιστική Γερμανία στον πόλεμο.

Προκειμένου να ερμηνεύσουμε την απόφαση της Γερμανίας να εισβάλει στην Σοβιετική Ένωση το καλοκαίρι του 1941, θα λάβουμε σημαντική βοήθεια από τη νεοκλασική προσέγγιση του ρεαλιστικού παραδείγματος. Σε αντίθεση με τον παραδοσιακό, πολλές φορές χοντροκομμένο και απλοϊκό, ρεαλισμό, ο νεοκλασικός ρεαλισμός αντιλαμβάνεται την πολυπλοκότητα του διεθνούς

¹⁴ Η μυωπική αντίληψη του μαρξισμού στη σφαίρα των διεθνών σχέσεων υπήρξε φανερή από την εποχή του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Κλασσικό παράδειγμα υπήρξε η υπογραφή της ταπεινωτικής για την νεοσύστατη Σοβιετική Ένωση της συνθήκης του Brest-Litovsk, όταν ο Λέων Τρότσκι ευελπιστούσε οι γερμανοί εργάτες να δείξουν αλληλεγγύη και ομοψυχία και να επαναστατήσουν κατά της γερμανικής κυβέρνησης και υπέρ του σοβιετικού μπολσεβικισμού. Όπως είναι γνωστό κάτι τέτοιο δεν συνέβη ποτέ.

¹⁵ Είναι χαρακτηριστικό πως ο όρος «Μεγάλος Πατριωτικός πόλεμος», ο οποίος χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να κινητοποιήσει τους σλάβους πολίτες της Σοβιετικής Ένωσης, αναφέρεται στον όρο «Πατριωτικός Πόλεμος» ο οποίος χρησιμοποιήθηκε από την Τσαρική Ρωσία κατά την Εισβολή του Ναπολέοντα.

¹⁶ Rose Gideon, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1 (Oct., 1998), σελ. 144-172.

συστήματος. Δέχεται έννοιες που βρίσκονται στον πυρήνα του ρεαλισμού, όπως η αναρχία, τα διλλήματα ασφαλείας, και οι συστημικές πιέσεις, όμως δεν αντιλαμβάνεται τα κράτη ως κενά έρμια του συστήματος. Κάθε κράτος αντιδρά διαφορετικά στις συστημικές πιέσεις για λόγους πέρα από την ισχύ του στο σύστημα.¹⁷ Ο νεορεαλισμός εισάγει τις έννοιες των θεσμών ή/και ελίτ που λαμβάνουν αποφάσεις, καθώς και τους εσωτερικούς παράγοντες (ως παρεμβατική μεταβλητή). Οι δύο αυτές έννοιες καθορίζουν την πολιτική μίας χώρας, σε συνδυασμό με τις συστημικές πιέσεις (ανεξάρτητη μεταβλητή)¹⁸. Χωρίς να εξετάσουμε αυτούς τους παράγοντες είναι αδύνατον να εξηγήσουμε την συμπεριφορά της Γερμανίας το 1941.

Ηγεσία

Όταν οι διεθνείς συνθήκες υποχρεώνουν ένα κράτος σε συγκεκριμένες ενέργειες, αυτές η ενέργειες δεν είναι απαραίτητο να βασίζονται σε ορθολογικές αποφάσεις. Οι αποφάσεις λαμβάνονται από άτομα, τα οποία διαφέρουν μεταξύ τους σε προσλαμβάνουσες, ιδεολογία, ικανότητες και κυρίως αντίληψη του μεγέθους της πρόκλησης που έχει δημιουργηθεί¹⁹. Μία μικρή απειλή μπορεί να εκληφθεί ως τεράστια, ενώ μία μεγάλη μπορεί να αγνοηθεί. Πολλές φορές είναι δύσκολο να εντοπίσουμε τους θεσμούς που λαμβάνουν αποφάσεις σε ένα κράτος. Σε μία δικτατορία, όπως στην περίπτωση της Γερμανίας, είναι πολύ πιο εύκολο.

Όσα αναφέρθηκαν ως αυτό το σημείο θα χρησιμεύσουν για την παρακάτω ανάλυση. Όμως στην περίπτωση της Ναζιστικής Γερμανίας θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ένα τελευταίο ζήτημα. Παίρνοντας ως δεδομένο πως η φύση της ηγεσίας μίας χώρας παίζει ρόλο, πρέπει να πάμε τον νεοκλασικό ρεαλισμό ένα βήμα παραπέρα, και να λάβουμε υπόψη ότι ο ναζισμός, όπως και ο κομμουνισμός, αποτελεί μια μετα-κρατική, ακραία επαναστατική

¹⁷ Lobell Steven et al. (eds.), *Neoclassical realism, the state and foreign policy*, Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 4.

¹⁸ Prazmowska Anita, *Britain, Poland and the Eastern Front 1939*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 66.

(αναφερόμαστε στον όρο επαναστατική βάση του ορισμού του Martin Wight)²⁰.

Εσωτερικές και διεθνείς πιέσεις στην Ναζιστική Γερμανία

Βάσει του νεοκλασικού ρεαλισμού, πέρα από την αντίληψη της ηγεσίας, σημασία έχει η δυνατότητα αυτής της ηγεσίας να έχει πρόσβαση στους πόρους της χώρας της²¹. Μας ενδιαφέρει δηλαδή, όχι τόσο η δύναμη της χώρας, αλλά οι δυνατότητες της κυβέρνησης να συγκεντρώσει πόρους για τους σκοπούς της. Τα παραδείγματα από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ενισχύουν αυτή την θεωρία. Η δύναμη της Γαλλίας (και σε έναν βαθμό της Βρετανίας) πριν το 1939 ήταν τεράστια, όμως, όπως φάνηκε το 1940, οι δυνατότητες των ηγετών να κινητοποιήσουν τους πόρους που διέθεταν οι χώρες τους ήταν μηδαμινές. Το πιο ενδιαφέρον, και σχετικό παράδειγμα αφορά τις δυνάμεις και δυνατότητες της ναζιστικής Γερμανίας. Ένα από τα πρώτα παράδοξα που εντοπίζουμε είναι πως ενώ οι Γερμανική ηγεσία διεξήγαγε έναν ολοκληρωτικό, επαναστατικό πόλεμο στην ανατολή, δίσταζε να μετατρέψει την οικονομία της από καταναλωτική σε οικονομία πολέμου, όπως είχε κάνει η Σοβιετική ένωση.²² Για να καταλάβουμε την συμπεριφορά της Γερμανίας πρέπει να ανατρέξουμε και στους εσωτερικούς παράγοντες, και στην αντίληψη, η οποία μετατρέπεται σε δογματισμό από την ίδια την φύση του επαναστατισμού, των Ναζι ηγετών. Αναφορικά με την κοινωνία, οι Ναζι ήθελαν να αποφύγουν καταστάσεις που θα επέστρεφαν μνήμες της οικονομικής και βιοτικής εξαθλίωσης του πληθυσμού κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Το παραπάνω, σε συνδυασμό με τον τρόμο που θα δημιουργούταν για την μοίρα του Ράιχ, θα κινδύνευε να μειώσει την στήριξη στην κυβέρνηση. Περαιτέρω, η ναζιστική ιδεολογία, που θα εξερευνηθεί στο επόμενο κεφάλαιο, δεν μπορούσε να δεχτεί την πιθανότητα αποτυχίας των γερμανών στρατιωτών έναντι των θεωρούμενων ως κατώτερων σλάβων με το να

²⁰ Βλ. Martin Wight, *Διεθνής Θεωρία: Τα τρία ρεύματα σκέψης*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 2011.

²¹ Kokoshin Andrei, "The German Blitzkrieg Against the USSR, 1941", Paper, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, June 2016.

²² Χαρακτηριστικό είναι πώς παρά τις ήττες στο El Alamein, στην Μόσχα και στο Στάλινγκραντ, ο Χίτλερ προχώρησε σε οδηγίες για μετατροπή της οικονομίας σε οικονομία πολέμου μόλις το 1943.

κινητοποιήσει μαζικά την οικονομία για έναν πόλεμο που αναμενόταν να οδηγήσει σε μια σύντομη και τεράστια νίκη.

2^ο Κεφάλαιο: Η φιλοσοφία του Χίτλερ

Κάθε ανάλυση η οποία επιχειρεί να ερμηνεύσει τον ορθολογισμό ή τον ανορθολογισμό των αποφάσεων της Γερμανίας γενικότερα και της γερμανικής ηγεσίας ειδικότερα πριν και κατά την διάρκεια του Β'ΠΠ οφείλει να εντοπίσει τον πυρήνα τόσο των κινήτρων όσο και των γεγονότων που οδήγησαν τελικά στον πόλεμο. Εάν και κατά πόσο ατή η δύναμη αναδιαμόρφωσης του διεθνούς συστήματος πρέπει να συμπυκνωθεί στην ελάχιστη μονάδα αναφοράς στις διεθνείς σχέσεις, δηλαδή το άτομο ή όχι, γίνεται εύκολα αντιληπτό από το πόσο η κάθε ανάλυση πρέπει αρχικά να επικεντρωθεί στην κοσμοθεωρία του ηγέτη της ναζιστικής Γερμανίας²³. Από την άνοδό του στην εξουσία, το 1933 μέχρι και την αυτοκτονία του το 1945, ο Αδόλφος Χίτλερ λαμβάνει μια σειρά αποφάσεων με γνώμονα την επικράτηση της κοσμοθεωρίας του, γεγονός που φαίνεται τόσο μέσα από τις ομιλίες και τα κείμενα του, δακτυλογραφημένα από τον γραμματέα του εκείνη την περίοδο, Ρούντολφ Ες όσο και μέσα από την τεράστια βιβλιογραφία από αναλύσεις εξωτερικών παρατηρητών, η οποία μας προσφέρει τη δυνατότητα να εξάγουμε σημαντικά συμπεράσματα²⁴. Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε υπό το πρίσμα της αντικειμενικότητας και με κριτική στάση τις πολιτικές αντιλήψεις του Χίτλερ και σε ποιο βαθμό οι προσδοκώμενοι στόχοι του και οι πεποιθήσεις που τον οδήγησαν εν τέλει σε πόλεμο με την Σοβιετική Ένωση το καλοκαίρι του 1941. Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα κατά πόσο η σύγκρουση μεταξύ των δύο χωρών ήταν αναπόφευκτη, ή απλά υπήρξε ένα από τα μεγαλύτερα λάθη στη στρατιωτική ιστορία;

²³ Βλ. Kenneth Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος: Μια θεωρητική ανάλυση*, μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα: Ποιότητα, 2011, σελ. 55-58. Ακόμα και αν δεχθούμε την άποψη ότι η σημασία του ατόμου είναι περιορισμένη, η προσπάθεια κατανόησης των αποφάσεων ενός ηγέτη, ο οποίος κινείται μέσα στο διεθνές σύστημα είναι αναγκαία.

²⁴ Σχετικά με τις πολιτικές αντιλήψεις του Αδόλφου Χίτλερ βλ. Adolf Hitler, *Ο Αγών μου (Mein Kampf)*, Τόμοι Α'-Β', Μετάφραση Δημήτρης Π. Κωστελένος, Αθήνα: Εκδόσεις Το Σύμπαν, 1970-2005, το οποίο εκδόθηκε το 1925 καθώς και το μη επεξεργασμένο δεύτερο βιβλίο "Zweites Buch", το οποίο γράφτηκε το 1928 και εκδόθηκε για πρώτη φορά επίσημα μόλις το 2003 βλ. Weinberg Gerhard (ed.), *Hitler's Second Book: The Unpublished Sequel to Mein Kampf*, New York: Enigma Books, 2006.

2Α. Η εποχή και η κοσμοθεωρία του Χίτλερ

Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου αυτού θα επιχειρήσουμε μια σύνδεση της επίδρασης που είχε η πρόσφατη ιστορική μνήμη στους μελλοντικούς στόχους του Χίτλερ με μια παράλληλη ερμηνεία της επίδρασης που είχε η εμπειρία της ήττας και η υπογραφή της συνθήκης των Βερσαλλιών στον Χίτλερ αναφορικά με τη συχνά “εμμονική” επιθυμία του για γερμανική επέκταση προς ανατολάς, καθώς και τη σημασία της Ουκρανίας και της Ρωσίας για την εξασφάλιση της μελλοντικής ασφάλειας της Γερμανίας. Ακολούθως θα γίνει αναφορά στις σημαντικότερες πνευματικές επιρροές και προσλαμβάνουσες του Αδόλφου Χίτλερ από το περιβάλλον του. Στόχος είναι να καταστούν σαφείς οι θεωρητικές και ακαδημαϊκές βάσεις που αποτέλεσαν τα θεμέλια της λογικής του Lebensraum (ζωτικού χώρου) που η Γερμανία «έπρεπε», εάν ήθελε να επιβιώσει, να επιχειρήσει να επεκταθεί πέρα από τα ανατολικά της σύνορα. Αντλώντας στοιχεία από ιστορικές αναλύσεις και από τις μαρτυρίες του ίδιου – γραπτές και προφορικές – καθώς και τις πολιτικές του παρακαταθήκες μέσα από κείμενα και τις ομιλίες του Χίτλερ, θα επιχειρηθεί να καταστεί κατανοητός ο τελικός του στόχος, καθώς και τα βήματα που ακολούθησε για την επίτευξη του στόχου του.

2Α1. Ο Χίτλερ και η εποχή του: Η ήττα του 1918, η επανάσταση και το «πισώπλατο χτύπημα»

Το γεγονός, το οποίο έπαιξε καθοριστική σημασία στη ψυχοσύνθεση του Χίτλερ ήταν η ήττα της Γερμανίας στον Α΄ΠΠ, η οποία επιτελέστηκε με τρόπο που από πολλούς εθνικιστικούς κύκλους ερμηνεύτηκε ως πισώπλατο χτύπημα²⁵. Ο Χίτλερ, παρά το γεγονός ότι ήταν αυστριακός, είχε πολεμήσει για την Γερμανική Αυτοκρατορία κατά τον Μεγάλο Πόλεμο. Έζησε από κοντά τον εφιαλτικό πόλεμο στα χαρακώματα και αργότερα την ταπεινωτική

²⁵ Η θεωρία του πισώπλατου μαχαιρώματος από προδότες πολιτικούς (δημοκράτες και κομμουνιστές) βρήκε πρόσφορο έδαφος ανάμεσα στους εθνικιστικούς κύκλους της Γερμανίας και υπήρξε νευραλγικό τμήμα της εθνικοσοσιαλιστικής ρητορικής. Βλ. σχετικά Wilhelm Deist, “Der militärische Zusammenbruch des Kaiserreichs: Zur Realität der 'Dolchstoßlegende,’” στο Wilhelm Deist (ed.), *Militär, Staat und Gesellschaft: Studien zur preußisch-deutschen Militärgeschichte*, Berlin: De Gruyter, 1991.

συνθήκη των Βερσαλλιών²⁶. Όπως πολλοί γερμανοί της εποχής του, έτσι και ο Χίτλερ ήταν πεπεισμένος πως η ήττα της Γερμανίας οφειλόταν σχεδόν αποκλειστικά σε παράγοντες όπως η έλλειψη ηθικού μεταξύ των πολιτών, η εχθρική προπαγάνδα, τα ιδιοτελή συμφέροντα των γερμανών πολιτικών και σε τελική ανάλυση η επανάσταση του 1918-1920.²⁷ Ο πόλεμος δεν χάθηκε στα πεδία των μαχών, άλλα από τους διεφθαρμένους γερμανούς πολιτικούς, οι οποίοι προδώραν τους απλούς στρατιώτες με την παράδοση της Γερμανίας.²⁸ Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια οι θυσίες τους των πρώην στρατιωτών στα πεδία των μαχών κατά τη διάρκεια του τετραετούς πολέμου να μοιάζουν πλέον ανούσιες.

Στο έργο του ο Χίτλερ μας αναλύει επαρκώς τη σημασία που είχε η καταστροφική παράδοση της Γερμανίας. Αναμφίβολα η ήττα του 1918 έπαιξε σημαντικό ρόλο στις μετέπειτα στρατηγικές του.²⁹ Ο Χίτλερ κατηγορεί συχνά τις πολιτικές ελίτ της αντεπαναστατικής δημοκρατίας της Γερμανίας για προδοσία. Για να στηρίξει αυτό το επιχείρημα αναφέρει πως οι γερμανοί επαγγελματίες πολιτικοί έχουν χάσει κάθε αίσθηση εθνικής αυτοσυντήρησης³⁰. Εδώ πηγάζει η αντίληψη που του γεννήθηκε μετά την ειρήνη των Βερσαλλιών. Από τα παραπάνω ανιχνεύουμε τις βασικές προσλαμβάνουσες που δέχτηκε ο Χίτλερ πριν εισέλθει στην πολιτική. Ουσιαστικά ήταν η εποχή κατά την οποία σφυρηλατήθηκε η προσωπικότητα του Χίτλερ, το καθοριστικό εκείνο σημείο που τον έστρεψε στην πολιτική. Υπήρξε ένας πολιτικός που απεχθανόταν τους πολιτικούς.³¹

²⁶ Ο ίδιος ο Χίτλερ αναφέρεται εκτεταμένα στην «πισώπλητη προδοσία» στο δεύτερο τόμο του έργου του, *Ο Αγών μου*, Β' Τόμος, Κεφάλαιο 7.

²⁷ Στο ίδιο.

²⁸ Η άποψη του Χίτλερ σε καμία περίπτωση δεν αποτελούσε μια περιθωριακή άποψη. Το 1918 οι Γερμανοί αναζητούσαν ένα εθνικό μύθο προκειμένου να δικαιολογήσουν την ήττα που δέχθηκαν, παρά την φαινομενική στρατιωτική τους υπεροχή. Το φαινόμενο αυτό δεν ήταν νεοφανές, καθώς κάθε ηττημένη παράταξη στην παγκόσμια ιστορία ωθείται σε αντίστοιχες εκλογικές. Βλ. Σχετικά Wolfgang Schivelbusch, *Die Kultur der Niederlage: Der amerikanische Süden 1865, Frankreich 1871, Deutschland 1918*, Berlin 2001.

²⁹ Απόδειξη αποτελεί το γεγονός ότι ο Αδόλφος Χίτλερ, στο έργο του *Ο Αγών μου* και πιο συγκεκριμένα στο κεφάλαιο με τίτλο «Ανατολική Πολιτική» ξεκινάει κάνοντας αναφορά σε ζητήματα εσωτερικής πολιτικής, προκειμένου να δείξει τη σημασία του εσωτερικού μετώπου της εξωτερικής πολιτικής "Home front" και να επιμείνει ακόμα περισσότερο στην σημασία της νίκης στο μέτωπο της εσωτερικής προπαγάνδας.

³⁰ Α. Χίτλερ, *Ο Αγών μου*, Τόμος Β', κεφάλαιο 14.

³¹ Α. Χίτλερ, *Ο Αγών μου*, Τόμος Β', κεφάλαιο 7.

Από τις εμπειρίες του και πιο συγκεκριμένα τον πολυετή πόλεμο, και την ταπεινωτική συνθήκη είναι εύκολο να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα για την προσωπικότητάς του, τα οποία μας δίνουν απαντήσεις για τις μετέπειτα αποφάσεις του. Αρχικά, παρά το γεγονός ότι ο Χίτλερ είχε μελετήσει εκτεταμένα τις διδαχές τον Κλαούζεβιτς, είναι εύκολο να συμπεράνουμε πως το κορυφαίο – και όχι ένα από τα πολλά δυνητικά μέσα – εργαλείο του για την επίτευξη πολιτικών στόχων ήταν ο πόλεμος³². Παρότι πολιτικός ο ίδιος, η βαθειά απέχθειά του για τους πολιτικούς τον έκανε συχνά να συμπεριφέρεται ως στρατιωτικός. Όπως και ο Ναπολέοντας, αντίστοιχα έτσι και ο Χίτλερ, χρησιμοποιούσε αδιακρίτως και με τεράστια ευκολία τον στρατό του ως εργαλείο άσκησης πολιτικής³³. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι ακόμα και όταν ο Χίτλερ είχε την ευκαιρία να αποσπάσει ευνοϊκές συμφωνίες από τον Στάλιν, αγνόησε τελείως την δυνατότητα χρήσης διαπραγματεύσεων ή άλλων μορφών πίεσης, και αντί αυτών προχώρησε στην υλοποίηση του σχεδίου Barbarossa³⁴. Ο πόλεμος δεν αποτελούσε ένα από τα μέσα συνέχισης της πολιτικής, αλλά υπήρξε το κύριο μέσο άσκησης πολιτικής και ταυτόχρονα αυτοσκοπός.³⁵ Τα υπόλοιπα μέσα: συνθήκες, υποσχέσεις και συνδιασκέψεις αποτελούσαν εργαλεία που ως μοναδικό στόχο είχαν να διευκολύνουν τον πόλεμο, ή να τον μεταφέρουν σε μια πιο γόνιμη χρονική συγκυρία.³⁶ Κατά συνέπεια δεν γεννήθηκε ποτέ στο μυαλό του Χίτλερ το ερώτημα εάν η Σοβιετική Ένωση και η Γερμανία θα αναμετρηθούν στο πεδίο της μάχης.³⁷ Τα μόνα ερωτήματα ήταν ποτέ και ποιός θα επιτεθεί πρώτος.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω και σε συνάρτηση με τις εμπειρίες από τον σκληρό διμέτωπο πόλεμο που έζησε για τρία χρόνια η Γερμανία είναι εύκολο να κατανοήσουμε ότι ο Χίτλερ ήθελε να είναι εκείνος που θα επιτεθεί

³² Βλ. σχετικά Joachim Fest, *The Face of the Third Reich*, London: Penguin Books, 1979.

³³ David Glantz & Jonathan House, *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*, Lawrence: University Press of Kansas, 1999, σελ.141-143.

³⁴ Mark Harrison, "Barbarossa: the Soviet Response, 1941" στο Bernd Wegner (ed.), *From Peace to War: Germany, Soviet Russia and the World, 1939-1941*, Providence RI: Berghahn Books, 1997, σελ. 431-448.

³⁵ Βλ. Α. Χίτλερ, *Ο Αγών μου*, Τόμος Β', κεφάλαιο 14 για τη σημασία του πολέμου για μια κοινωνία,

³⁶ Στο ίδιο.

³⁷ Σε αυτό το σημείο είναι φανερό η σημασία της φύσης του επαναστατισμού και της επίδρασης που αυτός μπορεί να έχει σε μία κυβέρνηση που μελετάται από την σκοπιά του νεοκλασικού ρεαλισμού. Η αντίληψη που είχε ο Χίτλερ για την Σοβιετική Ένωση, και αντίστοιχα για την Βρετανία ή την Ιαπωνία θα επηρέαζε καθοριστικά την πορεία του τρίτου Ραιχ.

στη Σοβιετική Ένωση, σε εκείνη τη χρονική στιγμή που θα ήταν επωφελέστερη για την Γερμανία. Σε μια χρονική στιγμή που η Γερμανία δεν θα απειλούταν από τη Δύση και η Σοβιετική ένωση θα βρισκόταν σε μεταβατική περίοδο. Είναι φανερό από τις εμπειρίες του Χίτλερ στο μέτωπο ότι προτιμούσε έναν γρήγορο πόλεμο παρά έναν πόλεμο φθοράς. Επιπλέον είχε προσωπική εμπειρία από τα χαρακώματα του Α΄ΠΠ και τις ευρείες καταστροφές που είχαν προκληθεί στη Γαλλία και στο Βέλγιο. Εάν η σύγκρουση συνέβαινε σε γερμανικό έδαφος, η καταστροφή θα λάμβανε χώρα σε γερμανικό έδαφος. Εκτός αυτών ο Χίτλερ εύκολα αντιλαμβανόταν πως η Σοβιετική Ένωση είχε στη διάθεσή της ατελείωτα αποθέματα ανθρωπίνου δυναμικού για να επιβιώσει από έναν παρατεταμένο πόλεμο. Αυτό είχε καταστεί σαφές κατά τη διάρκεια του Α΄ΠΠ. Επομένως η Γερμανία θα έπρεπε να κινηθεί επιθετικά και τάχιστα. Η χώρα δεν διέθετε ούτε το στρατηγικό βάθος ούτε το επαρκές ανθρώπινο δυναμικό για να διεξάγει έναν παρατεταμένο αμυντικό πόλεμο. Η άποψη αυτή δεν ήταν προνόμιο του Χίτλερ, αλλά ενστερνιζόταν και από τη γερμανική στρατιωτική ηγεσία. Ακόμα και σε περίπτωση σοβιετικής επίθεσης, η Γερμανία θα έπρεπε να αντεπιτεθεί άμεσα και να κινηθεί μόνο επιθετικά³⁸. Είναι τέλος εμφανές από τα απομνημονεύματα του Χίτλερ ότι σε μεγάλο βαθμό υπερεκτιμούσε τις δυνατότητες του γερμανικού στρατού και παράλληλα υποτιμούσε, παρά το γεγονός ότι παραδεχόταν ότι η δυσανάλογη αριθμητική υπεροχή της Σοβιετικής Ένωσης αποτελούσε σημαντικό πρόβλημα για τη Γερμανία³⁹. Αναμφισβήτητα η κατάρρευση της Ρωσίας κατά τη διάρκεια του Α΄ΠΠ ήταν ένας από τους παράγοντες που ενίσχυσαν την μετέπειτα άποψη του Χίτλερ για τα σαθρά θεμέλια της σοβιετικής πολεμικής μηχανής.

Όταν ο Χίτλερ αναφέρεται στην εξωτερική πολιτική ενός κράτους, κάνει διάκριση ανάμεσα στην πολιτική που ασκούν οι ελίτ την οποία χαρακτηρίζει ως «προδοτική πολιτική» και στην πολιτική που θα ασκεί ένα αυθεντικό «λαϊκό κράτος» (People's State)⁴⁰. Οι αναμνήσεις της επανάστασης είναι

³⁸ David Stahel, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, σελ. 34.

³⁹ Βλ. Α. Χίτλερ, *Ο Αγών μου*, Τόμος Β', κεφάλαια 7 και 14. Ιδιαίτερα για το ζήτημα της αριθμητικής υπεροχής, η ειρωνεία είναι συγκλονιστική.

⁴⁰ Άλλωστε για τον Χίτλερ το κράτος δεν είναι παρά ένα μέσο για την ενίσχυση την επιβίωση του έθνους.

περισσότερο από εμφανείς. Ο γερμανός δικτάτορας συνεχίζει αναλύοντας υπό το δικό του πρίσμα τις αποτυχίες της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής μέχρι το 1914. Ωστόσο δεν μένει εκεί, καθώς στη συνέχεια αναφέρει ότι «όσοι επιδιώκουν ανατροπή της συνθήκης των Βερσαλλιών είναι ανόητοι παρά τις καλές τους προθέσεις»⁴¹. Είναι εμφανές ότι ο Χίτλερ επιθυμεί κάτι παραπάνω από επιστροφή στο προηγούμενο εδαφικό καθεστώς, το οποίο θεωρεί «κλειστοφοβικό» για την Γερμανία. Στη συνέχεια παρουσιάζεται με επιχειρήματα η πολιτική του φιλοσοφία, η οποία επηρεάζεται από διεθνολογικές θεωρίες όπως η φιλοσοφία του «Ζωτικού Χώρου» (Lebensraum), της «Κεντρικής Γης» (Heartland) και της θεωρίας της αυτάρκειας (Autarky). Είναι σαφές πως για τον γερμανό δικτάτορα η επέκταση προς ανατολάς δεν ήταν επιλογή, ήταν – σε γνήσια θεωρία επιθετικού ρεαλισμού – ανάγκη για την επιβίωση του γερμανικού έθνους. Από τα απομνημονεύματα του Χίτλερ φαίνεται πως ο ίδιος επεξεργαζόταν πολλούς διαφορετικούς συνδυασμούς συμμάχων στον επερχόμενο πόλεμο. Ωστόσο στο τέλος κάθε πιθανή συμμαχία με τη Σοβιετική Ένωση θα κατέρρεε. Αποτελεί ειρωνεία ότι ο Χίτλερ δεν θεωρούσε τη Σοβιετική Ένωση αρκετά έμπιστη ώστε να τηρήσει τις υπογεγραμμένες συνθήκες. Η συμμαχία των δύο θα ήταν ευκαιριακή και η σημασία της θα διαρκούσε όσο διαρκούσε ο πόλεμος με την Γαλλία. Άλλωστε δύο εκ διαμέτρου αντίθετες επαναστατικές ιδεολογίες δεν μπορούν να συμμαχήσουν. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ήταν αδύνατον ο Χίτλερ ή οποιοδήποτε άλλος να έχει προβλέψει την καταστροφική ήττα των γαλλικών δυνάμεων⁴².

Αντλώντας πληροφορίες από το βιβλίο του Χίτλερ «Ο Αγών μου», η Γερμανική Αυτοκρατορία του μεγάλου πολέμου παρουσιάζεται ως ένας ιππότης που με το ένα χέρι κρατούσε την ασπίδα κατά των δυνάμεων της Δύσης (Άγγλων και Γάλλων), προκειμένου να κερδίσει χρόνο, και από την άλλη το σπαθί ενάντια στην τσαρική Ρωσία⁴³. Μόνο όταν κατέρρευσε η τσαρική Ρωσία, ο ιππότης είχε τη δυνατότητα να στρέψει και τα δύο του χέρια

⁴¹ Αποτελεί συνηθισμένο μύθο ότι στόχος του Αδόλφου Χίτλερ ήταν να ανατρέψει τη Συνθήκη των Βερσαλλιών.

⁴² Wilhelm Deist & E.J.Feuchtwanger, "The Military Collapse of the German Empire: The Reality Behind the Stab-in-the-Back Myth", *War in History* 3 (1996), σελ. 186-207.

⁴³ David Stahel, *Kiev 1941: Hitler's Battle for Supremacy in the East*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, σελ. 143-145.

εναντία σε έναν αντίπαλο. Αντιστρέφοντας αυτό το παράδειγμα μπορεί να γίνει κατανοητό γιατί ο Χίτλερ το καλοκαίρι του 1941 είχε τοποθετήσει την «ασπίδα» της Γερμανίας, κυριολεκτικά και μεταφορικά στη Δύση (τείχος του Ατλαντικού), ενώ το σπαθί στην Ανατολή (Blitzkrieg). Ακολουθώντας αυτή τη στρατηγική είχε την ελπίδα για μια επανάληψη των γεγονότων του 1917 αλλά σε μεγαλύτερη κλίμακα, προτού ανεμπόδιστος ο ιππότης στραφεί ενάντια στον τελευταίο του αντίπαλο.

Καταληκτικά είναι κρίσιμο να απαντηθεί το ερώτημα: γιατί ο Χίτλερ, ενώ ο ίδιος είχε προειδοποιήσει κατά της διεξαγωγής ενός διμέτωπου πολέμου, αντλώντας από τις αναμνήσεις του Α΄ΠΠ και όντας επιμελής μελετητής του Μέγα Ναπολέοντα, οδηγήθηκε το 1941 να ξεκινήσει πόλεμο κατά της Σοβιετικής Ένωσης⁴⁴. Οι Γερμανοί υπολόγιζαν σε μια ταχεία νίκη που θα εμπόδιζε τους Άγγλους να κάνουν αυτό που γνωρίζουν καλύτερα, να θυσιάσουν άλλους στρατούς σε μια αντί-ηγεμονική συμμαχία στην Ευρώπη. Η επίθεση αυτή θα εμπόδιζε την ύπαρξη δύο μετώπων, δεν θα την δημιουργούσε. Είναι προφανές ότι αυτός ο στόχος απέτυχε για λόγους που θα αναλυθούν παρακάτω όπου οι θετικές και αρνητικές πτυχές της επιχείρησης Barbarossa θα παρουσιαστούν λεπτομερώς. Σε αυτό το σημείο αρκεί να ειπωθεί πως δεν υπήρχαν, και στον νου της γερμανικής ηγεσίας δεν θα υπήρχαν και μετά την (επιτυχή) εισβολή δύο μέτωπα. Παρότι το Ηνωμένο Βασίλειο δεν κατερεύσε ολοκληρωτικά, η Βρετανία δεν θα αποτελούσε «μέτωπο» για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Μέσα από τις εμπειρίες του Χίτλερ μπορούμε να διακρίνουμε πολλά από τα στοιχεία εκείνα που εξηγούν τις μετέπειτα επιλογές του. Συγκεκριμένα την υπερβολική του πίστη στις δυνατότητες του γερμανικού στρατού και αντίστοιχα την υποτίμηση του σοβιετικού. Ακόμα γίνεται ξεκάθαρη η σημασία που έδινε στο εσωτερικό μέτωπο και την προπαγάνδα, καθώς και η σαφής προτίμηση του για τον πόλεμο παρά για τη διπλωματία και την προσπάθεια αποφυγής διμέτωσης σύγκρουσης. Φυσικά στα ίδια χαρακτηριστικά

⁴⁴ Zachary Shore, *What Hitler Knew: The Battle for Information in Nazi Foreign Policy*, Oxford: Oxford University Press, 2002, σελ. 87.

εντοπίζονται και οι μεγαλύτερες αντιφάσεις του δικτάτορα, όπως ο λοιμός των Ουκρανών⁴⁵, παρά την προπαγανδιστική χρήση φιλογερμανικών στοιχείων, η κήρυξη πολέμου στις Η.Π.Α. και τελικώς ο διμέτωπος πόλεμος, η συμπάθεια για τους Άγγλους κ.α⁴⁶. Η προσπάθεια να εξηγηθούν κάποιες από τις αντιφάσεις με λογικά επιχειρήματα, είναι δύσκολη αφού πολλές από αυτές θα πρέπει δυστυχώς να γίνουν αποδεκτές ως δομικά στοιχεία της ψυχοσύνθεσης του Χίτλερ.

2Α2. Η κοσμοθεωρία του Χίτλερ: Ακαδημαϊκές προσλήψεις και η γέννηση της Geopolitik

Η προσωπική εμπειρική αποτύπωση της πρόσφατης ιστορίας δεν ήταν ο μοναδικός παράγοντας που επηρέασε τον Χίτλερ και την κοσμοθεωρία του. Ο γερμανός δικτάτορας δέχτηκε σημαντικές επιδράσεις, και αντίστοιχα επηρέασε σημαντικά την γερμανική γεωπολιτική θεωρία, αναφερόμενη στο εξής ως “Geopolitik”⁴⁷. Προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι επιστημονικές ή οι ψευδώς εμφανιζόμενες ως επιστημονικές βάσεις της χιτλερικής φιλοσοφίας, θα πρέπει να παρακάμψουμε πολύ πιο γνωστές γεωπολιτικές θεωρίες όπως του βρετανού Mackinder και του πνευματικού του επίγονου, του αμερικάνου Spykeman. Αντιθέτως, είναι ανάγκη να αναφερθούμε στον γερμανό στρατηγό και ακαδημαϊκό Karl Haushofer.⁴⁸

Παρά την ύπαρξη αντικρουόμενων απόψεων, κυρίως από την ίδια την οικογένεια Haushofer⁴⁹, ο Karl Haushofer θεωρείται από το μεγαλύτερο μέρος της ακαδημαϊκής κοινότητας ως ο πνευματικός μέντορας των Χίτλερ και Hess⁵⁰. Οι μεταγενέστεροι ακαδημαϊκοί κατηγορούν συχνά με ιδιαίτερη σκληρότητα τον Haushofer για το γεγονός ότι αφενός χρησιμοποίησε θεωρίες

⁴⁵ Βλ. σχετικά Glantz David & Orenstein Harold (eds.), *The Battle for the Ukraine. The Korsun'-Shevchenkovskii Operation (The Soviet General Staff Study)*, London & New York: Routledge, 2003.

⁴⁶ Jonathan Trigg, *Death on the Don: The Destruction of Germany's Allies on the Eastern Front, 1941-1944*, Staplehurst, UK: Spellmount Ltd, 2014, σελ. 33-41.

⁴⁷ Holger Herwig, “The Daemon of Geopolitics: Karl Haushofer, Rudolf Hess and Adolf Hitler”, άρθρο διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://www.usafa.edu/df/dfh/docs/Harmon53.pdf> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

⁴⁸ Ian Kershaw, *Fateful Choices. Ten Decisions that Changed the World, 1940-1941*, Penguin Books: 2008, σελ. 179.

⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 181.

⁵⁰ Holger H. Herwig, “Geopolitik: Haushofer, Hitler and Lebensraum”, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 22: 2-3 (1999), σελ. 218-241.

που είχαν διατυπωθεί στο παρελθόν από ακαδημαϊκούς και αφετέρου έδωσε επιστημονική εγκυρότητα σε μια σειρά από νεφελώδεις έννοιες⁵¹. Αυτό που έχει σημασία είναι πως από το έργο του Haushofer μπορούμε να ξεχωρίσουμε στοιχεία που κάνουν κατανοητή την επίδραση που δέχθηκε από την χιτλερική φιλοσοφία.

Από το έργο του Haushofer ξεχωρίζουμε καταρχάς την έννοια του Lebensraum, έναν όρο που ο Haushofer δανείστηκε από τον Friedrich Ratzel, αρχικά ως Raum, όρο τον οποίο ενστερνίστηκε ολόψυχα ο Χίτλερ⁵². Το Lebensraum αναφέρεται, όπως το αντιλαμβάνεται ο ίδιος ο γερμανός δικτάτορας⁵³ στις ίδιες τις βάσεις που θέτει ο Haushofer. Η μόνη διαφορά είναι πως ενώ ο Haushofer υπονοεί την ανάπτυξη προς την ανατολή, ο Χίτλερ είναι απόλυτα ξεκάθαρος αναφορικά με τον μελλοντικό του στόχο. Η σημασία του Lebensraum είναι εμφανής στην πολιτική σκέψη του Χίτλερ, ενώ η πορεία προς την Ανατολή είναι μονόδρομος⁵⁴. Ο Χίτλερ καταδικάζει τις ασθενείς προσπάθειες δημιουργίας μιας αποικιακής αυτοκρατορίας του παρελθόντος. Αντίθετα επιθυμεί εδαφική συνέχεια, όσο μεγαλύτερη πολιτισμική ομοιογένεια⁵⁵, και ισχυρή, ελεύθερη από φραγμούς κεντρική εξουσία.⁵⁶ Αναμφίβολα το τελευταίο πηγάζει από τις εμπειρίες της επανάστασης και τα μέχρι τότε λάθη της γερμανικής αποικιακής πολιτικής⁵⁷.

Έπειτα, σημαντικό ρόλο στο έργο του Haushofer παίζει η έννοια της αυτάρκειας (autarky)⁵⁸. Ο όρος προέρχεται από τον σουηδό πατέρα της γεωπολιτικής Rudolf Kjellen. Η αυτάρκεια αναφέρεται στη δυνατότητα ενός

⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 226.

⁵² David Thomas Murphy, "Hitler's Geostrategist?: The Myth of Karl Haushofer and the "Institut für Geopolitik", *Historian*, 76 (2014), σελ. 1-25.

⁵³ Σχετικά με τις αντιλήψεις του γερμανού δικτάτορα περί γεωπολιτικής βλ. Dodds Klaus & Atkinson David (eds.), *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, London & New York: Routledge, 2003.

⁵⁴ Christian Abrahamson, "On the Genealogy of Lebensraum", *Geographica Helvetica*, Vol. 68 (2013), σελ. 37-44.

⁵⁵ Το οποίο φυσικά σημαίνει την εξόντωση των ντόπιων, κυρίως σλαβικής καταγωγής πληθυσμών.

⁵⁶ Α. Χίτλερ, *Ο Αγών μου*, Τόμος Β', κεφάλαιο 14.

⁵⁷ Η άποψη του Χίτλερ αντανakλώνται στοιχεία της φιλοσοφίας των παγγερμανιστών, αλλά και των Spykeman και Macinder. Η έννοια του Lebensraum δικαιολογείται από την σημασία της αυτάρκειας και δικαιολογεί την έννοια των ευμετάβλητων συνόρων.

⁵⁸ Karl Haushofer, *Weltpolitik von Heute*, Berlin: Zeitgeschichte-Verlag Wilhelm Andermann, 1934, σελ. 88-92.

έθνους να συντηρεί τον εαυτό του⁵⁹. Η σημασία της αυτάρκειας έγινε οδυνηρά ξεκάθαρη στους Γερμανούς εξ αιτίας των συμμαχικών αποκλεισμών κατά τον Μεγάλο Πόλεμο⁶⁰. Μια Μεγάλη Δύναμη, για να επιβιώσει πρέπει να μπορεί να παράγει όσα καταναλώνει. Για τον Χίτλερ μόνο η επέκταση προς τα ανατολικά θα προσέφερε στην Γερμανία την απαιτούμενη αυτάρκεια⁶¹.

Στην συνέχεια, αντλώντας από την παράδοση των παγγερμανιστών, ο Haushofer αναλύει τον όρο των Panregions. Κάθε έθνος αποτελεί τμήμα μιας ευρείας περιφέρειας (Region). Ως στόχος του ζωντανού έθνους που προσδοκά την αυτάρκεια ορίζεται η επέκταση στην περιφέρεια που ανήκει, εσωκλείοντας αρχικά ομοιογένειες και σταδιακά όλο και πιο ανομοιογενείς πληθυσμούς. Για τους γερμανούς υπήρχαν εμπορικοί και πολιτισμικοί πυρήνες εκτός του Ράιχ, οι οποίοι δικαιολογούσαν την ιδέα ενός γερμανικού pan-region. Το pan-region που είχε στο μυαλό του ο Haushofer δεν ήταν κάτι παραπάνω μια «Κεντρική Γη» (Heartland) κυριαρχούμενο από τους Γερμανούς. Ουσιαστικά υπήρξε η ανάδειξη μιας αυτοκρατορίας, επαναστατικής παρά κρατοκεντρικής φύσης.⁶²

Αντλώντας από την θεωρία του Spykeman, ο Haushofer μιλάει για την διαμάχη μεταξύ θάλασσας και ξηράς. Πέρα από την τεράστια έκταση γης της Ευρασίας-Μεσογειακής Αφρικής, δηλαδή τον στόχο μέσω του οποίου επιδιώκει αυτάρκεια (Autarky), εντοπίζουμε μία σειρά από μητροπολιτικά “νησιά”, τις ναυτικές υπερδυνάμεις. Σε αυτά ανήκουν οι βρετανικές νήσοι, η Ιαπωνία και οι ΗΠΑ. Πέρα από τα μητροπολιτικά νησιά ο Haushofer εντοπίζει τα ελάσσονος σημασίας “νησιά”, δηλαδή το υπόλοιπο τμήμα της Αμερικής, την Υποσαχάρια Αφρική και την Ωκεανία. Για τον Haushofer τα μητροπολιτικά νησιά ελέγχουν αυτή τη στιγμή τις ηπείρους⁶³. Ακόμα και στην περίπτωση ανάδειξης μιας ηπειρωτικής δύναμης στην «Κεντρική Γη» (Heartland), αυτή θα πρέπει είτε να συμμαχήσει με τις υπόλοιπες δυνάμεις του Heartland για να

⁵⁹ Holger H. Herwig, “Geopolitik: Haushofer, Hitler and Lebensraum”, σελ. 218-241.

⁶⁰ Για τους συμμαχικούς αποκλεισμούς κατά της Γερμανίας βλ. Wohlforth William, “The Perception of Power: Russia in the Pre-1914 Balance”, *World Politics*, Vol. 39, No. 3 (Apr., 1987), σελ. 353-381.

⁶¹ Α. Χίτλερ, *Ο Αγών μου*, Τόμος Β', κεφάλαιο 14, όπου γίνεται ξανά φανερή η επίδραση των γεωπολιτικών ακαδημαϊκών Spykeman και Macindier στο έργο του Haushofer και κατ'επέκταση στη φιλοσοφία του Χίτλερ

⁶² Holger H. Herwig, “Geopolitik: Haushofer, Hitler and Lebensraum”, σελ. 218-241

⁶³ Στο ίδιο.

αποκτήσει τη ναυτική δυνατότητα να ανατρέψει τα μητροπολιτικά νησιά, είτε να αγνοήσει την θάλασσα και να αφοσιωθεί στην κατάκτηση του Heartland. Με αυτό ακριβώς το δίλλημα βρέθηκε αντιμέτωπος ο Χίτλερ το 1940-1941.

Τέλος ο Haushofer συμβάλλει ουσιαστικά στη γερμανική Geopolitik, μέσω της έννοιας των ρευστών συνόρων. Ο ακαδημαϊκός απορρίπτει τη λογική του διεθνούς δικαίου του αμερικανού προέδρου Wilson και των νομικά προστατευμένων συνόρων. Τα σύνορα δεν είναι παρά πρόσκαιρα αναχώματα στην επέκταση ενός έθνους. Η εν λόγω άποψη του Haushofer θα επηρεάσει περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη τον Αδόλφο Χίτλερ. Αυτό όχι μόνο γίνεται σαφές στο *Mein Kampf*, αλλά επιπλέον επιβεβαιώνεται και από την ίδια την ιστορική κατάληξη του συμφώνου Molotov Ribbentrop⁶⁴.

Από τα παραπάνω προκύπτουν ορισμένες από τις βάσεις που εξηγούν τη μετέπειτα φιλοσοφία του Χίτλερ. Συγκεκριμένα διακρίνουμε στοιχεία όπως η απόρριψη των συνθηκών, ο επαναστατισμός, η εμμονή στην επέκταση προς ανατολάς, η αμφιταλαντευόμενη σχέση με το Ηνωμένο βασίλειο και η ανάπτυξη σχέσεων με την Σοβιετική Ένωση και την Αυτοκρατορία της Ιαπωνίας. Συνεπώς βλέπουμε την σύνδεση της θεωρητικής επιχειρηματολογίας του Haushofer με την πολιτική, την οποία ο Χίτλερ έκανε πράξη σχεδόν είκοσι χρόνια αργότερα. Βάση των παραπάνω είναι δυνατόν να ερμηνεύσουμε με ακρίβεια τις αναφορές του Χίτλερ στο ίδιο έργο για την ανατολή και το μέλλον της Σοβιετικής Ένωσης και της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.

2B. Ostpolitik: Ρεαλιστικοί ή Ιδεαλιστικοί στόχοι;

Δεν θα πρέπει να αποτελεί έκπληξη, το γεγονός πως ο ορθολογισμός του Χίτλερ συχνά επισκιαζόταν από την ιδιαίτερη κοσμοθεωρία του. Αντίστροφα, η ναζιστική ιδεολογία του Χίτλερ δεν πρέπει να μας αποξενώνει από την ύπαρξη μιας βαθιάς και θεμελιωμένης λογικής στην οπτική του θεώρηση. Κατά αυτό τον τρόπο είναι δυνατό να διακρίνουμε δυο βασικούς κορμούς σκέψης στο έργο του «Ο Αγών μου» (*Mein Kampf*), οι οποίοι κινούνται παράλληλα, τον ρεαλιστικό στόχο της επέκτασης για πόρους και τον

⁶⁴ Edward Hallett Carr, *German-Soviet Relations Between the Two World Wars, 1919-1939*, New York: Harper Torchbooks, 1966, σελ. 37-39.

ιδεαλιστικό, επαναστατικό και προπαγανδιστικό στόχο του φυλετικού πολέμου και κατ' επέκταση του φυλετικού δικαιώματος. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι οι δυο κινητήριες και αλληλοσυγκρουόμενες δυνάμεις, κάτι που εξηγεί τις μετέπειτα ασάφειες, είναι ο ρεαλισμός και ο επαναστατισμός όπως γίνεται αντιληπτός από τον Martin Wight⁶⁵. Πολύ εύκολα μπορεί να γίνει ξεκάθαρο τόσο το πάθος όσο και η ανυπομονησία του Χίτλερ να επιτεθεί στη Σοβιετική Ένωση. Ωστόσο οι λόγοι για τη μανία που τον είχε καταλάβει είναι δυσκολότερο να διασαφηνιστούν. Ακολούθως θα επιχειρηθεί να γίνει λεπτομερής αναφορά στα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που περικλείει η επιχείρηση Barbarossa, όμως προς το παρόν, για να οριστικοποιηθεί η έρευνα για τα κίνητρα του γερμανού δικτάτορα θα αναφερθούμε στους δύο βασικούς άξονες της σκέψης του που κινητοποίησαν τη γερμανική πολεμική μηχανή προς ανατολάς.

2B1. Ο πόλεμος στην ανατολή ως ρεαλιστικός πόλεμος

Πόλεμος για ασφάλεια έναντι του «Πολέμου για πόρους»

Ένας επιτυχημένος πόλεμος στην Ανατολή θα είχε τεράστια σημασία για τη Γερμανία. Καταρχάς θα επιτυγχανόταν η πολυπόθητη απόκτηση του αναγκαίου «ζωτικού χώρου» (Lebensraum)⁶⁶. Στη συνέχεια η επέκταση αυτή θα προσέφερε στη Γερμανία μια μοναδική πλεονεκτική θέση μέσω της επίτευξης της αυτάρκειας σε ένα ενιαίο χώρο. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως η ενοποίηση της Heartland αποτελούσε για τον Χίτλερ τη μόνη βιώσιμη στρατηγική της Γερμανίας. Αντλώντας στοιχεία από τη θεωρία του επιθετικού ρεαλισμού παρατηρούμε πως το δίλλημα ασφαλείας υπήρξε απλό: Η Γερμανία δεν μπορούσε να αναμετρηθεί με της τεράστιες αποικιακές δυνάμεις όπως η Αγγλία και η Γαλλία. Άλλωστε αυτό αποδείχθηκε πριν την έναρξη του Α΄ΠΠ⁶⁷. Αντίστοιχα δεν μπορεί να αναμετρηθεί με υπερδυνάμεις που καταλαμβάνουν μια ολόκληρη ήπειρο όπως οι ΗΠΑ. Δυνητικά στο μέλλον μια τέτοια δύναμη θα προκύψει και στην Ευρασία, δηλαδή την καρδιά της

⁶⁵ Martin Wight, *Διεθνής Θεωρία: Τα τρία ρεύματα σκέψης*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 2011, σελ. 33-36.

⁶⁶ Για λεπτομερέστατη ανάλυση, βλ. Collingham Lizzie, *The Taste of War: World War Two and the Battle for Food*, London: Penguin Books, 2013.

⁶⁷ Peter Gatrell & Mark Harrison, "The Russian and Soviet Economies in two World Wars: A Comparative View", *Economic History Review*, Vol. 56, 3 (1993), σελ.425-452.

Heartland. Παρά το γεγονός ότι ο Χίτλερ δεν το αναφέρει, σίγουρα στο μυαλό του υπάρχει ο κίνδυνος αυτή η δύναμη να είναι η Σοβιετική Ένωση. Το πρόβλημα που παραμένει είναι πως η Βρετανία θα εμποδίσει οποιαδήποτε προσπάθεια μιας ευρασιατικής δύναμης να καταστεί ηπειρωτική υπερδύναμη. Αναμφίβολα ο Χίτλερ προσδοκούσε πως το ρόλο που διαδραμάτιζε η Βρετανία για τη Δύση, θα τον έπαιζε η Ιαπωνία για την Ανατολή σε περίπτωση επέκτασης της Σοβιετικής Ένωσης.

Από πλευράς εδαφικής ασφάλειας η εισβολή στη Σοβιετική Ένωση υπόκειται στις προσαγές του νεοκλασικού ρεαλισμού, αναφορικά με εσφαλμένες ή μη αντιλήψεις της ηγεσίας. Παρότι η ανάγκη για πρώτες ύλες είναι υπαρκτή, η αντίληψη του Χίτλερ περί ζωτικής ανάγκης για καλλιέργειες στην Ανατολή αποτελούσε σαφέστατα ένα λανθασμένο υποπροϊόν της επαναστατικής ιδεολογίας. Περαιτέρω ήταν ένας ακόμα τρόπος για να κινητοποιηθεί η κοινωνία μέσω της προπαγάνδας, καθώς η έλλειψη τροφίμων εξαιτίας του βρετανικού αποκλεισμού κατά την περίοδο του Α΄ΠΠ έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση του συλλογικού γερμανικού υποσυνείδητου⁶⁸. Αντιθέτως προκειμένου να επιτευχθεί η αυτάρκεια σε απαραίτητες πρώτες ύλες και μεταλλεύματα όπως σίδηρο, χάλυβα, καθώς και σε υδρογονάνθρακες, η επέκταση σε ολόκληρη τη Heartland αποτελούσε στόχο ζωτικής σημασίας για μια υποψήφια υπερδύναμη όπως η ναζιστική Γερμανία. Ωστόσο δεν αποτελούσε κεντρικό σημείο προπαγάνδας, καθώς η έλλειψη μεταλλευμάτων δεν κινητοποιεί μία κοινωνία όσο η έλλειψη τροφής.

Κατά συνέπεια ο επερχόμενος πόλεμος στην Ανατολή βασιζόταν σε δύο παράγοντες. Πρώτον σε αυτή της ρατσιστικής, επαναστατικής ιδεολογίας και προπαγάνδας, και κατά δεύτερον σε αυτή των πραγματιστικών και αναγκαίων στόχων για το μέλλον της Γερμανίας. Αυτή η δυαδικότητα θα ακολουθούσε τη Γερμανία μέχρι το τέλος του πολέμου, προξενώντας μια σειρά από προβλήματα και αντιφάσεις. Η κατανόηση της πορείας της Γερμανίας απομονώνοντας τον ένα από τους δύο παράγοντες είναι αδύνατη.

⁶⁸ Ανάμεσα σε αυτούς εντοπίζουμε τους Βρετανούς B.H Liddell Heart και J.F.C. Fuller, τον Γερμανό Heinz Guderian καθώς και το σοβιετικό Mikhail Tukhachevsky.

Εναλλακτικές στην επιχείρηση Barbarossa

Η Γερμανία το 1941 είχε καταστεί κυρίαρχη δύναμη στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Παρόλα αυτά το Ηνωμένο Βασίλειο αρνούταν να αποδεχθεί την φαινομενική του ήττα και να προχωρήσει σε διαπραγματεύσεις για κατάπαυση πυρός. Αντίθετα η αποφασιστικότητα των βρετανών να συνεχίσουν τον πόλεμο πάση θυσία παρέμενε άκαμπτη.

Επιχείρηση θαλάσσιος Λέων

Η επιχειρησιακή δυνατότητα των Γερμανών να εισβάλλουν στις βρετανικές νήσους δέχτηκε ένα σημαντικό πλήγμα μετά την αποτυχία της Δουνκέρκης. Η χαριστική βολή στα γερμανικά σχέδια ήρθε μετά την αποτυχία της γερμανικής πολεμικής αεροπορίας (Luftwaffe) να εξοντώσει ολοκληρωτικά τη βρετανική βασιλική αεροπορία RAF. Χωρίς αεροπορική κάλυψη ο διάπλους της Μάγχης ήταν αδύνατος, παρά το γεγονός ότι αντίστοιχα μια βρετανική απόβαση στην Ευρώπη ήταν αδιάνοητη. Ωστόσο σταδιακά ο χρόνος ήταν με το μέρος της Βρετανίας, η οποία κατάφερε να «επιζήσει» την πιο σκληρή δοκιμασία κατά την μάχη της Αγγλίας. Συνεπώς οι προσπάθειες του Χίτλερ για ειρήνευση με την Βρετανία, ακολουθώντας τη λογική των διδαγμάτων του Haushofer ήταν καταδικασμένη να αποτύχει. Μία άλλη λογική εικασία είναι πως η καταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης θα έδειχνε ενδεχομένως ξεκάθαρα στη Βρετανία πως πλέον δεν είχε κανένα λόγο να συνεχίζει τον πόλεμο, καθώς θα απέμενε πλέον εντελώς μόνη απέναντι στις δυνάμεις του άξονα. Ουσιαστικά ο χάρτης της Ευρώπης προσέγγιζε πλέον την Ευρώπη του 1812, ακριβώς πριν από την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Ρωσία⁶⁹. Από την άλλη μεριά οι Άγγλοι αφενός απεχθάνονταν τους κομμουνιστές τόσο όσο οι γερμανοί και αφετέρου βίωναν μια πραγματικότητα στην οποία η Σοβιετική Ένωση και η Ναζιστική Γερμανία ήταν «σύμμαχοι». Επομένως θα ήταν πιο λογικό να συμπεράνουμε πως μια επιτυχημένη επιχείρηση Barbarossa θα έκανε μικρή διάφορα για τους Βρετανούς. Το Ηνωμένο Βασίλειο στα τέλη του 1940 είχε να ελπίζει για βοήθεια μόνο από τις ΗΠΑ. Τέλος δεν πρέπει να ξεχνάμε πως ο Χίτλερ

⁶⁹ Wray Timothy, *Standing Fast: German Defensive Doctrine on the Russian Front during World War II*, University Press of the Pacific, 2004, σελ. 101-102.

επιθυμούσε ειρήνη με το Ηνωμένο βασίλειο και παράλληλα υποταγή της Σοβιετικής Ένωσης⁷⁰. Η εκστρατεία στην Σοβιετική Ένωση ήταν άλλωστε ένας παλιός και συχνά ειπωμένος στόχος του Χίτλερ, ο οποίος δεν είχε καμία σχέση με την υποταγή ή όχι της Βρετανίας⁷¹.

Πόλεμος στον Ατλαντικό

Εφόσον η Γερμανία είχε ως τελικό στόχο την υποταγή της Βρετανίας, ο πιο άμεσος και κατά πάσα πιθανότητα ευκολότερος τρόπος για να το πετύχει ήταν η εκτεταμένη χρήση των U-Boats. Για την Γερμανία ήταν αντιπαραγωγικό και ουσιαστικά αδύνατο να αντιμετωπίσει το Ηνωμένο Βασίλειο στις ανοιχτές θάλασσες σε μια ναυμαχία στα πρότυπα της Γιουτλάνδης, καθώς η υπεροχή του βρετανικού ναυτικού ήταν ασύγκριτη⁷². Η χρήση των γερμανικών υποβρυχίων (U-Boats), προκειμένου να καταπονηθεί η Βρετανία, θα είχε αμφίβολη αποτελεσματικότητα, καθώς αποτελούσε μια μακροχρόνια και επίπονη διαδικασία.

Πόλεμος στην μεσόγειο

Εναλλακτικά η Γερμανία θα μπορούσε να καταλάβει το Σουέζ και το Γιβραλτάρ, προκειμένου να εξασφαλίσει τη Μεσόγειο και την ασφάλεια της Ιταλίας⁷³. Αυτό το ενδεχόμενο βρισκόταν εκτός της φιλοσοφίας του Χίτλερ. Ο γερμανός δικτάτορας δεν επιθυμούσε να εγκαθιδρύσει απομακρυσμένες αποικίες. Αντίθετα επιδίωκε τη δημιουργία μιας συνεκτικής ευρασιατικής αυτοκρατορίας στα πρότυπα της Heartland. Περεταίρω η αποτυχία του να πείσει τον ισπανό δικτάτορα να συνεργήσει μαζί του καθιστούσε την κατάληψη του Γιβραλτάρ φαινομενικά αδύνατη⁷⁴. Το βρετανικό ναυτικό θα κυριαρχούσε στην μεσόγειο, όπως και συνέβη, καθιστώντας τη διοικητική

⁷⁰ Glantz David, *The Soviet-German War 1941-1945: Myths and Realities: A Survey Essay*, A Paper Presented as the 20th Anniversary Distinguished Lecture at the Strom Thurmond Institute of Government and Public Affairs Clemson University October 11, 2001 Clemson, South Carolina.

⁷¹ Στο ίδιο.

⁷² Η αποτυχία της Γερμανίας σε αυτό το μέτωπο είναι φανερή από την τεράστια σπατάλη για την δημιουργία ουσιαστικά άχρηστων θωρηκτών όπως τα Tirpitz class και όχι U-boats όπως είχε προτείνει ο Karl Doenitz.

⁷³ Snively John, "Barbarossa Planning for Failure" A paper submitted to the Faculty of the Naval War College in partial satisfaction of the requirements of the Department of Operations on 8 March 1994, σελ. 9-10.

⁷⁴ Gerhard Weinberg, *A World at Arms. A Global History of World War II*, Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

μέριμνα για την υποστήριξη εκτεταμένων δυνάμεων στην Αφρική πρακτικά αδύνατη.

Μέρος Β΄
Επιχείρηση Barbarossa

Στην πορεία του δευτέρου μέρους της εργασίας θα ερευνηθούν τα κίνητρα, οι πεποιθήσεις και η προετοιμασία που οδήγησαν τη Ναζιστική Γερμανία σε νέο πόλεμο το καλοκαίρι του 1941. Μέχρι τη δεδομένη χρονική στιγμή το Γ Ράιχ είχε πετύχει περισσότερα σε ένα χρόνο και με ελάχιστες απώλειες από όσα είχε καταφέρει η Γερμανική Αυτοκρατορία μετά από 4 χρόνια και εκατομμύρια νεκρούς. Αν αναλογιστούμε τις πολιτικές επιτυχίες που είχε νωρίτερα εξασφαλίσει η Γερμανία, όπως η ενσωμάτωση της Αυστρίας, η διάλυση της Τσεχοσλοβακίας και τη προσάρτηση του Memel, είναι εύκολο να κατανοήσουμε την υπεροψία που απέπνεε η σύγκρουση με τη Ρωσία. Με ανανεωμένη αυτοπεποίθηση και ελάχιστους εναπομείναντες εχθρούς, η Γερμανία έστρεψε το βλέμμα της στο τελευταίο εχθρό της στην Heartland, και άρχισε κινήσεις προκειμένου να κατακτήσει το έπαθλο που ξέφυγε από τον Ναπολέοντα. Παρακάτω θα αναλυθούν τα διπλωματικά, στρατηγικά ιδεολογικά και οικονομικά αίτια που οδήγησαν την Γερμανία στα βάθη της ρωσικής στέπας. Θα υποστηριχτεί ότι παρά την παρανόηση ορισμένων διεθνών παραγόντων και την “παραφωνία” του ιδεολογικού φανατισμού, υπήρχαν ρεαλιστικές δυνατότητες για τους Γερμανούς σε βαθμό που καθιστούσαν την εισβολή βιώσιμη, αν όχι απαραίτητη.

1^ο Κεφάλαιο – Η πορεία προς τον πόλεμο: Οι Γερμανό-σοβιετικές σχέσεις στον μεσοπόλεμο

Στις παρακάτω παραγράφους θα αναλυθεί η σχέση της Γερμανίας με την Σοβιετική Ένωση από το τέλος του Α΄ΠΠ μέχρι και το 1941. Έμφαση θα δοθεί στην οπτική της Γερμανίας αναφορικά με την εξισορρόπηση αφενός της απειλής που αποτελούσε η Σοβιετική Ένωση και αφετέρου της συνέχισης του ζωτικής σημασίας εμπορίου. Θα επιχειρήσουμε να γίνει φανερή η διάσταση απόψεων στη γερμανική πολιτική ζωή για την σημασία καλών γερμανό-σοβιετικών σχέσεων. Μια διάσταση που παρά τη μόνιμη έλλειψη εμπιστοσύνης οδήγησε σε περιόδους σημαντικής συνεργασίας. Ο Φρειδερίκος της Πρωσίας και ο Μπίσμαρκ, θαυμαστής των όποιων είχε

υπάρξει ο Χίτλερ, είχαν προειδοποιήσει για την ανάγκη οικοδόμησης καλών σχέσεων με την Ρωσία.⁷⁵

Η βραχύβια συνθήκη του Brest-Litovsk⁷⁶ υπήρξε η πρώτη διπλωματική επαφή της νέας κυβέρνησης των Μπολσεβίκων με το Γερμανικό Ράιχ. Οι εδαφικές απαιτήσεις των τελευταίων κατέστησαν σαφές πώς η γερμανική πολιτική διαπνεόταν από τότε από την φιλοσοφία του Lebensraum προς ανατολάς. Λίγα χρόνια αργότερα οι διμερείς σχέσεις θα εκκινήσουν εκ νέου από ένα πιο στέρεο σημείο.⁷⁷ Λίγο μετά το τέλος του πολέμου, το 1923, τα δύο κράτη κατέληξαν στην συμφωνία του Rapallo. Η σημασία της είναι καθοριστική καθώς αποτέλεσε την βάση των γερμανό-σοβιετικών σχέσεων σχεδόν για τα επόμενα 20 χρόνια. Βάσει αυτής της συμφωνίας οι δυο χώρες προέβησαν σε αμοιβαία αναγνώριση, διαγραφή χρεών και ανάπτυξη των διμερών εμπορικών σχέσεων. Η συμβολική σημασία της συνθήκης ήταν μεγάλη και για τις δύο χώρες. Για τη Γερμανία είναι η πρώτη διπλωματική κίνηση που έκανε ως ανεξάρτητη μεγάλη δύναμη μετά την λήξη του Α΄ΠΠ.⁷⁸ Αντίστοιχα το πιο σημαντικό για το Σοβιετικό καθεστώς ήταν ότι αποτελούσε την πρώτη ουσιαστικά αναγνώριση του νέου κράτους από δυτική δύναμη.⁷⁹ Επομένως η αναγνώριση της Γερμανίας ήταν σημαντική για την ακόμα ευάλωτη και πρωτοεμφανιζόμενη στη διεθνή σκηνή Σοβιετική Ένωση. Από την άλλη μεριά, η Γερμανία, λόγω των στρατιωτικών και βιομηχανικών περιορισμών καθώς και των εδαφικών απωλειών που της επιβλήθηκαν ήταν σε άμεση ανάγκη από έναν στενό εμπορικό εταίρο, ανάπτυξη υποδομών για στρατιωτική και βιομηχανική έρευνα, μακριά από το άγρυπνο βλέμμα των Βερσαλλιών. Κατά συνέπεια είναι σημαντικό να θυμόμαστε πώς οι γερμανό-ρωσικές σχέσεις στον μεσοπόλεμο ήταν πολύ πιο στενές από τις σχέσεις οποιασδήποτε από

⁷⁵ Carr Edward Hallett, *German-Soviet Relations Between the Two World Wars, 1919-1939*, New York: Harper Torchbooks, 1966, σελ.1-2

⁷⁶ Η συνθήκη ειρήνης του Brest-Litovsk υπογράφηκε το 1918, μετά την επανάσταση των μπολσεβίκων στην Ρωσία. Η νεοσύστατη Σοβιετική Ένωση όχι μόνο αποποιούταν τεραστίων εκτάσεων στην ανατολική Ευρώπη και των Καύκασο, αλλά αναλάμβανε το κόστος των πολεμικών αποζημιώσεων. Η συνθήκη ουσιαστικά δεν εφαρμόστηκε ποτέ, καθώς λίγους μήνες αργότερα η Γερμανία έχασε τον Πόλεμο.

⁷⁷ Carr Edward Hallett, *German-Soviet Relations Between the Two World Wars, 1919-1939*, New York: Harper Torchbooks, 1966, σελ. 14.

⁷⁸ Στο ίδιο, σελ. 68.

⁷⁹ Στο ίδιο, σελ. 64-66.

τις δύο χώρες με τη Δύση ή την Κοινωνία των Εθνών.⁸⁰ Αυτό είναι ένα στοιχείο που αναμφισβήτητα επηρέασε σημαντικά την εμπιστοσύνη του Στάλιν προς τους Βρετανούς πριν το 1941.

Το να γίνει κατανοητή η σημασία των διμερών σχέσεων για τους εταίρους δεν είναι δύσκολη υπόθεση. Οι διμερείς οικονομικές, ακόμα και σε περιόδους απομονωτισμού πολιτικές επαφές, ήταν ζωτικής σημασίας. Ακόμα και κατά μετά την υπογραφή της ταπεινωτικής συνθήκης του Brest-Litovsk οι εμπορικές σχέσεις δεν είχαν εξαλειφθεί πλήρως.⁸¹ Η αλληλεξάρτηση των οικονομιών των δυο κρατών αυξανόταν διαρκώς. Αυτό όχι μόνο δεν άλλαξε, αλλά έγινε ακόμα πιο ξεκάθαρο τους μήνες πριν από το καλοκαίρι του 1941. Παρά την οικονομική αλληλεξάρτηση η Γερμανία δεν δίστασε να προχωρήσει σε πόλεμο όταν αισθάνθηκε ότι τα οφέλη θα υπερτερούσαν σημαντικά των απωλειών. Οι γερμανό-σοβιετικές εμπορικές σχέσεις σύντομα έγιναν ισχυρότερες από ότι ήταν στο παρελθόν οι γερμανό-ρωσικές την περίοδο πριν τον Α΄ΠΠ. Η Γερμανία βασιζόταν σε εισαγωγές τεραστίων ποσοτήτων βασικών αγαθών για τη βιομηχανία της, ενώ αντίστοιχα παρείχε τεχνολογία στη Σοβιετική Ένωση με στόχο τον εκσυγχρονισμό της χώρας. Για τη Γερμανία, μια χώρα απομονωμένη και ταπεινωμένη, μια στενή σχέση με τη Σοβιετική Ένωση ήταν ένα αναγκαίο κακό ζωτικής σημασίας.⁸² Η ανάπτυξη στενών εμπορικών σχέσεων ήταν ο μόνος δρόμος για την οικονομική και στρατιωτική ανάκαμψη της χώρας. Το σημαντικότερο όμως στοιχείο των διμερών σχέσεων, το οποίο προκαταβάλλει την συνθήκη Μολότοφ-Ρίμπεντροπ, αφορά τη μοίρα των χωρών ανάμεσα στη Γερμανία και τη Ρωσία, δηλαδή τις βαλτικές χώρες, τη Πολωνία και σε κάποιον βαθμό τη Ρουμανία⁸³. Κατά τις δεκαετίες του 1920 και 1930, οι δύο μεγάλες δυνάμεις ήταν πρόθυμες να μοιράσουν μεταξύ τους για μια ακόμα φορά τη Πολωνία, όπως και εν τέλη έγινε το 1940.

⁸⁰ Η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία αναγνώρισαν την ΕΣΣΔ το 1924, οι ΗΠΑ το 1933 ενώ η Σοβιετική Ένωση έγινε μέλος της Κοινωνίας των Εθνών μόλις το 1934.

⁸¹ Carr Edward Hallett, *German-Soviet Relations Between the Two World Wars, 1919-1939*, New York: Harper Torchbooks, 1966, σελ.48-49

⁸² Carr Edward Hallett, *German-Soviet Relations Between the Two World Wars, 1919-1939*, New York: Harper Torchbooks, 1966, σελ.52

⁸³ Stolfi Russel, "Barbarossa Revisited: A Critical Reappraisal of the Opening Stages of the Russo-German Campaign. (June-December 1941)", *The Journal of Modern History*, 54, 1 (Mar., 1982), 27-46.

Η συνεργασία των δύο χωρών έγινε πιο εντατική το 1926, με μια νέα συνθήκη, αυτή του Βερολίνου, η οποία συνέχιζε την παράδοση που είχε εγκαθιδρύσει η συνθήκη του Rapallo⁸⁴, καθώς εγγυόταν την ουδετερότητα κάθε μιας χώρας σε περίπτωση που η άλλη δεχόταν επίθεση από τρίτο μέρος και τη συνέχιση των εμπορικών σχέσεων, οι οποίες ήταν ζωτικής σημασίας σε περίπτωση πολέμου⁸⁵. Η συνθήκη επεκτάθηκε χρονικά το 1931. Καθ' όλη τη περίοδο καλών διμερών σχέσεων η έλλειψη εμπιστοσύνης, καθώς και οι διαφορετικές κοσμοθεωρίες των δύο χωρών ήταν ξεκάθαρες. Η κάθε μια προσπάθησε να κάνει ανοίγματα σε νέους συμμάχους, από φόβο μην απομονωθεί διπλωματικά από την άλλη χώρα⁸⁶.

Με την άνοδο του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος στην εξουσία, το 1933, οι σχέσεις των δύο κρατών άρχισαν να διανύουν μια “ψυχροπολεμική” περίοδο. Το διμερές εμπόριο, ζωτικής σημασίας, δεν σταμάτησε, όμως στην προσπάθεια του Χίτλερ για αυτάρκεια περιορίστηκε σημαντικά. Η αμοιβαία προπαγάνδα κατά της άλλης χώρας γινόταν ολοένα και πιο έντονη. Όταν έγινε σαφές ότι ο μόνος τρόπος να αποκτήσει αυτάρκεια η Γερμανία ήταν μέσω του Lebensraum, οι οικονομικές σχέσεις είχαν μια επανεκκίνηση, ενώ και η αντισοβιετική ρητορική περιορίστηκε δραστικά. Είναι χαρακτηριστικό πως τους μήνες πριν από την υπογραφή της συνθήκης Μολότοφ-Ριμπεντροπ, η οποία θα επέτρεπε στον Χίτλερ να διεξάγει απερίσπαστος πόλεμο στη Δύση, η Σοβιετική Ένωση πίεζε για τη σύναψη στενότερων οικονομικών σχέσεων, ελπίζοντας αφελώς πως η οικονομική αλληλεξάρτηση θα έθετε φρένο σε μελλοντικές φιλοδοξίες του Χίτλερ.

Τα χρόνια ακριβώς πριν από τον πόλεμο οι διμερείς διπλωματικές επαφές τόσο φανερές όσο και μυστικές, μεταξύ κρατών του τριγώνου Δύση-Γερμανία-ΕΣΣΔ ήταν ασταμάτητες, αλλά σε μεγάλο βαθμό άκαρπες, καθώς κάθε μέρος επωφελοούταν από το να πιέζει τα άλλα μέλη γεννώντας τους το φόβο ότι θα μείνουν εκτός των συμβαλλόμενων μελών μίας νέας συνθήκης. Παράλληλα κανένα μέλος δεν ήθελε να αναλάβει το βάρος του πολέμου, και είτε με κατευνασμό είτε μέσω της μεταφοράς βαρών κωλυσιεργούσε τις διπλωματικές

⁸⁴ Άρθρο 1

⁸⁵ Άρθρα 2 και 3

⁸⁶ Tooze Adam, “The Economic History of Nazi Regime” στο Jane Caplan (ed.), *Nazi Germany*, Oxford: Oxford University Press, 2008, σελ. 168-195.

ενέργειες.⁸⁷ Μετά την αποτυχία του Μονάχου, το 1939, είχε γίνει σαφές σε όλες τις πλευρές ότι ο πόλεμος ήταν πλέον προ των πυλών. Η Σοβιετική Ένωση, δεν κατάφερε να πετύχει μια επιθυμητή συνθήκη με τη Δύση, πίεζε την Γερμανία για στενότερους οικονομικούς δεσμούς, ταυτόχρονα με το πολιτικό σύμφωνο Μολότοφ-Ριμπεντροπ⁸⁸. Παρά το γεγονός ότι το Ηνωμένο Βασίλειο είχε λάβει γνώση για την επερχόμενη Γερμανό-σοβιετική συνθήκη δεν προέβη σε καμία σοβαρή προσπάθεια να την εμποδίσει μέσω μιας εκ νέου προσέγγισης με τη Σοβιετική Ένωση⁸⁹. Αντίθετα η Γαλλία, παρότι αντιλήφθηκε γρήγορα τη σημασία των εξελίξεων απέτυχε εξίσου να προβεί σε πράξεις.⁹⁰

Κατά συνέπεια, η αμοιβαία έλλειψη εμπιστοσύνης, η πολιτική αναπηρία της Δύσης και ο άκρατος ωφελιμισμός του Στάλιν οδήγησαν την Γερμανία τον Σεπτέμβριο του 1939 σε πλεονεκτική θέση απέναντι στους αντιπάλους της. Στη χειρότερη θέση βρέθηκε η ταπεινωμένη Δύση, ενώ η Σοβιετική Ένωση αντάλλαξε πρόσκαιρα εδαφικά οφέλη και κενές διπλωματικές εγγυήσεις με γιγάντια μελλοντικά διλλήματα ασφαλείας

2^ο Κεφάλαιο – Σχεδιασμός και στόχοι της επιχείρησης Barbarossa

Αντλώντας το όνομα της από τον γερμανό αυτοκράτορα, Friedrich Barbarossa, ο οποίος ηγήθηκε της τρίτης σταυροφορίας για τους Αγίους Τόπους, η επιχείρηση Barbarossa αποτελούσε μια στρατιωτική αποστολή άνευ προηγουμένου. Η Ναζιστική Γερμανία αντιλαμβανόταν τον εαυτό της ως συνεχιστή των σταυροφοριών.⁹¹ Η παρομοίωση αυτή μας δείχνει εξαρχής την διαστρέβλωση της στρατηγικής σκέψης από μια σειρά από ιδεολογήματα και “ιδεαλιστικές” παρεισφρήσεις. Αυτή την φορά ο εχθρός ήταν οι Σλάβοι και οι κομμουνιστές, ενώ ο στόχος δεν ήταν μόνο ο αφανισμός τους, αλλά η γεωπολιτική ενδυνάμωση της Γερμανίας στην Ευρασία με την προσάρτηση τεράστιων νέων εκτάσεων στο Ράιχ.

⁸⁷ Mearsheimer, σελ. 55-57.

⁸⁸ Shore Zachary, *What Hitler Knew: The Battle for Information in Nazi Foreign Policy*, Oxford: Oxford University Press, 2002, σελ. 102-103, 113-115.

⁸⁹ Στο ίδιο.

⁹⁰ Overy Richard, *1939: Countdown to War*, New York: Viking, 2010, σελ. 46.

⁹¹ Αξίζει να σημειωθεί το ατυχές της ονομασίας, καθώς η τρίτη σταυροφορία απέτυχε. Όπως και η εκστρατεία στην Ρωσία, έτσι και οι σταυροφορίες καλύπτονται από ένα πλέγμα γεωπολιτικών και ιδεαλιστικών στόχων.

Πολιτικοί, στρατηγικοί και επιχειρησιακοί στόχοι

Παρά το γερμανό-σοβιετικό σύμφωνο του 1939, το οποίο εγγυούταν αμοιβαία ουδετερότητα, η ναζιστική Γερμανία έθεσε σε εφαρμογή την επιχείρηση Barbarossa (Fall Barbarossa) στις 22 Ιουλίου του 1941. Οι πρώτες σκέψεις του Χίτλερ για εισβολή στη Σοβιετική Ένωση είχαν διατυπωθεί προ εικοσαετίας, ενώ οι πρώτες επίσημες συζητήσεις λαμβάνουν χώρα αμέσως μετά την μάχη της Γαλλίας. Για πολλούς η απόφαση για εισβολή στη Ρωσία θα αποτελούσε την πιο σημαντική πράξη του Β΄ΠΠ. Η κατάληξη της θα άλλαζε το πρόσωπο της Ευρώπης για το υπόλοιπο του 20^{ου} αιώνα. Το επιχειρηματικό σχέδιο βασίστηκε εν πολλοίς στην εντολή 21 (Directive 21) που έδωσε ο Χίτλερ στο OKH (Oberkommando des Heeres).

Τα πολιτικά κίνητρα των Ναζί πίσω από την επιχείρηση Barbarossa βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στη φιλοσοφία του Χίτλερ, όπως αυτή αναλύθηκε στο πρώτο μέρος της εργασίας. Στη σύγχρονη ιστοριογραφία υπάρχει πληθώρα απόψεων και πληροφοριών σχετικά με τους στόχους της ναζιστικής ηγεσίας. Η αντισοβιετική και αντικομμουνιστική προπαγάνδα είχε τεράστια σημασία για το κόμμα στο εσωτερικό μέτωπο κατά την προετοιμασία της επιχείρησης. Μετά την αποτυχία της γερμανικής αεροπορίας Luftwaffe να κάμψει το ηθικό των Άγγλων, ο Χίτλερ αποφάσισε να προχωρήσει στην υλοποίηση της επιχείρησης Μπαρμπαρόσα προκειμένου να δείξει στο Ηνωμένο Βασίλειο ότι έχει απομείνει μόνο του⁹²

Κατά το σχεδιασμό της επιχείρησης είχε παρατηρηθεί φανερή σύγχυση αναφορικά με τους επιχειρησιακούς στόχους της επιχείρησης Barbarossa. Υπήρχε μια αδιάκοπη σύγκρουση μεταξύ του ναζιστικού «εκμοντερνισμού» του πολέμου και των παραδοσιακών μελών της στρατιωτικής ηγεσίας, η οποία αφορούσε τις τακτικές διεξαγωγής της μάχης, τη δομή του στρατού και την αντιμετώπιση των ντόπιων πληθυσμών της Ρωσίας.⁹³ Παράλληλα υπήρχε διάσταση απόψεων μεταξύ των αισιόδοξων και των πιο επιφυλακτικών

⁹² Kershaw Ian, *Fateful Choices. Ten Decisions that Changed the World, 1940-1941*, Penguin Books: 2008, κεφ. 2.

⁹³ Bartov Omer, *Hitler's Army. Soldiers, Nazis, and War in the Third Reich*, Oxford & New York: Oxford University Press, 1992, σελ. 3-9.

αξιωματικών.⁹⁴ Ο Glantz σημειώνει ότι στόχος της επιχείρησης ήταν η καταστροφή του σοβιετικού στρατού⁹⁵. Η άποψη αυτή έχει λογική λαμβάνοντας υπόψη την εμπειρία του Α΄ΠΠ. Περεταίρω είναι σε σύμπνοια με την διδασκαλία του Κλαουζεβιτς. Το Blitzkrieg θα κατέστρεφε το σοβιετικό στρατό. Αντίθετα, βλέποντας το απόθεμα ανθρωπίνου δυναμικού της Σοβιετικής Ένωσης συνειδητοποιούμε πως αυτό ήταν λάθος. Όπως θα υποστηριχθεί παρακάτω το κέντρο βάρους της γερμανικής επίθεσης έπρεπε να είναι Countervalue παρά Counterforce.

Προετοιμασία και λήψη αποφάσεων

Η προετοιμασία του σχεδίου για την εισβολή στη Σοβιετική ένωση ήταν μια διαδικασία αναμενόμενα μακρά και πολύπλοκη. Αυτό είναι κατανοητό αν λάβουμε υπόψη πως επρόκειτο για μια επιχείρηση άνευ προηγουμένου. Επιπλέον σε αυτό προστίθενται οι περεταίρω δυσκολίες που δημιουργούσαν οι συχνές διαφωνίες αναφορικά με τους επιχειρησιακούς στόχους μεταξύ του Χίτλερ και της ηγεσίας του στρατού⁹⁶. Το καλοκαίρι του 1940 ο Χίτλερ έδωσε εντολή για τη δημιουργία ενός σχεδίου εισβολής στη Σοβιετική Ένωση. Κατά τη διαμόρφωση του σχεδίου για την επιχείρηση, οι διαφωνίες αναφορικά με το κέντρο βάρους εκφράστηκαν μέσω του σχηματισμού δύο παρατάξεων. Από τη μία η άποψη του γερμανικού γενικού επιτελείου στρατού (ΟΚΗ) με εκφραστή τον Halder, η οποία θεωρούσε πως προτεραιότητα της εκστρατείας αποτελούσε η κατάληψη της Μόσχας, και από την άλλη η άποψη της ανωτάτης διοίκησης της Wehrmacht, η οποία ενδιαφερόταν περισσότερο για τη διοικητική μέριμνα της εκστρατείας⁹⁷. Τελικά ο Χίτλερ, ενδιαφερόμενος κυρίως για την καταστροφή του Κόκκινου Στρατού, αλλά ταυτόχρονα συμφωνώντας με τη κεντρική ιδέα παράταξης μάχης που πρότεινε ο Halder κατέληξε σε έναν συμβιβασμό των δύο αντιλήψεων.

⁹⁴ Kershaw Robert, *War without Garlands: Operation Barbarossa 1941-1942*, Hersham, Surrey: Ian Allan Publishing, 2010, κεφ. 2.

⁹⁵ Kirchubel Robert, *Operation Barbarossa. The German Invasion of Soviet Russia*, Oxford: Osprey Publishing, 2013.

⁹⁶ Kirchubel Robert, *Operation Barbarossa 1941*, Volume 3, Oxford: Osprey Publishing, 2007.

⁹⁷ Snively John, "Barbarossa Planing for Faiilure" A paper submitted to the Faculty of the Naval War College in partial satisfaction of the requirements of the Department of Operations on 8 March 1994, σελ. 12-19.

Τον Δεκέμβριο του 1941 η απόφαση του Χίτλερ έγινε πιο σαφής, βάσει της περίφημης εντολής 21 (Directive 21). Αρχικά η καταληκτική ημερομηνία ήταν στις 15 Νοεμβρίου του 1941⁹⁸. Μια σειρά από παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων των παρατεταμένων βροχοπτώσεων και της εκστρατείας στην Ελλάδα δεν κατέστησαν εφικτή την έναρξη της επιχείρησης σε αυτή τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Παρόλα αυτά η καθυστέρηση δεν θεωρήθηκε σημαντική από την γερμανική ηγεσία, η οποία ευελπιστούσε σε μια άμεση και γρήγορη νίκη⁹⁹. Ανάμεσα στους στρατηγούς οι περισσότεροι σύγχρονοι ιστορικοί, παρότι αναγνωρίζουν την σημασία της καθυστέρησης, κυρίως λόγω των βροχοπτώσεων, δεν θεώρησαν την ίδια την εκστρατεία στα Βαλκάνια ως υπαίτια για τη μοιραία καθυστέρηση¹⁰⁰, αλλά τις συνέπειες της όπως για παράδειγμα τις εκτεταμένες ανάγκες για επισκευές¹⁰¹.

Ως ευρύτερος στόχος της εκστρατείας χαρακτηρίζεται η καταστροφή των σοβιετικών δυνάμεων της δυτικής Ρωσίας με εφαρμογή της τακτικής Blitzkrieg¹⁰². Η Wehrmacht δηλαδή καλείται να προβεί σε έμμεση προσέγγιση κατά του κέντρου βάρους της αντίπαλης παράταξης. Η απόφαση αυτή μοιραία μειώνει τη σημασία κατάληψης των μεγάλων αστικών κέντρων της Σοβιετικής Ένωσης. Είναι δυνατόν να υποθέσουμε πως λανθασμένοι υπολογισμοί αναφορικά με το δυνητικό μέγεθος του σοβιετικού στρατού οδήγησαν σε μια επιχείρηση counterforce παρά countervalue. Πράγματι, ενώ οι Γερμανοί κατάφεραν να εξαφανίσουν τον υποτιθέμενο σοβιετικό στρατό δεν υπολόγισαν της δυνατότητας ενίσχυσης που διέθετε η Σοβιετική Ένωση. Στο κείμενο της εντολής αναφέρεται χαρακτηριστικά πως η κατάληψη πόλεων όπως το Λένινγκραντ είναι δευτερευούσης σημασίας.¹⁰³

Η γερμανική εκστρατεία θα χαρακτηριζόταν από τρεις ομάδες στρατού. Η μικρότερη, η βόρεια, θα αποτελούταν από 29 μεραρχίες. Η ομάδα στρατού

⁹⁸ Directive Nr.21 – Case Barbarossa

⁹⁹ Barbarossa plaing for op failiure p10-11

¹⁰⁰ Glantz David, *The Soviet-German War 1941-1945: Myths and Realities: A Survey Essay*, A Paper Presented as the 20th Anniversary Distinguished Lecture at the Strom Thurmond Institute of Government and Public Affairs Clemson University October 11, 2001 Clemson, South Carolina, σελ. 24.

¹⁰¹ Winchester Charles, *Ostfront. Hitler's War on Russia 1941-45*, Oxford: Osprey Publishing, 1998, σελ. 14.

¹⁰² Directive Nr.21 – Case Barbarossa.

¹⁰³ Στο ίδιο.

«Κέντρο» θα αποτελούταν από 50 μεραρχίες, ενώ οι εντολές της εν τέλει δεν την οδηγούσαν απευθείας στην Μόσχα. Τέλος η ομάδα στρατού «Νότος», αποτελούμενη από 41 μεραρχίες θα κινούταν εναντίον του Κιέβου¹⁰⁴. Αυτές είχαν ενισχυθεί περαιτέρω με μεραρχίες από την Ιταλία, τη Φινλανδία, τη Ρουμανία, την Ουγγαρία καθώς και με τη συμμετοχή Ισπανών και Σλοβάκων εθελοντών¹⁰⁵. Εν τέλει οι σύμμαχοι του Ράιχ μπορεί να ειπωθεί ότι «προκάλεσαν» περισσότερα προβλήματα από όσα θεωρητικά κλήθηκαν να επιλύσουν. Στη πορεία της εκστρατείας δημιουργήθηκαν προβλήματα με την διανομή ανταλλακτικών για τα εκατοντάδες διαφορετικής προέλευσης όπλα και οχήματα, ενώ ήταν φανερό οι ελλείψεις των συμμάχων σε υλικό και πρώτες ύλες καθώς και η ανικανότητα των διοικητών τους¹⁰⁶.

Το αρχικό μέτωπο της επιχείρησης θα εκτεινόταν από τη Βαλτική μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα σε μια έκταση σχεδόν τριών χιλιάδων χιλιομέτρων¹⁰⁷. Ο γερμανικός στρατός και οι σύμμαχοι του ανέπτυσσαν τις δυνάμεις τους στα ανατολικά σύνορα του Ράιχ για μήνες, παρόλα αυτά η εκκίνηση της εκστρατείας πέτυχε πλήρη ή σχεδόν πλήρη αιφνιδιασμό. Οι δυνάμεις του άξονα αριθμούσαν πάνω από τρεισήμισι εκατομμύρια στρατιώτες και θα έρχονταν αντιμέτωπές αρχικά με δύομιση εκατομμύρια στρατιώτες του σοβιετικού στρατού¹⁰⁸. Η Wehrmacht κατάφερε τις πρώτες μέρες της επίθεσης να περικυκλώσει και να εξουδετερώσει εκατοντάδες χιλιάδες στρατιώτες του Κόκκινου Στρατού. Αντίστοιχα η Luftwaffe κατέστρεψε μεγάλο μέρος της πολυάριθμης αλλά απαρχαιωμένης σοβιετικής αεροπορίας πριν καν προλάβει να αντιδράσει. Εντούτοις η σοβιετική αντίδραση σταδιακά άρχισε να λαμβάνει σάρκα και οστά και αντίστοιχα η γερμανική πολεμική μηχανή να συνειδητοποιεί το μέγεθος του στόχου της. Παρά την εντονότερη από την αναμενόμενη αντίσταση ο γερμανικός στρατός στα τέλη Σεπτεμβρίου είχε

¹⁰⁴ Cumins Keith, *Cataclysm: The War on the Eastern Front 1941-45*, Solihull: Helion and Company, 2011, παράρτημα 5.

¹⁰⁵ Winchester Charles, *Ostfront. Hitler's War on Russia 1941-45*, Oxford: Osprey Publishing, 1998, σελ. 17-18.

¹⁰⁶ Trigg Jonathan, *Death on the Don: The Destruction of Germany's Allies on the Eastern Front, 1941-1944*, Staplehurst, UK: Spellmount Ltd, 2014, κεφ. 2.

¹⁰⁷ Glantz David, *The Soviet-German War 1941-1945: Myths and Realities: A Survey Essay*, A Paper Presented as the 20th Anniversary Distinguished Lecture at the Strom Thurmond Institute of Government and Public Affairs Clemson University October 11, 2001 Clemson, South Carolina, σελ.2-3.

¹⁰⁸ Ibid, σελ. 9.

φτάσει στο Στάλινγκραντ στο βορρά, κατακτήσει το Σμολένσκ στο κέντρο και το Κίεβο νότια.

Στις αρχές Δεκεμβρίου ο γερμανικός στρατός εξουθενωμένος έφτασε στις πύλες της Μόσχας. Η Σοβιετική Ένωση, ενάντια σε κάθε πρόβλεψη, δεν είχε καταρρεύσει, αντίθετα, όσο πλησίαζε ο χειμώνας, τόσο πιο σθεναρά αντιστεκόταν. Μετά από έξι μήνες οι γερμανικές δυνάμεις είχαν εξαντληθεί, αντιμετώπιζαν ελλείψεις σε χειμερινό εξοπλισμό και εφόδια, ενώ οι γραμμές ανεφοδιασμού γίνονταν όλο και πιο ευαίσθητες. Ταυτόχρονα υπέφεραν από το σκληρό χειμώνα και τις επιθέσεις των παρτιζάνων¹⁰⁹. Μετά από την αρχική αποτυχία των γερμανών να κατακτήσουν την Μόσχα, άφθαρτες από το πεδίο των μαχών σοβιετικές ενισχύσεις αιφνιδίασαν το γερμανικό στρατό με την εξαπόλυση σοβιετικής αντεπίθεσης στις 6 Δεκεμβρίου του 1941. Η αποτυχία της μάχης της Μόσχας σημαδεύει την πρώτη πραγματική ήττα του γερμανικού στρατού και την αρχή του τέλους της επιχείρησης Μπαρμπαρόσα. Στα βόρεια ο γερμανικός στρατός βρισκόταν έξω από το Λένινγκραντ, ενώ στην τελευταία τους προσπάθεια να ανακτήσουν την πρωτοβουλία των κινήσεων, οι Γερμανοί θα έφταναν στο Στάλινγκραντ το καλοκαίρι του 1942, ορίζοντας έτσι τα μέγιστα σύνορα του Ράιχ, προτού ξεκινήσει η σφοδρή σοβιετική αντεπίθεση.

Λήψη αποφάσεων στην ναζιστική Γερμανία

Μετά την άνοδο των εθνικοσοσιαλιστών στην εξουσία το 1933 η πολιτική ζωή της χώρας άλλαξε ριζικά. Ο Χίτλερ, μετά την σφαγή των SA (Sturmabteilung) και τον θάνατο του Hindenburg το 1934 είχε καταστεί ο απόλυτος κυρίαρχος της γερμανικής πολιτικής ζωής. Όπως οι γραμμές μεταξύ αρχηγού της κυβέρνησης και αρχηγού του κράτους εξαλείφονταν, έτσι και οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ κόμματος και κράτους γίνονταν ολοένα και πιο θολές¹¹⁰. Το

¹⁰⁹ Glantz David, *The Soviet-German War 1941-1945: Myths and Realities: A Survey Essay*, A Paper Presented as the 20th Anniversary Distinguished Lecture at the Strom Thurmond Institute of Government and Public Affairs Clemson University October 11, 2001 Clemson, South Carolina, σελ. 19-21.

¹¹⁰ Ian Kershaw, *Fateful Choices. Ten Decisions that Changed the World, 1940-1941*, Penguin Books: 2008, σελ. 93-96.

ίδιο συνέβαινε στην υψηλή και στρατιωτική στρατηγική. Οι φιλοδοξίες και αντιλήψεις του Χίτλερ και του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος διείσδυσαν και αλλοίωσαν την παλιά γερμανική ανώτατη τάξη αξιωματικών¹¹¹. Αυτό ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο χάρη στην ισχυρή αυτοπεποίθηση που απέκτησε ο Χίτλερ για τις στρατιωτικές του ικανότητες μετά τις πρώτες μεγάλες νίκες του γερμανικού στρατού¹¹². Η ολιστική και επαναστατική φιλοσοφία του Χίτλερ προκαλούσε συγκρούσεις και αντιφάσεις σε ολόκληρο το σχεδιασμό της εκστρατείας από το στάδιο της οργάνωσης, μέχρι το πικρό της για τη ναζιστική Γερμανία τέλος. Η επίδραση της ναζιστικής ιδεολογίας και προπαγάνδας, όπως θα φανεί παρακάτω, αναμιγνύονταν εμφανώς, αλλοιώνοντας σταδιακά τον πραγματισμό του στρατηγικού σχεδιασμού του πολέμου. Η πορεία του Χίτλερ αποτελεί κορυφαίο παράδειγμα αναφορικά με το πώς οι ιδέες και αντιλήψεις των ηγετών επηρεάζουν τη χάραξη και την άσκηση εξωτερικής πολιτικής.

3ο Κεφάλαιο: Κατανοώντας τις δυνατότητες επιτυχίας της επιχείρησης Barbarossa

Το πλέον κεντρικό ερώτημα αυτή της εργασίας αφορά τον ορθολογισμό της γερμανικής ηγεσίας πίσω από την επιλογή της να προχωρήσει με την τιτάνια επιχείρηση κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Αποτελεί κοινό τόπο στις μέρες μας, πώς η επιχείρηση Barbarossa αποτέλεσε το μεγαλύτερο λάθος του Χίτλερ. Αναμφίβολα η έλλειψη ξεκάθαρων στόχων, η λήψη παράξενων αποφάσεων¹¹³ η ελλιπής οργάνωση και το μέγεθος του αντιπάλου καθόρισαν το τελικό αποτέλεσμα της εκστρατείας. Όμως, όπως θα φανεί στις επόμενες σελίδες, τα δεδομένα το 1940 ήταν τελείως διαφορετικά από την οπτική που έχουμε

¹¹¹ Hitler's generals

¹¹² Winchester Charles, *Ostfront. Hitler's War on Russia 1941-45*, Oxford: Osprey Publishing, 1998, σελ. 15.

¹¹³ Βλ. Kirchubel Robert, *Hitler's Panzer Armies on the Eastern Front*, Barnsley: Pen and Sword, 2009.

σήμερα απέναντι στα γεγονότα. Μια σειρά από παράγοντες έπεισαν τον Αδόλφο Χίτλερ πώς η νίκη δεν θα είναι μόνο εύκολη, αλλά και τάχιστα.

Υπεροχή στο πεδίο της μάχης

Την αυγή του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ο γερμανικός στρατός φανέρωσε στον κόσμο έναν νέο τρόπο πολέμου. Ενώ οι αντίπαλοι της Γερμανίας ετοιμάζονταν εκ νέου για έναν πόλεμο χαρακωμάτων, γερμανοί στρατηγοί όπως ο Hans von Seeckt, ο Walther von Brauchitsch ή ο Heinz Guderian τιθάσευσαν τις δυνατότητες των αρμάτων μάχης¹¹⁴. Οι συνθήκες πολέμου μετά το 1918 είχαν αλλάξει δραματικά, παρότι πολύ λίγοι καταλάβαιναν πριν την μάχη της Γαλλίας ότι ο επόμενος πόλεμος δεν θα λάμβανε χώρα στα χαρακώματα¹¹⁵.

Όπως είχε φανεί το 1941 το Blitzkrieg, όχι μόνο είχε προσφέρει ένα τεράστιο συγκριτικό πλεονέκτημα στον γερμανικό στρατό, αλλά είχε αλλάξει μια για πάντα το πρόσωπο του πολέμου στον 20^ο αιώνα¹¹⁶. Παρά τους αρχικά περιορισμένους στόχους των Γερμανών στην εκστρατεία, αλλά και την εύθραυστη φύση των επιχειρήσεων στη Γαλλία, οι τακτικές των Γερμανών διοικητών αρμάτων μάχης ξεπέρασαν κάθε προσδοκία στο πεδίο της μάχης.¹¹⁷

Κατά την προετοιμασία της επιχείρησης Barbarossa οι Γερμανοί κατέβαλαν υπέρμετρη εμπιστοσύνη στον κεραυνοβόλο πόλεμο, μη λαμβάνοντας υπόψη τις δομικά κρίσιμες διαφορές που θα αντιμετώπιζαν στη Ρωσία. Χαρακτηριστικά οι αχανείς εκτάσεις που επέτρεπαν την αποφυγή περικύκλωσης και οι ατελείωτες ενισχύσεις που «απολάμβαναν» οι Σοβιετικοί. Παρότι δεν μηδένιζαν την σημασία του Blitzkrieg, σίγουρα την ελάττωναν

¹¹⁴ Doughty Robert, "Myth of the Blitzkrieg" στο Lloyd J. Matthews (ed.), *Challenging the United States Symmetrically and Asymmetrically: Can America Be Defeated?*, Carlisle Barracks PA: US Army War College, 1998, σελ. 59-60.

¹¹⁵ Ανάμεσα σε αυτούς εντοπίζουμε τους Βρετανούς B.H Liddell Heart και J.F.C. Fuller, τον Γερμανό Heinz Guderian καθώς και το σοβιετικό Mikhail Tukhachevsky.

¹¹⁶ Το Blitzkrieg μπορεί εν συντομία να χαρακτηριστεί ως τακτική μάχης στην οποία άρματα μάχης και μηχανοκίνητες μονάδες σπάνε τις αντίπαλες γραμμές στα αδύνατα τους σημεία προελαύνουν ταχύτατα στα μετώπισθεν των γραμμών μάχης – η ακόμα καλύτερα εξαφανίζουν τις γραμμές μάχης – προκειμένου, με την υποστήριξη πεζικού και αεροπορίας να περικυκλώσουν τον κεντρικό όγκο δυνάμεων του αντιπάλου.

¹¹⁷ Doughty Robert, "Myth of the Blitzkrieg" στο Lloyd J. Matthews (ed.), *Challenging the United States Symmetrically and Asymmetrically: Can America Be Defeated?*, Carlisle Barracks PA: US Army War College, 1998, σελ. 57-59.

σημαντικά. Επιπλέον αρχικά οι βροχοπτώσεις και το λασπώδες έδαφος της Ουκρανίας, στη συνέχεια οι χιονοπτώσεις της κεντρικής Ρωσίας και τέλος η έλλειψη ανταλλακτικών καθιστούσαν την εκτέλεση επιχειρήσεων τεραστίων ελιγμών πολύ πιο δύσκολη στην πραγματικότητα απ' ό,τι στους χάρτες του γερμανικού επιτελείου. Παρόλα αυτά η φαινομενική υπεροχή αναφορικά με τα στοιχεία της ταχύτητας, των ελιγμών και του αιφνιδιασμού διαδραμάτισαν τον σημαντικότερο ρόλο κατά το σχεδιασμό της επιχείρησης¹¹⁸. Αυτό δεν πρέπει να προκαλεί εντύπωση καθώς έως τώρα το Blitzkrieg αποτελούσε ένα ανίκητο όπλο για έναν απροετοίμαστο αντίπαλο. Με βάση τα ανωτέρω, όχι μόνο δικαιολογείται η εμπιστοσύνη των γερμανών στρατηγών στον κεραυνοβόλο πόλεμο, αλλά και η ανάγκη για την πραγματοποίηση μιας όσο το δυνατό ταχύτερης επίθεσης στη Σοβιετική Ένωση, προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί η δυνατότητα του εχθρού να εξετάσει τη νέα μορφή πολέμου και να προσαρμοστεί αναλόγως. Είναι επομένως θεμιτό να πούμε πως τη διαφορά δεν την έκανε το Blitzkrieg το οποίο υπερεκτίμησαν οι Γερμανοί ηγέτες, αλλά η έκταση της Ρωσίας την οποία υποτίμησαν¹¹⁹.

Ακολούθως, ο γερμανικός στρατός, και πιο συγκεκριμένα τα γερμανικά άρματα μάχης το 1941 βρίσκονταν σε πολύ καλύτερη θέση από ότι ενάμιση χρόνο νωρίτερα. Ο Panzer προχώρησε στη μειώνοντας των συνταγμάτων στις μεραρχίες. Με αυτό τον τρόπο ο γερμανικός στρατός είχε στα χέρια του ένα στρατό κατάλληλο για τον πόλεμο ελιγμών στις αχανείς εκτάσεις της Σοβιετικής Ένωσης¹²⁰. Τα τανκ ήταν λιγότερο ευάλωτα και υποστηρίζονταν καλύτερα από το πεζικό ενάντια στον πόλεμο φθοράς στον οποίο θα επιδιόταν η Σοβιετική Ένωση. Ο Γερμανικός στρατός είχε στα χέρια του πολύ περισσότερα, και σαφώς ανώτερα άρματα μάχης απ' ό,τι στο παρελθόν. Από τα 3600 άρματα μάχης το 1941, τα 450 ήταν panzer IV, ενώ και βάσει των προηγούμενων επιτυχιών αναμενόταν η εκστρατεία να είναι σύντομη και νικηφόρα¹²¹.

¹¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 65-70

¹¹⁹ Wedemeyer Austin, *The Strategy of Barbarossa*, Air War College, Air University United States Air Force, Maxwell Air Force Base Alabama: Penny Hill Press, 1983, σελ. 12.

¹²⁰ Horst Boog, *Germany and the Second World War*, Vol. IV: The attack on the Soviet Union, Oxford University Press, London, 1998, σελ. 202-203.

¹²¹ Kirchubel Robert, *Hitler's Panzer Armies on the Eastern Front*, Barnsley: Pen and Sword, 2009.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναγνωρίσουμε το σημαντικό ρόλο που έπαιζαν το 1941 δύο πιο αφηρημένοι, αλλά κρίσιμοι παράγοντες, η εμπειρία και το ηθικό που είχε αποκτήσει ο γερμανικός στρατός. Οι γερμανοί στρατιώτες είχαν δοκιμαστεί σε πεδία μαχών σε ολόκληρη την Ευρώπη και είχαν αποκτήσει, όχι άδικα, τη φήμη ενός αήττητου στρατού. Αντίστοιχα το ηθικό στο γερμανικό στράτευμα δεν θα μπορούσε να είναι υψηλότερο μετά από τις υποδειγματικές νίκες που είχε εξασφαλίσει. Τέλος σημαντικό ρόλο έπαιζε το επίπεδο ικανοτήτων των χαμηλόβαθμων αξιωματικών σε σχέση με εκείνους του σοβιετικού στρατού. Ο γερμανικός στρατός αναγνώριζε τη σημασία της ανάληψης πρωτοβουλιών και της αυτόνομης σκέψης στο πεδίο της μάχης, σε αντίθεση με την δογματική και «τρομολαγνική» προσέγγιση που είχε υιοθετήσει ο Κόκκινος Στρατός ως συνέπεια των σταλινικών σφαγών.

Η κατάσταση στην Σοβιετική Ένωση το 1941

Η κοινωνία

Η πολιτική κατάσταση στην Ρωσία του Στάλιν δικαιολογούσε απόλυτα μια αντισοβιετική επιχείρηση το καλοκαίρι του 1941. Η σοβιετική κοινωνία πριν το 1941 ήταν μια τρομοκρατημένη πολυπολιτισμική κοινωνία που συγκρατούταν ενωμένη μόνο από τον φόβο που απέπνεε το σταλινικό καθεστώς και η NKVD. Η πείνα και η πολιτική τρομοκρατία ήταν πλέον καθημερινά φαινόμενα. Από το 1930 μέχρι μόλις το 1936 σχεδόν 10 εκατομμύρια άνθρωποι πέθαναν είτε στα χέρια της NKVD, είτε λόγω της εξαθλίωσης του βίωσαν¹²². Ως συνέπεια της κολεκτιβοποίησης η ποιότητα ζωής επιδεινωνόταν ραγδαία στη Σοβιετική Ένωση την εποχή του Στάλιν¹²³. Στόχος της οικονομίας ήταν πλέον να εξυπηρετεί μόνο τις ανάγκες του κόμματος και του στρατού.

Ο λιμός στην Ουκρανία από το 1932 μέχρι και το 1936, το Holodomor, είτε ως αποτέλεσμα οργανωμένου πολιτικού σχεδίου γενοκτονίας, είτε ως συνέπεια της κολεκτιβοποίησης κατέστησε σαφή την απόσταση μεταξύ του σοβιετικού κέντρου και των εθνικών μειονοτήτων στην περιφέρεια. Γεγονότα όπως το

¹²² Stalinism on Post-Communist Perspective: New evidence on Killings, Forced Labour and Economic Growth in the 1930s, σελ. 980.

¹²³ Στο ίδιο σελ. 978-980.

Ηολοδομογο καθιστούν φανερό πως οι ντόπιοι πληθυσμοί διατηρούσαν πλέον ελάχιστους δεσμούς είχαν με τη Σοβιετική Ένωση, και ενδεχομένως θα εγκατέλειπαν εύκολα την σοβιετική κυβέρνηση με την πρώτη ευκαιρία¹²⁴. Από την άλλη μεριά, πρόσφατα προσαρτημένοι λαοί στη Σοβιετική Ένωση, που κατοικούσαν στις βαλτικές χώρες, σε περιοχές τις Φινλανδίας και της Ρουμανίας είχαν ακόμα λιγότερα κοινά με την νέα τους πατρίδα και μηδενική πίστη σε αυτή. Η NKVD, η οποία διατηρούσε έντονη παρουσία στις νέες περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης βρισκόταν αντιμέτωπη με μια διαρκώς αυξανόμενη αντισοβιετική αντίσταση από εθνικιστικούς κύκλους της Ουκρανίας, της Λευκορωσίας, της Μολδαβίας και των κρατών της Βαλτικής¹²⁵.

Παρά τις γερμανικές βαρβαρότητες ένας σημαντικός αριθμός εθελοντών πολέμησε εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, καθιστώντας φανερή την υπάρχουσα δυναμική σε αυτές τις περιοχές¹²⁶. Ένας ικανοποιητικός παραλληλισμός που θα μπορούσε να διδάξει πολλά στους Γερμανούς είναι αυτός της υποδοχής των Ρώσων ως απελευθερωτών από πολλές εθνικές μειονότητες της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο¹²⁷.

Κατά συνέπεια το εθνολογικό ανάγλυφο της σοβιετικής ενδοχώρας και οι πολιτικές περιστάσεις στη Σοβιετική Ένωση τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ευνοούσαν απεριόριστα μια ενδεχόμενη γερμανική εισβολή, η οποία θα παρουσιαζόταν ως μια απελευθερωτική εκστρατεία στους τεράστιους μη ρωσικούς πληθυσμούς αυτών των περιοχών. Η εγκαθίδρυση μιας σειράς κρατών δορυφόρων της Γερμανίας στις σοβιετικές εκτάσεις θα παρείχε ηθική και θεσμική ενίσχυση στους Γερμανούς, το αναγκαίο ανθρώπινο δυναμικό και οργανωμένους πολιτικά και στρατιωτικά συμμάχους. Όπως θα φανεί παρακάτω η γερμανική ηγεσία σε ένα από τα μεγαλύτερα λάθη της σπατάλησε χωρίς ουσιαστικό λόγο την τεράστια ευκαιρία που της δόθηκε.

¹²⁴ Haskew Michael, *Order of Battle: Western Allied Forces of WWII*, London: Amber Books, 2009.

¹²⁵ David E. Murphy "What Satlin Knew: The enigma of Barbarossa", Yale University Press p. 31-41

¹²⁶ Στο ίδιο.

¹²⁷ Prit Buttar «Germany Ascendant: The eastern front»P21-23

Ο Στρατός

Αμέσως μετά τον πόλεμο στην Ρωσία και την επιτυχή εγκαθίδρυση του κομμουνιστικού καθεστώτος η οικονομία και ο στρατός της χώρας βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση. Ειρωνικά και για τους δύο μελλοντικά θανάσιμους εχθρούς η συνεργασία ήταν ο μόνος τρόπος να επιτύχουν τον στρατιωτικό επανεξοπλισμό τους¹²⁸. Παρά τις όποιες βελτιώσεις σε στρατιωτικό εξοπλισμό και σε στρατηγική σκέψη τις δύο δεκαετίες που μεσολάβησαν πριν από το ξέσπασμα του πολέμου, η ικανότητα τους σοβιετικού στρατού ήταν αμφισβητήσιμη.

Ο Κόκκινος στρατός το καλοκαίρι του 1941 ήταν φαινομενικά σε χειρότερη μοίρα ακόμα και από την καθημαγμένη σοβιετική κοινωνία¹²⁹. Από το 1937 μέχρι το 1939 οι σοβιετικοί αξιωματικοί υπέφεραν από τη «μεγάλη εκκαθάριση» (Great Purge)¹³⁰, ένα ξεκαθάρισμα λογαριασμών του σταλινικού καθεστώτος που οδήγησε στο θάνατο περίπου ένα εκατομμύριο άτομα, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγονταν κάποια από τα λαμπρότερα στρατηγικά μυαλά της χώρας¹³¹. Σχεδόν το ήμισυ των αξιωματικών του κόκκινου στρατού, συμπεριλαμβανομένων των ανωτάτων αξιωματικών, εκτελέστηκαν ή απομακρύνθηκαν από τα καθήκοντα τους μέχρι το 1941¹³². Ο σοβιετικός στρατός είχε μείνει ακέφαλος, και αυτό δεν είχε καταστεί πουθενά περισσότερο εμφανές, όσο στο φιάσκο του χειμερινού πολέμου ενάντια στη Φινλανδία το 1941. Πάρα τον αρχικό του στόχο, δηλαδή την δημιουργία ενός Φινλανδικού Σοβιέτ, η πλήρης ταπείνωση του Κόκκινου Στρατού τον υποχρέωσε να περιοριστεί σε μια συνθήκη με περιορισμένες φιλοδοξίες¹³³. Μια σειρά από ανίκανους αξιωματικούς παρέμειναν στις θέσεις τους λόγω της πίστης τους στον Στάλιν και το κόμμα, παρά τις περιορισμένες ικανότητές

¹²⁸ David M. Glantz when titans class

¹²⁹ Andersen Duncan, Clark Lloyd & Walsh Stephen, *The Eastern Front: Barbarossa, Stalingrad, Kursk and Berlin, 1941-1945. The Campaigns of World War II*, London: Zenith Press, 2001, σελ 9-10

¹³⁰ Ουσιαστικά σειρά από σφαγές κατευθυνόμενες εναντίον σε πολλαπλούς διαφορετικούς στόχους, όπως ακαδημαϊκούς, στρατιωτικούς εθνικές μειονότητες και απλούς πολίτες.

¹³¹ Το πιο χαρακτηριστικότερα παραδείγματα είναι αυτά των Mikhail Tukhachevsky, ικανότατου αξιωματικού και πρωτοπόρου στην θεωρία πολέμου αρμάτων μάχης, και του Iona Yakir, σημαντικού μεταρρυθμιστή σε θέματα τακτικών και επιχειρησιακών ζητημάτων.

¹³² David m Glantz When titans class, Κεφάλαιο 1.

¹³³ Lessons of the Winter War: A study in the Military Effectiveness of the Red Army, 1939-1940, p.825-852.

τους, αποδυναμώνοντας ακόμα περισσότερο το αξιόμαχο του Κόκκινου Στρατού¹³⁴. Παρά την πύρρειο νίκη που εξασφάλισε ο σοβιετικός στρατός ενάντια σε μια απομονωμένη και εξαθλιωμένη Φινλανδία έγινε σε όλους φανερό πως η σοβιετική πολεμική μηχανή ήταν κενή από κάθε ουσιαστική δυνατότητα ανάπτυξης στρατηγικών σχεδίων. Παρότι η επίδοση του Κόκκινου στρατού δεν ήταν τόσο κακή όσο κρίθηκε, δεδομένων των μέσων που είχε, η σοβιετική στρατιωτική ηγεσία αποδείχθηκε μακράν κατώτερη των περιστάσεων¹³⁵. Λίγα χρόνια νωρίτερα, και παρά την ανωτερότητα των σοβιετικών ενισχύσεων σε οπλισμό και οχήματα μάχης (t-27 light tank), η έλλειψη ικανής ηγεσίας για την επίτευξη επιχειρήσεων συνδυασμένων όπλων (combined arms operations) έγινε φανερή και στον ισπανικό εμφύλιο. Τέλος κατά την διάρκεια της σοβιετικής επιχείρησης στην Πολωνία έγιναν φανερές και οι σοβιετικές ελλείψεις στα logistics και τα resupply operations¹³⁶. Οι μόνες σοβιετικές δυνάμεις που δεν έπεσαν θύμα στην καταστροφική μανία του Στάλιν ήταν οι μεραρχίες της άπω ανατολής.¹³⁷

Αντίστοιχα προβλήματα αντιμετώπιζε και ο σοβιετικός εξοπλισμός. Το σοβιετικό στρατιωτικό υλικό ήταν κατά βάση απαρχαιωμένο¹³⁸. Το 1941 η Σοβιετική Ένωση είχε στη διάθεση της πάνω από δεκαπέντε χιλιάδες τανκς εκ των οποίων μόνο δύο χιλιάδες από ήταν σύγχρονης τεχνολογίας KV1 και T34. Αντίστοιχα από τα 10 χιλιάδες αεροπλάνα που είχε στην διάθεση της τα περισσότερα ήταν παλαιάς τεχνολογίας. Η κακή κατάσταση του Κόκκινου Στρατού χειροτέρεψε ακόμα περισσότερο την περίοδο 1940-1941 με την ενσωμάτωση των νέων εδαφών της Σοβιετικής Ένωσης στην Ανατολική Ευρώπη και τη Βαλτική. Τα σοβιετικά σύνορα μετακινήθηκαν 400 χιλιόμετρα προς τα δυτικά. Τα νέα σύνορα σε πρώην περιοχές της Μολδαβίας, της Λευκορωσίας, της Εσθονίας, της Λετονίας, της Λιθουανίας, της Ουκρανίας και

¹³⁴ Χαρακτηριστικά αναφέρονται ο στενόμυαλος και αναχρονιστικός Kliment Voroshilov, ο ανίκανος Grigory Ivanovich Kulik και ο Semyon Budyonny, ο οποίος συνδύαζε με εντυπωσιακό τρόπο τα χαρακτηριστικά των δύο προαναφερθέντων.

¹³⁵ Lessons of the Winter War: A study in the Military Effectiveness of the Red Army, 1939-1940, p.825-852.

¹³⁶ Glantz David & House Jonathan, *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*, Lawrence: University Press of Kansas, 1999, κεφ. 2

¹³⁷ Στο ίδιο, κεφ. 1.

¹³⁸ Andersen Duncan, Clark Lloyd & Walsh Stephen, *The Eastern Front: Barbarossa, Stalingrad, Kursk and Berlin, 1941-1945. The Campaigns of World War II*, London: Zenith Press, 2001, σελ. 10

της Ρουμανίας ήταν σαφώς πιο ευάλωτα¹³⁹. Στη νέα τους τοποθεσία οι σοβιετικοί συνοριακοί στρατοί είχαν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο την έλλειψη υποδομών και ικανοποιητικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων, αλλά και έναν σταθερά αυξανόμενο εχθρικό πληθυσμό¹⁴⁰. Ο σοβιετικός στρατός δεν είχε προλάβει τον Ιούνιο του 1941 να ολοκληρώσει τις νέες αμυντικές θέσεις του, ενώ ο Στάλιν απαιτούσε να μην απωλέσθαι ούτε μια σπιθαμή από την νεοαποκτηθείσα γη είχε απορρίψει την άμυνα σε βάθος¹⁴¹.

Η κατάσταση του κόκκινου στρατού το 1940, αλλά και ο φόβος επίθεσης από την Ιαπωνία εξηγούν απόλυτα την απόφαση του Στάλιν να μην επέμβει στη Γερμανία, όταν οι δυνάμεις της Wehrmacht ήταν στραμμένες κατά της Δύσης. Ο Στάλιν προσπαθούσε να κερδίσει χρόνο προκειμένου να αναμορφώσει το σοβιετικό στρατό που ο ίδιος με ενέργειες του είχε καταστρέψει. Οι συνέπειες που είχαν οι σφαγές έγιναν φανερές όταν ξεκίνησε η επιχείρηση Barbarossa. Για τη γερμανική ηγεσία το μήνυμα ήταν σαφές, ο σοβιετικός στρατός ήταν ακέφαλος και σε κάθε περίπτωση είχε επιδώσει κατώτερες των αναμενόμενων. Δεν φάνταζε απίθανο μια Γερμανική επίθεση να τον εξουδετερώσει σε ελάχιστο χρονικό διάστημα.

Οι διεθνείς συνθήκες

Σε αυτό το σημείο θα γίνει αναφορά σχετικά με το κατά πόσο ρεαλιστική και ωφέλιμη ήταν σε αυτή τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, η διεξαγωγή μιας εκστρατείας στην Ρωσία με βάση την τρέχουσα κατάσταση και τους συσχετισμούς της διεθνούς πολιτικής σκηνής.

Δεύτερο μέτωπο

Τα δεδομένα μεταξύ του 1939 και 1941 στην ευρωπαϊκή ήπειρο είχαν αλλάξει ριζικά. Σίγουρα το νέο status quo ευνοούσε μια ευρωπαϊκή επέμβαση στη Ρωσία. Πριν το 1941 και την εκμηδένιση της γαλλικής ηπειρωτικής ισχύος μια τέτοια επιχείρηση ήταν προφανώς αδύνατη, καθώς μια κήρυξη διμέτρωτου πολέμου θα ισοδυναμούσε με αυτοκτονία. Η σύμμαχος της Γαλλίας, η Μεγάλη

¹³⁹ David E. Murphy "What Satlin Knew: The enigma of Barbarossa", Yale University Press, σελ. 29, 43

¹⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 29.

¹⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 43-46

Βρετανία, είχε ταπεινωθεί στην Δουνκέρκη και παρότι δεν ηττήθηκε κατά την μάχη της Αγγλίας, είχε αποδυναμωθεί επαρκώς και ήταν αδύνατον να αποτελέσει σοβαρή απειλή για το ορατό μέλλον¹⁴². Παράλληλα ούτε οι νέες γερμανικές τακτικές πολέμου είχαν δοκιμαστεί, ούτε η αδυναμία του Κόκκινου Στρατού είχε γίνει ακόμα απολύτως εμφανής, αλλά το κυριότερο: η Γερμανία για πρώτη φορά στην ιστορία της δεν κινδύνευε άμεσα, να εγκλωβίσει τον εαυτό της σε έναν διμέτωπο πόλεμο.

Τα δυτικά σύνορα του Ράιχ προστατεύονταν από ένα τεράστιο και φαινομενικά αδιαπέραστο σώμα νερού¹⁴³ ενώ στα νότια σύνορα είχε εδραιωθεί ο θεωρητικά αξιόπιστος σύμμαχος της Γερμανίας, η Ιταλία του Μουσολίνι¹⁴⁴. Πέρα από τη Σοβιετική Ένωση δεν υπήρχε κανένα κράτος στην Ευρώπη που να μπορεί να αποτελέσει έστω και στοιχειώδη απειλή για τη Ναζιστική Γερμανία. Με μια σύντομη εκστρατεία στη Ρωσία, η Γερμανία θα επιτύγχανε άμεσα τρεις στρατηγικούς στόχους. Καταρχάς όπως αναφέρθηκε και πιο ανωτέρω θα αποδείκνυε στη Βρετανία πως δεν της έχουν μείνει δυνητικοί σύμμαχοι στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, παρόλο που με την επίθεση θα έφερνε κοντά δύο κράτη εκ διαμέτρου αντίθετα, που παρά την γεωπολιτική λογική του πράγματος, ποτέ δεν θα συμμαχούσαν σε περίοδο εκτός πολέμου. Οι στόχοι του Χίτλερ αναφορικά με το μέλλον της Βρετανίας δεν είναι ξεκάθαροι, αλλά εικάζοντας πως δεν επιθυμούσε κατάκτηση, μόνο ουδετεροποίηση του νησιού υπήρχε, η εσφαλμένη κατά την άποψη μου γνώμη ότι η πλήρης εκμηδένιση της ισορροπίας ισχύος (Balance of Power) στην Ευρασία θα το επίσπευδε χρονικά. Στη συνέχεια θα επιτύγχανε τους πολυπόθητους στρατηγικούς και ιδεολογικούς στόχους του με την επίτευξη Lebensraum στην «Κεντρική γη» (Heartland) και την καταστροφή του μπολσεβικισμού. Τέλος και πιθανότερα το πιο σημαντικό γεγονός είναι ότι θα προστατευόταν από ένα μελλοντικό διμέτωπο πόλεμο, σε περίπτωση που οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής αποφάσιζαν να εισέλθουν στον πόλεμο. Είναι σαφές πως η πιθανότητα μιας αμερικανικής επέμβασης, με την πρόφαση εισόδου στον πόλεμο στον ειρηνικό θα γεννούσε υπερχείλιση (spillover) στον

¹⁴² Wedemeyer Austin, *The Strategy of Barbarossa*, Air War College, Air University United States Air Force, Maxwell Air Force Base Alabama: Penny Hill Press, 1983, σελ 1-2

¹⁴³ Mearsheimer, *Great Power*, σελ.228.

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 233-236.

Ατλαντικό Ωκεανό είχε περάσει από το μυαλό της γερμανικής ηγεσίας¹⁴⁵, οπότε η αδρανοποίηση της Σοβιετικής Ένωσης ήταν ένας στόχος ο οποίος έπρεπε να επιτευχθεί άμεσα. Οι στρατηγοί δεν θεωρούσαν ότι υπήρχαν δύο μέτωπα, ούτε ότι ο πόλεμος θα κρατήσει σε μακρός. Μέχρι οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και το Ηνωμένο Βασίλειο να είναι σε θέση να αντιδράσουν, ήταν σίγουρο πως η Σοβιετική Ένωση θα είχε καταρρεύσει¹⁴⁶.

Υπερατλαντικές σχέσεις – Ιαπωνία

Η Γερμανία είχε επανειλημμένα διαβάσει λάθος τις προθέσεις της Ιαπωνικής Αυτοκρατορίας. Η γερμανική ηγεσία υπερεκτιμούσε το πραγματικό μέγεθος της επιρροή που είχε πάνω στην ιαπωνική εξωτερική πολιτική¹⁴⁷. Πουθενά αλλού η διάσταση απόψεων των δύο ιμπεριαλιστών δεν ήταν τόσο ξεκάθαρη όσο στο μέλλον των σχέσεων της τριπλής συμμαχίας με τη Σοβιετική αυτοκρατορία¹⁴⁸. Ο Ιαπωνικός ιμπεριαλισμός οδηγούσε την χώρα προς νότο, στην Ινδοκίνα και την Ωκεανία. Η Ιαπωνία είχε ηττηθεί κατά κράτος από τη Σοβιετική Ένωση το 1938 και δεν ήταν πρόθυμη να διακινδυνεύσει μια νέα σύγκρουση, ειδικά σε μια περίοδο που η πρόσβαση της σε πόρους είχε μειωθεί εξαιτίας του αμερικανικού εμπάργκο. Η Ιδανική κίνηση για την Ιαπωνία ήταν να εξασφαλίσει τα βόρεια σύνορά της, προκειμένου να επεκταθεί νότια και στον Ειρηνικό Ωκεανό. Η μόνη περίπτωση κατά την οποία η Ιαπωνία θα παρενέβαινε στον πόλεμο ήταν μια κατά κράτος γερμανική νίκη που θα της επέτρεπε να θερίσει τα οφέλη με ελάχιστο κόστος¹⁴⁹. Η γερμανική φιλοσοφία δεν δέχόταν αυτή την προσέγγιση εξαιτίας της ναζιστικής ιδιαιτερότητας (ως ιδιαιτερότητα μεταφράζεται ο όρος *exceptionalism* όπως αυτός ορίζεται στην αμερικανική βιβλιογραφία). Οι Γερμανοί πίστευαν πως μπορούν να επηρεάσουν σε βαθμό σημαντικού ελέγχου την ιαπωνική εξωτερική πολιτική, κάτι το οποίο φυσικά απείχε παρασάγγας από την

¹⁴⁵ Harrison Mark, "Barbarossa: the Soviet Response, 1941" στο Bernd Wegner (ed.), *From Peace to War: Germany, Soviet Russia and the World, 1939-1941*, Providence RI: Berghahn Books, 1997, σελ. 431-448.

¹⁴⁶ Winchester Charles, *Ostfront. Hitler's War on Russia 1941-45*, Oxford: Osprey Publishing, 1998, σελ. 13.

¹⁴⁷ Ernst L. Presseisen, *Germany and Japan: A study in totalitarian Diplomacy, 1933-1945*, σελ. 281.

¹⁴⁸ Ernst L. Presseisen, *Germany and Japan: A study in totalitarian Diplomacy, 1933-1945*, σελ. 282.

¹⁴⁹ Στο ίδιο.

αλήθεια¹⁵⁰. Παρόλα αυτά η Αμερική δεν είχε ακόμα εισέλθει στον πόλεμο και όλα τα μέλη της τριπλής συμμαχίας βρίσκονταν στην μεγαλύτερη ακμή της δύναμης τους. Ακόμα και η Ιταλία του φιλόδοξου Μουσολίνι, ενός ανθρώπου με στόμα πολύ μεγαλύτερο από το μυαλό του, βρισκόταν στο σημείο της μέγιστης προόδου της ως προς το Σουέζ στη Βόρεια Αφρική.

Η ομίχλη του Πολέμου

Λανθασμένη γερμανική πληροφόρηση

Για να κρίνουμε την λογική της απόφασης εκκίνησης της επιχείρησης Barbarossa πρέπει να δούμε τα γεγονότα υπό το πρίσμα της πληροφόρησης που διέθεταν οι γερμανοί ηγέτες το 1941, παρά με βάση την πληροφόρηση που διαθέτουμε εμείς σήμερα. Για την έναρξη της επιχείρησης Barbarossa οι Γερμανοί συγκέντρωσαν σχεδόν 150 μεραρχίες, οι οποίες μεταφράζονται σε τρία εκατομμύρια στρατιώτες. Ανάμεσα σε αυτές τις μεραρχίες υπήρχαν και 19 μεραρχίες panzer με συνολική δύναμη πάνω από 3000 τανκς. Τέλος η Luftwaffe μπορούσε να διαθέσει 2.500 χιλιάδες αεροπλάνα. Η μεγαλύτερη επιθετική δύναμη που είχε οργανωθεί ποτέ. Σε αυτή πρέπει να προσθέσουμε τις περισσότερες από τριάντα μεραρχίες που διέθεσαν οι σύμμαχοι της Γερμανίας.

Από την πλευρά τους, οι Σοβιετικοί είχαν τριπλάσιο σε αριθμό άρματα μάχης και μαχητικά αεροσκάφη. Τα σοβιετικά τανκς, και συγκεκριμένα τα t-34 ήταν κάτι παραπάνω από αντάξιοι αντίπαλοι των Panzer IV, ενώ τα περισσότερα σοβιετικά αεροσκάφη το 1941 ήταν απαρχαιωμένα. Όπως προέβλεψαν οι γερμανοί σχεδιαστές δεν ήταν δύσκολο, αρχικά τουλάχιστον, η Luftwaffe να κυριαρχήσει στους αιθέρες με ευκολία. Το μεγαλύτερο πρόβλημα παρουσιάστηκε στις ανακριβείς προβλέψεις για τις δυνατότητες του σοβιετικού στρατού. Ο Χίτλερ είχε θεωρήσει βάσει των λανθασμένων πληροφοριών που διέθετε πως η Σοβιετική Ένωση θα κατέρρεε εάν μέσα στις πρώτες εβδομάδες της εκστρατείας το Blitzkrieg κατόρθωνε να καταστρέψει επιτυχώς τις 150 μεραρχίες που βρίσκονταν στην δυτική επικράτεια της Σοβιετικής Ένωσης. Οι Γερμανοί υπολόγιζαν να αντιμετωπίσουν άλλες

¹⁵⁰ Robert Kirchubel & Dmitriy Zgonnik, *Luftwaffe Field and Flak Divisions*, Hong Kong: Concord Publications, 2007.

πενήντα μεραρχίες εφέδρων. Γνωρίζουμε ότι αυτοί οι υπολογισμοί ήταν προφανώς λανθασμένοι, καθώς η Σοβιετική Ένωση κατάφερε να φέρει στο μέτωπο τέσσερις φορές τον παραπάνω αριθμό. Παρά τις αρχικές νίκες των Γερμανών ενάντια στις δυνάμεις του Στάλιν, σύντομα αντιμετώπιζαν διακόσιες «φρέσκες από τη μάχη» μεραρχίες προερχόμενες από την ανατολή.

Κατά συνέπεια πάρα την γερμανική επιτυχία βάση των αρχικών γερμανικών προβλέψεων, το κέντρο βάρους του αντιπάλου δεν κατέρρευσε. Αυτό που γερμανοί ανέμεναν να είναι ένας πόλεμος αφανισμού (war of annihilation), τον οποίο και θα κέρδιζαν, ο οποίος μετατράπηκε γρήγορα σε μια σύγκρουση φθοράς (war of attrition). Κατά συνέπεια αφενός ο κόκκινος στρατός δεν κατέρρευσε όπως αναμενόταν, αλλά οι συνεχόμενες συγκρούσεις καθυστερούσαν την τάχιστη γερμανική προέλαση στην Ρωσία. Επιπλέον αστείοι εκ του αποτελέσματος κρίνονται και οι πολιτικοί υπολογισμοί της ναζιστικής ηγεσίας, η οποία ανέμενε πως η Σοβιετική Ένωση θα κατέρρευε εντός έξι μηνών από την έναρξη της γερμανικής εισβολής εξαιτίας της έλλειψης λαϊκής υποστήριξης προς το κομμουνιστικό καθεστώς της Σοβιετικής Ένωσης.

Παρά όσα αναφέρθηκαν δεν πρέπει να αγνοήσουμε το γεγονός πως ο ίδιος ο Χίτλερ αντιλαμβανόταν διαφορετικά τις δυσκολίες διεξαγωγής της εκστρατείας και την έλλειψη πληροφοριών. Μακριά από την προπαγάνδα και τη ρητορική ανέφερε χαρακτηριστικά πως «η εισβολή στη Σοβιετική Ένωση έμοιαζε με ένα σκοτεινό δωμάτιο. Πριν ανοίξεις την πόρτα αδυνατείς να φανταστείς τι κρύβει». Όπως σχολιάζει με οξυδέρκεια ο Joachim Fest, «κάθε απόφαση εξωτερικής πολιτικής του Χίτλερ γινόταν στα τυφλά»¹⁵¹.

Παραπληροφόρηση στη Σοβιετική Ένωση

Πολλά έχουν ειπωθεί σχετικά με την αδυναμία του Στάλιν να συνειδητοποιήσει την επερχόμενη επίθεση. Ωστόσο οι πηγές καταδεικνύουν ξεκάθαρα τι συνέβαινε: Οι αποδείξεις υπήρχαν όμως ο Στάλιν είτε από υπεροψία είτε από φόβο αρνούταν να αποδεχτεί την επερχόμενη σύγκρουση. Ότι και να ισχύει από τα ανωτέρω η Σοβιετική Ένωση βρέθηκε απροετοίμαστη όταν το

¹⁵¹ Fest Joachim, *The Face of the Third Reich*, London: Penguin Books, 1979, σελ. 277-278.

καλοκαίρι του 1941 κλήθηκε να αντιμετωπίσει τη μεγαλύτερη εκστρατεία που είχε οργανωθεί στην ανθρώπινη ιστορία.

Ένα χρόνο πριν την επιχείρηση Barbarossa άρχισαν να φτάνουν τα πρώτα, διάσπαρτα μηνύματα για την επερχόμενη σύγκρουση. Λίγους μήνες μετά, τον Δεκέμβριο του 1940 ο Στάλιν εξέφραζε τις ελπίδες του πως μια ενδεχόμενη γερμανική επίθεση δεν θα λάμβανε ώρα πριν το πέρας τουλάχιστον δύο ετών. Οι ελπίδες του Στάλιν βασίζονταν στην πεποίθηση που είχε αναπτύξει ο ίδιος, ότι ο Χίτλερ σε καμία περίπτωση δεν θα επιτιθόταν στη Σοβιετική ένωση, εφόσον δεν ξεκαθάριζε πρώτα τους ανοιχτούς λογαριασμούς τους με τη Δύση και πιο συγκεκριμένα το Ηνωμένο Βασίλειο¹⁵². Τα λάθη στη λογική του Στάλιν εντοπίζονται σε δύο κρίσιμα σημεία. Καταρχάς δεν είχε λάβει υπόψη την εκπληκτική ταχύτητα με την οποία η Γαλλία και οι κάτω χώρες κατέρρευσαν¹⁵³ και κατά δεύτερον δυσκολευόταν να αντιληφτεί το νέο ηπειρωτικό χάρτη της Ευρώπης.

Οι πηγές που είχε ο Στάλιν για να λαμβάνει πληροφορίες ήταν πολλές και εξαιρετικά διαφοροποιημένες. Παρόλα αυτά οι αντιδράσεις του στα μηνύματα που λάμβανε ήταν είτε απαξιωτικές είτε συνοδεύονταν από εκρήξεις οργής κατά των πηγών που θεωρούσε ότι έσπερναν την παραπληροφόρηση¹⁵⁴. Εάν θελήσουμε να δικαιολογήσουμε τις αντιδράσεις του Στάλιν, θα διαπιστώσουμε ότι είναι αλήθεια πως ανάμεσα στα χιλιάδες μηνύματα που κατέφθαναν από ολόκληρο τον κόσμο ελάχιστες από αυτές προσδιόριζαν επιτυχώς και με συνέπεια τοποθεσίες, ημερομηνίες και γεγονότα. Επομένως ήταν εξαιρετικά εύκολο να χαθούν μέσα στο πλήθος της παραπληροφόρησης¹⁵⁵. Εάν στο παραπάνω προσθέσουμε και το φόβο που είχε εκκολαφτεί ανάμεσα στους υφιστάμενους του Στάλιν, οι οποίοι συχνά επέλεγαν ηθελημένα να του αποκρύψουν πληροφορίες ή να του δώσουν διαστρεβλωμένα στοιχεία προκειμένου να μην προκαλέσουν την οργή του¹⁵⁶, είναι εύκολο να

¹⁵² Harrison Mark, "Stalin's Industrialization and the Test of War", *History Workshop Journal*, 29 (1990), σελ. 65-84.

¹⁵³ Στο ίδιο.

¹⁵⁴ Murphy David, *What Stalin Knew: The Enigma of Barbarossa*, New Haven & London: Yale University Press, 2005, σελ. 63.

¹⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 71.

¹⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 63.

αντιληφθούμε γιατί ο δικτάτορας είχε μέχρι το καλοκαίρι του 1941 περιορισμένη επαφή με την υπό διαμόρφωση πραγματικότητα.

Τα κανάλια που διοχέτευαν πληροφορίες στη Σοβιετική Ένωση ήταν εξαιρετικά διαφοροποιημένα. Πληροφορίες κατέφθαναν από όλες τις μεγάλες πόλεις της Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης, καθώς και από την Ιαπωνία¹⁵⁷. Οι βασικοί οργανισμοί υπεύθυνοι για τη συγκέντρωση πληροφοριών και τη μετάδοση τους στα ανώτερα κλιμάκια της σοβιετικής ηγεσίας ήταν η GRU¹⁵⁸. Ο Ιωσήφ Στάλιν δεν αγνόησε μόνο τις προειδοποιήσεις για την επερχόμενη επιχείρηση Barbarossa, αλλά και τα μηνύματα που έρχονταν από την Άπω ανατολή¹⁵⁹. Ταυτόχρονα, το πιο χαρακτηριστικό σημάδι για την επερχόμενη θύελλα μπορεί να εντοπιστεί στις συγκεντρώσεις στρατιωτικών δυνάμεων στα Γερμανό-σοβιετικά σύνορα. Παρά τις πληροφορίες που κατέφθαναν συνεχώς στο Στάλιν, οι Γερμανοί είχαν βάλει τα δυνατά τους προκειμένου να πετύχουν ένα στρατηγικό αιφνιδιασμό. Ακόμα και ανώτεροι αξιωματικοί του γερμανικού στρατού πληροφορούνταν πως η σταδιακή συγκέντρωση δυνάμεων στα ανατολικά σύνορα γινόταν στο πλαίσιο μιας στρατιωτικής άσκησης¹⁶⁰. Από τον Αύγουστο του 1940 και με αυξανόμενη ένταση οι Βρετανοί και Αμερικάνοι προειδοποιούσαν τον Στάλιν για τις προθέσεις του Χίτλερ. Ο Στάλιν αγνόησε αυτές τις προειδοποιήσεις εκφράζοντας την έλλειψη εμπιστοσύνης που είχε αναπτύξει από δεκαετίες απέναντι στους Βρετανούς. Πίστευε πως ο Τσόρτσιλ προσπαθούσε να τον φέρει σε σύγκρουση με τον Χίτλερ προκειμένου το Ηνωμένο Βασίλειο να μπορέσει να ανασάνει από την γερμανική επιθετικότητα.

Αυξανόμενη Ισχύς της σοβιετικής ένωσης

Η Γερμανία βρέθηκε το 1940 σε μια κατάσταση, αντίστοιχη με εκείνη που βρισκόταν η αρχαία Σπάρτη πριν από το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού Πολέμου. Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σοβιετική ισχύς αυξανόταν συνεχώς. Αντίθετα, εάν περνούσε το καλοκαίρι του 1941 χωρίς την έναρξη

¹⁵⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. David E. Murphy "What Satlin Knew: The enigma of Barbarossa", Yale University Press.

¹⁵⁸ Η GRU αποτελούσε την στρατιωτική υπηρεσία πληροφοριών της Σοβιετικής Ένωσης

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 86-88.

¹⁶⁰ Wedemeyer Austin, *The Strategy of Barbarossa*, Air War College, Air University United States Air Force, Maxwell Air Force Base Alabama: Penny Hill Press, 1983, σελ. 11.

των εχθροπραξιών, τότε η επιχείρηση θα έπρεπε να αναβληθεί για έναν ολόκληρο χρόνο, δίνοντας μεγάλο χρονικό περιθώριο στον Στάλιν να προσαρμοστεί στις νέες γεωπολιτικές συνθήκες μετά τη μάχη της Γαλλίας και να δώσει στον σοβιετικό στρατό τον αναγκαίο χρόνο για να αναρρώσει από τις μεγάλες σφαγές του 1938. Τέλος τα ανεξάντλητα αγαθά και η βίαιη εκβιομηχάνιση της Σοβιετικής Ένωσης θα σήμαιναν σύντομα πως θα ήταν αδύνατο για την Γερμανία να επιτεθεί¹⁶¹.

Στις πλάτες της όλο και περισσότερο αστικοποιούμενης κοινωνίας, η σοβιετική οικονομία άκμαζε χάρη στη βίαιη εκβιομηχάνιση. Στη τσαρική Ρωσία η οικονομία παρέμενε κυρίως αγροτική ενώ η εκβιομηχάνιση ήταν περιορισμένη. Μετά το 1928 τα πενταετή πλάνα των Σοβιετικών οδήγησαν σε ταχύτατη ανάπτυξη της παραγωγικής οικονομίας και μαζική εκβιομηχάνιση της αχανούς σοβιετικής επικράτειας. Υπό αυτό το πρίσμα υπήρχε ο κίνδυνός μια χώρα με την έκταση και τον πληθυσμό της Σοβιετικής Ένωσης, σε συνδυασμό με τους βίαιους στόχους του επαναστατικού καθεστώτος, η οποία σχεδόν κυριαρχούσε στην «Κεντρική Γη» Heartland εάν μετατρεπόταν σε μια ανεπτυγμένη βιομηχανική δύναμη να καταστεί δύσκολα αντιμετωπίσιμη από οποιαδήποτε Μεγάλη Δύναμη.

Στην ίδια κατεύθυνση μια ακόμα εστία προσοχής και φόβου αποτελούσε η επέκταση της Σοβιετικής Ένωσης στην Ανατολική Ευρώπη. Η Σοβιετική Ένωση, εκμεταλλευόμενη το σύμφωνο Μολότοφ-Ριμπεντροπ, είχε γίνει πολύ πιο επιθετική και εξωστρεφής, προσπαθώντας να ενσωματώσει τα αδύναμα κράτη (Buffer States) ανάμεσα σε εκείνη και τη Γερμανία. Η Σοβιετική Ένωση έδειξε τις επιθετικές της διαθέσεις με την ενσωμάτωση της ανατολικής Πολωνίας, των Βαλτικών χωρών και την επιθετική της προσπάθεια εναντίον της Φινλανδίας. Η πιο επικίνδυνη εξέλιξη παρόλα αυτά για την Γερμανία ήταν ότι το 1940 η Σοβιετική Ένωση εισέβαλε στην ρουμανική περιοχή της Βεσσαραβίας. Πλέον βρισκόταν σε απόσταση αναπνοής από τα, ζωτικής για την γερμανική πολεμική μηχανή, κοιτάσματα πετρελαίου της Ρουμανίας¹⁶². Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί η θεωρία πως ο Στάλιν σκόπευε να

¹⁶¹ Παραλληλισμός με τον πελοποννησιακό πόλεμο.

¹⁶² Barbarossa Revisited: A critical reappraisal of the opening stages of the Russ-German campaign, σελ. 28

επιτεθεί στην Ναζιστική Γερμανία αργά η γρήγορα, και η επίθεση του Χίτλερ αποτελούσε προληπτική κίνηση¹⁶³. Παρότι είναι αναμφισβήτητο πως στο μυαλό του Στάλιν η σύγκρουση με την Γερμανία ήταν αναπόφευκτη, οι περισσότεροι ιστορικοί δεν εντοπίζουν στοιχεία που να οδηγούν στο συμπέρασμα πως η Σοβιετική Ένωση θα επιτιθόταν σύντομα¹⁶⁴. Αυτό φυσικά δεν ακυρώνει την πιθανότητα να επιτιθόταν στο μέλλον, όταν η ψαλίδα ισχύος θα είχε μεγαλώσει ακόμα περισσότερο. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως το παιχνίδι που έπαιζε ο Στάλιν τα τελευταία χρόνια είχε ως στόχο να κερδίσει χρόνο και όχι να αποτρέψει δομικά τη σύγκρουση.

Είτε αποτελούσε μορφή προπαγάνδας, είτε ειλικρινή άποψη, ο Χίτλερ θεωρούσε τη Σοβιετική Ένωση σοβαρή και άμεση απειλή το 1941¹⁶⁵. Το τρίτο πενταετές πλάνο της Σοβιετικής Ένωσης παρουσίασε εκ νέου αποτελέσματα, με εκατοντάδες καινούρια ελαφριά άρματα μάχης και τανκετες (tankette) βασισμένα σε βρετανικά τανκς, αλλά και τα πρώτα σχεδιασμένα και παρασκευασμένα στην σοβιετική ένωση μαχητικά και βομβαρδιστικά¹⁶⁶. Επιπλέον και το υπόλοιπο στρατιωτικό υλικό είδε μια συνταρακτική αύξηση στην παραγωγή του¹⁶⁷. Η αυξημένη βιομηχανική παραγωγή επέτρεπε τον εκμοντερνισμό και την εκ νέου αύξηση της παράγωγής¹⁶⁸. Η Σοβιετική Ένωση διέθετε πέντε φορές τον αριθμό των γερμανικών αεροσκαφών και τρεις φορές τον αριθμό των γερμανικών αρμάτων μάχης. Παρότι τα γερμανικά αεροσκάφη ήταν σε μεγάλο βαθμό απαρχαιωμένα, ενώ το t-34 μεσαίο άρμα μάχης ήταν καλύτερο από ότι αντίστοιχα είχαν να επιδείξουν οι Γερμανοί το 1941.

Από τα παραπάνω προκύπτει η στρατηγική ανάγκη για την Γερμανία να επέμβει άμεσα στην Ανατολή. Η διαφορά που εντοπίζεται σε σχέση με την

¹⁶³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Suvorov Viktor, *Icebreaker. Who Started the Second World War?* Translated by Thomas B. Beattie, London: Hamish Hamilton, 1990.

¹⁶⁴ Glantz David, *The Soviet-German War 1941-1945: Myths and Realities: A Survey Essay*, A Paper Presented as the 20th Anniversary Distinguished Lecture at the Strom Thurmond Institute of Government and Public Affairs Clemson University October 11, 2001 Clemson, South Carolina, σελ. 23.

¹⁶⁵ Winchester Charles, *Ostfront. Hitler's War on Russia 1941-45*, Oxford: Osprey Publishing, 1998, σελ. 13.

¹⁶⁶ Το 2.5 τόνων T17 βασισμένο στο βρετανικό Carden-Lloyd και το διάσημο ελαφρύ τανκ T26 βασισμένο στο εξίσου διάσημο Vickers light tank.

¹⁶⁷ 189

¹⁶⁸ Allen Robert, "A Reassessment of the Soviet Industrial Revolution", *Comparative Economic Studies*, 47 (2), (2005), 315-323.

περίπτωση του πελοποννησιακού πολέμου ειδικότερα, και του κλασσικού ρεαλιστικού παραδείγματος γενικότερα, είναι πως οι γερμανοί ηγέτες ως επαναστατικοί, αποσκοπούσαν όχι στο να εξισορροπήσουν το σύστημα, αλλά στο να ανατρέψουν την ίδια του την φύση. Από δεκάδες πηγές αυτής της περιόδου είναι φανερό η πεποίθηση του Χίτλερ πως το σοβιετικό οικοδόμημα θα κατέρρεε. Πριν τον Α΄ΠΠ η Γερμανία είχε υποτιμήσει ξανά τη Ρωσία, την οποία θεωρούσε αμελητέο κίνδυνο, παρότι από τις αρχές του αιώνα είχε εξισορροπήσει την ισχύ της Γερμανίας¹⁶⁹. Η Γερμανία θα πλήρωνε ακριβά τους λανθασμένους υπολογισμούς της.

4^ο Κεφάλαιο Παράγοντες που καταδίκασαν την επιχείρηση Barbarossa

Υπάρχουν δεκάδες παράγοντες που οδήγησαν στη στρατιωτική ήττα της Γερμανίας σταδιακά από το 1942 και μεταγενέστερα¹⁷⁰. Σκοπός αυτής της εργασίας δεν είναι να συγκεντρώσει και να ανακεφαλαιώσει αυτά τα αίτια, αλλά να εντοπίσει την αρνητική ή θετική επίδραση της ναζιστικής φιλοσοφίας στην έκβαση του πολέμου. Όπως αναφέρθηκε, στόχος της Γερμανίας ήταν να καταφέρει με ένα γρήγορο πόλεμο να καταστρέψει τον σοβιετικό στρατό. Παρότι οι γερμανοί αντιλαμβάνονταν πως ο πόλεμος θα ήταν κολοσσιαίος είχαν βασίσει τις περισσότερες ελπίδες τους στο ότι η έκβαση του θα ήταν τάχιστα¹⁷¹. Η μυθοποίηση του γερμανικού στρατού είναι ένας από τους πολλούς παράγοντες που δίνουν μια πειστική εξήγηση για την ήττα της Γερμανίας. Ωστόσο ένας είναι αυτός που ενυπάρχει σε όλους τους υπόλοιπους: η υπεροψία και η σταθερή αίσθηση ανωτερότητας από την γερμανική πλευρά. Φυσικά αυτό δεν ακυρώνει την ύπαρξη προβλημάτων οργάνωσης, διοίκησης και εκτέλεσης, αλλά τέτοια προβλήματα υπήρχαν, σε εντονότερο βαθμό, και στην αντίπαλη παράταξη.

¹⁶⁹ Wohlforth William, "The Perception of Power: Russia in the Pre-1914 Balance", *World Politics*, Vol. 39, No. 3 (Apr., 1987), σελ. 353-255, 360-363.

¹⁷⁰ Οι πιο συνηθισμένοι αφορούν αναφορές στον καιρό, την αριθμητική υπεροχή του εχθρού, την εκστρατεία στα βαλκάνια κ.α.

¹⁷¹ Harrison Mark, "Barbarossa: the Soviet Response, 1941" στο Bernd Wegner (ed.), *From Peace to War: Germany, Soviet Russia and the World, 1939-1941*, Providence RI: Berghahn Books, 1997, σελ. 431-448.

Υπέρμετρη Αυτοπεποίθηση: Η εμπειρία του Α΄ΠΠ, του Blitzkrieg και η «υπεροχή» του Γερμανού στρατιώτη

Ο Χίτλερ, καθώς και το μεγαλύτερο μέρος της γερμανικής ηγεσίας είχαν πολεμήσει στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η εμπειρία κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο είχε διδάξει πολλά τους Γερμανούς, τα οποία εξηγούν το γεγονός ότι είχαν υπερβολική εμπιστοσύνη στις ικανότητες του γερμανού στρατιώτη ενώ υποτιμούσαν σημαντικά τις δυνατότητες που είχε η Σοβιετική Ένωση να αντιπαρατάξει επαρκείς δυνάμεις απέναντι στη γερμανική στρατιωτική μηχανή. Ο γερμανικός στρατός, παρά την αποτυχία του σχεδίου Schlieffen κατάφερε να πολεμήσει σε δύο μέτωπα για σχεδόν τέσσερα χρόνια με σχετική επιτυχία¹⁷².

Μετά το 1914 και μέχρι το 1917 η Γερμανία, παρότι είχε δεσμεύσει το μεγαλύτερο – και ικανότερο – μέρος του ανθρωπίνου δυναμικού της στον πόλεμο χαρακωμάτων του δυτικού μετώπου, ενώ είχε καταφέρει να πετύχει σημαντικές νίκες και να διεισδύσει βαθιά στην ρωσική επικράτεια χάρη στην ικανή της ηγεσία και την πληθώρα ρωσικών λαθών¹⁷³. Το Ράιχ είχε κατακτήσει τα εδάφη των σημερινών βαλτικών χωρών, την Ουκρανία και την Λευκορωσία. Η συντριπτική ήττα που δέχτηκε η Σοβιετική Ένωση αποτυπώνεται στο κείμενο της συνθήκης του Brest-Litovsk, η οποία αν και βραχύβια υπήρξε ιδιαίτερα σκληρή¹⁷⁴.

Περεταίρω, παρότι στοιχείο προπαγάνδας, το οποίο δεν θα έπρεπε να επηρεάζει στρατηγικές αποφάσεις, η υπεροχή του γερμανού στρατιώτη έναντι του σλάβου, καθώς και η γερμανική τεχνολογική υπεροχή υπερτονίζονταν στην ναζιστική φιλοσοφία, η οποία θεωρούσε τα σλαβικά φύλα κατώτερα των γερμανών, και επομένως αντιπάλους μη ικανούς να σταθούν ενάντια σε μια γερμανική επίθεση. Αυτό το συναίσθημα υπεροχής που είχε εκκολλωθεί στην γερμανική ηγεσία την έκανε να υποτιμήσει την σημασία συλλογής

¹⁷² Prit Buttar «Germany Ascendant: The eastern front»P. 51, 416

¹⁷³ Στο ίδιο, σελ. 43-47.

¹⁷⁴ Deist Wilhelm & Feuchtwanger E.J., "The Military Collapse of the German Empire: The Reality Behind the Stab-in-the-Back Myth", *War in History* 3 (1996), σελ. 186-207.

περισσότερων πληροφοριών για την ισχύ του σοβιετικού στρατού.¹⁷⁵ Συνεπώς ο συνδυασμός της πρόσφατης πραγματικότητας και προπαγάνδας ρατσιστικού περιεχομένου δημιουργούσαν ένα εκρηκτικό μίγμα υπεροψίας και αδυναμίας κατάλληλης ανάγνωσης των ιδίων δυνατοτήτων.¹⁷⁶

Παρά την αβάσιμη ρητορική περί «φυλετικής ανωτερότητας» και μεγαλομανίας που είχαν διαποτίσει την γερμανική κοινωνία και τον στρατό, υπήρχαν απτά αποτελέσματα που δικαιολογούσαν σε μεγάλο βαθμό το «θράσος» της γερμανικής ηγεσίας να κηρύξει τον πόλεμο στον κολοσσιαίων διαστάσεων γείτονά της. Το 1941 η Γερμανία είχε ήδη εκμηδενίσει τη Γαλλία, ενώ είχε καταφέρει να απομονώσει σε διάστημα ελάχιστων μηνών το Ηνωμένο βασίλειο. Πλέον ο στρατός της ήταν δοκιμασμένος στη μάχη και είχε τις καλύτερες επιδόσεις και τους ικανότερους διοικητές που θα μπορούσε να έχει διάθεση του. Ακόμα πιο σημαντικό ήταν το γεγονός ότι οι πρωτοποριακές τακτικές μάχης του στρατού υπήρξαν πρωτοποριακές και επιτυχώς δοκιμασμένες¹⁷⁷. Ακόμα θα διέθετε τεράστιες ποσότητες νέου υλικού από τις κατεχόμενες χώρες, καθώς και συμμαχικές δυνάμεις από την Ιταλία, την Ουγγαρία τη Φινλανδία και τη Ρουμανία. Η τακτική του Blitzkrieg ήταν δοκιμασμένη και αναμενόταν να καταστεί εκ νέου επιτυχής¹⁷⁸. Τέλος οι Γερμανοί είχαν ήδη αναμετρηθεί μια φορά με τους Σοβιετικούς στον ισπανικό εμφύλιο και παρά τη μικρή κλίμακα της σύγκρουσης, είχαν βγει νικητές. Αντίθετα, όπως θα φανεί παρακάτω η Σοβιετική Ένωση φαινόταν να βρίσκεται στο αντίθετο άκρο του φάσματος. Τελικά και παρά τις αισιόδοξες γερμανικές προβλέψεις, οι απώλειες της Wehrmacht στο ανατολικό μέτωπο θα ήταν δυο φορές περισσότερες από το συνολικό αριθμό των γερμανών νεκρών στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁷⁹.

¹⁷⁵ Snively John, "Barbarossa Planing for Faiiure" A paper submitted to the Faculty of the Naval War College in partial satisfaction of the requirements of the Department of Operations on 8 March 1994, σελ.13.

¹⁷⁶ Στο ίδιο, σελ. 8-9.

¹⁷⁷ Στο ίδιο.

¹⁷⁸ Cumins Keith, *Cataclysm: The War on the Eastern Front 1941-45*, Solihull: Helion and Company, 2011, σελ. 27.

¹⁷⁹ Charles Winchester, *Ostfront. Hitler's War on Russia 1941-45*, Oxford: Osprey Publishing, 1998.

Αντιμετώπιση ντόπιων πληθυσμών

Σε αυτό το σημείο θα επικεντρωθούμε στην αντιμετώπιση των ντόπιων πληθυσμών από τις δυνάμεις κατοχής και πως αυτή επηρέασε καταλυτικά το τελικό αποτέλεσμα της εκστρατείας στην Ανατολή. Εάν οι Γερμανοί είχαν αντιμετωπίσει διαφορετικά τους αντιφρονούντες στην σταλινική εξουσία σοβιετικούς πολίτες, ίσως να είχαν καταφέρει να αποκτήσουν πολύτιμους συμμάχους. Πράγματι πολλοί Γερμανοί στρατιωτικοί αντιλαμβάνονταν πώς ο πόλεμος δεν θα νικηθεί μόνο με την χρήση στρατιωτικών μέσων, αλλά ήταν απαραίτητη επίδειξη πολιτικής ευαισθησία προς τους ντόπιους πληθυσμούς¹⁸⁰. Φυσικά αυτοί οι Γερμανοί αποτελούσαν την μειονότητα.

Όπως αναφέρθηκε, η αντιμετώπιση των ντόπιων πληθυσμών στην Ρωσία του Στάλιν είχε υπάρξει φριχτή. Δεν είναι κατά συνέπεια απρόσμενο ότι πολλοί κάτοικοι της χώρας αντιμετώπισαν αρχικά τους Γερμανούς ως ελευθερωτές. Παρόλα αυτά, το μόνο που άλλαξε ήταν η φύση της συγγής αντιμετώπισης. Οι άμαχοι γλύτωσαν από την κομμουνιστική κακομεταχείριση μόνο για να αντικατασταθεί από την ναζιστική¹⁸¹. Με την εξαίρεση των κατοίκων της Βαλτικής, η ναζιστική ιδεολογία χαρακτήριζε τους κατοίκους της σοβιετικής ένωσης, κατά βάση Σλάβους, ως υπανθρώπους¹⁸².

Από την πρώτη στιγμή του πολέμου στην Ανατολή η αντιμετώπιση των πληθυσμών στις πρόσφατα κατακτημένες περιοχές από τον γερμανικό στρατό ήταν ιδιαίτερα σκληρή. Σειρά από εγκληματικές εντολές όχι μόνο εξουσιοδοτούσε, αλλά και απαιτούσε από τον στρατό, τα SS και τα Einsatzgruppen να φέρονται με απάνθρωπη σκληρότητα στις κατεκτημένες περιοχές. Οι εντολές δεν αφορούσαν μόνο την αντιμετώπιση POWs αλλά και απλών πολιτών, στα πλαίσια μαζικών αντιποίνων η στοχευμένων δολοφονιών¹⁸³.

¹⁸⁰ Alexiev Alex, *Soviet Nationalities in German Wartime Strategy, 1941-1945*, Santa Monica CA: Rand Corporation, 1982., σελ. 7-8

¹⁸¹ Για περισσότερες πληροφορίες πάνω στην χρήση του τρόμου και της καταπίεσης από τα δικτατορικά καθεστώτα βλ. Overy Richard, *The Dictators: Hitler's Germany and Stalin's Russia*, London: Penguin Books, 2005, κεφ. 5.

¹⁸² Στο ίδιο, σελ. 3-6.

¹⁸³ Bartov Omer, *Hitler's Army. Soldiers, Nazis, and War in the Third Reich*, Oxford & New York: Oxford University Press, 1992, σελ. 106.

Καθώς η Wehrmacht προχωρούσε βαθύτερα στη σοβιετική επικράτεια το ίδιο συνέβαινε με τα SS και τα Einsatzgruppen. Στόχος τους ήταν να εντοπίζουν και να εξουδετερώνουν τους πυρήνες αντίστασης – ή πιθανής αντίστασης – ανάμεσα στον ντόπιο πληθυσμό. Οι αποδείξεις που χρειάζονταν για να προβούν σε βιαιότητες ήταν μηδενικές. Αναφορικά με την αντιμετώπιση των παρτιζάνων, οι ποινές δεν ήταν περιορισμένες αλλά καταδίκαζαν σε καταστροφή, ως μέσο αντιποίνων, ακόμα και ολόκληρες περιοχές¹⁸⁴. Εκατοντάδες χωριά σε περιοχές των συνόρων -δηλαδή περιοχές που δεν είχαν καμία πίστη για την σοβιετική ηγεσία- ξεκληρίστηκαν μέσα στους πρώτους μήνες της επιχείρησης Barbarossa. Η συμπεριφορά του γερμανικού στρατού ενδυνάμωνε την αντίσταση αντί να την περιορίζει και τόνωνε την εχθρότητα των ντόπιων πληθυσμών¹⁸⁵, οι οποίοι σε αντίθετη περίπτωση θα παρέμεναν ουδέτεροι ή σε πολλές περιπτώσεις θα δρούσαν σε σύμπνοια με τους Ναζί, εφόσον τους έβλεπαν ως απελευθερωτές παρά ως νέους, ακόμα χειρότερους δυνάστες.

Οι εντολές που είχαν λάβει οι στρατιώτες στην Ανατολική Ευρώπη ήταν διαποτισμένες από ρατσιστική ιδεολογία. Οι πιθανοί εχθροί του καθεστώτος δεν είχαν τόσο να κάνουν με πραγματικό κίνδυνο, όσο με ιδεολογική απέχθεια προς τις ντόπιες πληθυσμιακές ομάδες που δεν αντιστέκονταν, όπως Ρώσοι η Εβραίοι¹⁸⁶. Στο στόχαστρο των ναζί και της Wehrmacht έμπαιναν άντρες, γυναίκες και παιδιά αδιακρίτως, θεωρούμενοι ως πράκτορες των partisans¹⁸⁷. Οι ντόπιοι πληθυσμοί θεωρούνταν υπάνθρωποι, και αντιμετωπιζόνταν αναλόγως. Η συμπεριφορά της γερμανικής πολεμικής μηχανής στην Ανατολή ήταν σαφώς χειρότερη από ότι στη Δύση όπου οι Γάλλοι και οι άλλοι λαοί αντιμετωπιζόνταν πολύ πιο ανθρώπινα¹⁸⁸. Οι Γερμανοί δεν έκαναν καμία προσπάθεια να αποκτήσουν έστω και στοιχειώδη επικοινωνία με τους ντόπιους ρωσόφωνους ή σλαβόφωνους πληθυσμούς, ενώ η όποια

¹⁸⁴ Στο ίδιο, σελ. 119-120..

¹⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 119-122.

¹⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 119-121, 128.

¹⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 119-126.

¹⁸⁸ Στο ίδιο, σελ. 134-137.

προσπάθεια φιλογερμανικής προπαγάνδας λάμβανε χώρα ήταν αδέξια, χοντροκομμένη και υπονομευόταν από την σκληρότητα του κατακτητή¹⁸⁹.

Περά από ιδεολογικά διαποτισμένη κακομεταχείριση, ο γερμανικός στρατός προκάλεσε μεγάλες καταστροφές στη σοβιετική επικράτεια, στις ντόπιες κοινωνίες και οικονομίες. Οι στρατιώτες αναμενόταν να ζήσουν από τη γη και η διοίκηση προτιμούσε να διαλύσει μέσω λεηλασιών, για χάρη του βραχυχρόνιου οφέλους, τις ντόπιες οικονομίες, παρά να σεβαστεί την παραγωγική διαδικασία των κατεκτημένων περιοχών¹⁹⁰. Ο γερμανικός στρατός έπαιρνε ανελέητα τρόφιμα, ρούχα και οποιεσδήποτε άλλες προμήθειες, μη συνειδητοποιώντας έγκαιρα τα μακροχρόνια προβλήματα που θα υπέφερε ο ίδιος από αυτή την συμπεριφορά.

Κατά συνέπεια οι σχέσεις του κατακτητή και του κατεκτημένου δεν βασίζονταν αποκλειστικά σε στρατηγικές ανάγκες καταπολέμησης των ανταρτών, αλλά πήγαζαν και από μια βαθιά ρατσιστική και υπεροπτική ιδεολογική κατήχηση, αλλά και εξ αίτιας των λογιστικών ανεπαρκειών του γερμανικού σχεδίου. Με μεγάλη καθυστέρηση οι Γερμανοί κατάλαβαν, αφότου είχαν λάβει χώρα οι πρώτες ήττες, τον ρόλο που θα μπορούσε να είχε παίξει ο ντόπιος πληθυσμός υπέρ τους. Στη Δύση χιλιάδες εθελοντές εντάχθηκαν στις γερμανικές δυνάμεις για να αντιμετωπίσουν τους κομμουνιστές. Ωστόσο στην Ανατολή δεν δόθηκε ούτε η δυνατότητα, ούτε και τα κίνητρα για κάτι αντίστοιχο¹⁹¹. Στο ίδιο πνεύμα εθνικές και ιδεολογικές υποδιαιρέσεις που κατοικούσαν στη Σοβιετική Ένωση και δυνητικά θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τους Ναζί ως ελευθερωτές και συμμάχους βασανιστήκαν και αποδεκατίστηκαν. με αυτό τον τρόπο, και χωρίς κανένα ουσιαστικό λόγο, οι ίδιοι οι Γερμανοί υπονόμισαν την εκστρατεία στη Ρωσία.

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σελ. 128-130.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 130.

¹⁹¹ Πολλοί Ρώσοι αναγκαστήκαν παρά τη θέληση τους να καταταγούν στην Wehrmacht.

Επιχειρησιακά λάθη

Έλλειψη κεντρικού στόχου

Το κεντρικότερο ίσως πρόβλημα που εντοπίζεται στην επιχείρηση Barbarossa αφορά την ανυπαρξία αποκρυσταλλωμένων στόχων από την πλευρά του εισβολέα. Η έλλειψη στρατηγικών στόχων πηγάζει από την έλλειψη ομοψυχίας αναφορικά με τα σοβιετικά κέντρα βαρύτητας. Αυτό δεν ήταν πρόβλημα μόνο κατά τον σχεδιασμό της εκστρατείας, αλλά και στην διάρκεια της. Οι στόχοι εναλλάσσονταν συνεχώς μεταξύ του Κόκκινου Στρατού, του Καυκάσου, της Μόσχας, της καταστροφής του σλαβικού στοιχείου κ.α.¹⁹² Ως γνήσιος επαναστατικός ο Χίτλερ έθεσε απεριόριστους στόχους παρά τους πεπερασμένους του πόρους, με συνέπεια οι δυνάμεις του να απλωθούν υπερβολικά, να παραμένουν σε χαμένες μάχες και να αναλώνουν τον χρόνο τους σε σπασμωδικές κινήσεις που τις οδηγούσαν χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από δυνητικά σημαντικές συγκρούσεις. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αφορά την μετακίνηση του ενδιαφέροντος της γερμανικής ηγεσίας από το κέντρο (μετά την κατάληψη του Σμολένσκ) στο νότο και τον Καύκασο, με συνέπεια την αποδυνάμωση της ομάδας στρατού κέντρο προ των πυλών της Μόσχας, αλλά και την καταστροφή του γερμανικού στρατού στον νότο λίγους μήνες αργότερα. Η Γερμανία είχε αποτύχει να ελέγξει τόσο τις πετρελαιοπηγές του Καυκάσου όσο και την Μόσχα, ως το κέντρο οργάνωσης, διοίκησης και εμψύχωσης των σοβιετικών δυνάμεων.

Πολιτική εναντίον Στρατηγικής

Θα πρέπει να σημειωθεί πως οι συγκρούσεις στην διοίκηση όχι μόνο ήταν θεμιτές, αλλά ήταν απαραίτητο στοιχείο της ναζιστικής ιδεολογίας της επιβίωσης του ισχυρότερου. Κατά συνέπεια όχι μόνο δεν υπήρχε ενιαία διοίκηση και ομοψυχία, αλλά μικροπολιτικές κινήσεις προς ίδιον όφελος ενθαρρύνονταν και μπορούσαν να οδηγήσουν στην άνοδο εντός του

¹⁹² Fleming Paul Jr., "Operation Barbarossa: The Failure of Nazi Ideology at the Eastern Front", άρθρο διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://www.loyno.edu/~history/journal/1989-0/fleming.htm> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

κόμματος¹⁹³. Αυτή η κομματική λογική μεταφέρθηκε αυτούσια και στο στρατό. Ο στρατός δεν είχε ενιαία διοίκηση (unity of command), ενώ λόγω της θέσης του Goering στον στενό κύκλο του Χίτλερ η Luftwaffe ευνοούνταν υπέρ του Heer ή του Kriegsmarine. Μια τελευταία παρέμβαση του Χίτλερ στην επιχειρησιακή ικανότητα του στρατού έχει να κάνει με την διασπορά πόρων για την κατασκευή νέων και συχνά πολύπλοκων και με ελάχιστη χρησιμότητα στο πεδίο της μάχης όπλων και αρμάτων μάχης.

Αυτό φυσικά δεν είναι το μόνο παράδειγμα που η ναζιστική πολιτική παρενέβαινε στα επιχειρησιακά σχέδια. Πολλοί ικανοί διοικητές διώχθηκαν από την θέση τους, η σε ακραίες περιπτώσεις όπως αυτή του Ρόμμελ αναγκάστηκαν να αυτοκτονήσουν. Οι στρατιωτικοί που διαφωνούσαν με τον Χίτλερ έβλεπαν την καριέρα τους να είναι αβέβαια. Ακόμα μικρότερη παραμονή στην στρατιωτική ηγεσία είχαν οι στρατηγοί που αντιτάσσονταν έντονα στα σχέδια του δικτάτορα. Αντίστοιχα στρατηγοί περιορισμένων ικανοτήτων ανέρχονταν ταχύτατα στην εξουσία χάρη στην προσωπική τους σχέση με τον Χίτλερ. Ένα ακόμα κλασσικό παράδειγμα αφορά τον αρχηγό της Luftwaffe, ο οποίος υποκαθιστούσε την έλλειψη ικανότητας του με άδεις υποσχέσεις και αποτυχίες. Αντίθετα στρατηγοί όπως ο Manstein ή ο Guderian διώχθηκαν μόνο και μόνο για να κληθούν εκ νέου στην ενεργό δράση όταν οι ικανότητές τους ήταν το μοναδικό που θα μπορούσε να σώσει το Ράιχ.

¹⁹³ Το σημαντικότερο παράδειγμα φυσικά αφορά τον τρόπο με τον οποίο ο Himmler, αρχηγός των SS, κατάφερε τον εκτοπισμό και εκτέλεση του αρχηγού των SA.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη επικεντρωθήκαμε στην σχέση που έχει μια ακραία επαναστατική θεωρία της πολιτικής ελίτ αναφορικά με την εξωτερική πολιτική ενός κράτους. Συγκεκριμένα ασχοληθήκαμε με το σημαντικότερο από τα διεθνολογικά φαινόμενα: την κήρυξη πολέμου. Ανατρέχοντας στις θεωρίες διεθνών σχέσεων είναι φανερό πως μόνο ο ρεαλισμός μπορεί να εξηγήσει επαρκώς την σημαντικότερη απόφαση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Περεταίρω ο νεοκλασικός ρεαλισμός μας προσφέρει τα απαραίτητα αναλυτικά εργαλεία προκειμένου να μην αντιμετωπίζουμε το κράτος ως μια ρεαλιστική και άβουλη μάζα που κινείται μόνο από της εξελίξεις στο διεθνές σύστημα. Ερευνώντας αρχικά την επαναστατική φιλοσοφία του Χίτλερ και αργότερα τις αποφάσεις του, γίνεται φανερό πώς η μορφή, οι πεποιθήσεις και οι προσλαμβάνουσες του ηγέτη επηρεάζουν ίσως όσο τίποτα άλλο την εξωτερική πολιτική μίας χώρας. Όταν οι διεθνείς συνθήκες που διαμορφώνονται ή η κρατική ισχύς δεν ανταποκρίνονται στις φιλοδοξίες του ηγέτη, αυτός θα προσπαθήσει να τα επηρεάσει όσο του επιτρέπουν οι εσωτερικοί και εξωτερικοί παράγοντες.

Η χιτλερική ιδεολογία επηρέασε κυρίως αρνητικά τις κατά τα άλλα ρεαλιστικές αποφάσεις της γερμανικής ηγεσίας. Η σύγκρουση ιδεολογίας και πραγματισμού είναι εμφανής σε κάθε στρατηγικό επίπεδο και σε κάθε απόφαση. Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω, πρέπει να τονιστεί πως δεν ήταν μόνο η επαναστατική ιδεολογία που πλήγωσε τις πιθανότητες επιτυχίας της εκστρατείας, αλλά και μια σειρά από άλλους πιο χειροπιαστοί παράγοντες. Από εκεί και πέρα πρέπει να τονιστεί για άλλη μια φορά το στοιχείο του επαναστατισμού. Το στοιχείο του επαναστατισμού οδήγούσε τον Χίτλερ να συμπεριφέρεται σαν τζογαδόρος, αλλά αυτό τον είχε οδηγήσει και στις προηγούμενες επιτυχίες του, πολιτικές και στρατιωτικές.

Το πιο σημαντικό που συμπέρασμα όμως πηγάζει από την λογική πίσω από την επιχείρηση Μπαρμπαρόσα. Παρότι τζογαδόρος, ο Χίτλερ δεν πρέπει να θεωρήσουμε πως λειτουργούσε παράλογα. Λειτουργούσε με τρόπο που το ενδεχόμενο ρίσκο, αλλά και τα δυνητικά οφέλη ήταν τεράστια. Επομένως δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η επιχείρηση, βάσει των δεδομένων του

1941 αποτελούσε μια ορθολογική κίνηση. Είναι πιθανό να αποτελούσε τη μόνη ρεαλιστική κίνηση που είχε στην διάθεση της η Γερμανία. Φυσικά εκ των υστέρων μπορούμε να εντοπίσουμε εκατοντάδες λάθη στην γερμανική τακτική, όμως ένα είναι αυτό που επαναλαμβάνεται συνέχεια, και αποτελεί την ρίζα των περισσότερων λαθών: Η γερμανική ή καλύτερα ναζιστική υπεροψία.

Βιβλιογραφία

Abrahamsson Christian, "On the Genealogy of Lebensraum", *Geographica Helvetica*, Vol. 68 (2013), σελ. 37-44.

Alexiev Alex, *Soviet Nationalities in German Wartime Strategy, 1941-1945*, Santa Monica CA: Rand Corporation, 1982.

Aliev Rostislav, *The Siege of Brest 1941: A Legend of Red Army Resistance on the Eastern Front*, Barnsley, South Yorkshire: Pen & Sword Military, 2013.

Allen Robert, "A Reassessment of the Soviet Industrial Revolution", *Comparative Economic Studies*, 47 (2), (2005), 315-332.

Aly Götz, *Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War and the Nazi Welfare State*, New York: Metropolitan Books, 2007.

Andersen Duncan, Clark Lloyd & Walsh Stephen, *The Eastern Front: Barbarossa, Stalingrad, Kursk and Berlin, 1941-1945. The Campaigns of World War II*, London: Zenith Press, 2001.

Bartov Omer, *Hitler's Army. Soldiers, Nazis, and War in the Third Reich*, Oxford & New York: Oxford University Press, 1992.

Bartov Omer, *The Eastern Front, 1941-45. German Troops and the Barbarization of Warfare*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2001.

Baumann Wolfgang, *Geopolitik - ein zeitgemäßer Beitrag zum gesamtstaatlichen Führungsverfahren?* aus der Publikation Vielfalt in Uniform Band 1, Arbeiten des 2. Grundausbildungslehrganges an der Landesverteidigungsakademie 2004. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/09_vu1_01_gbf.pdf (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Baxter Ian, *Images of War: Hitler's Defeat on the Eastern Front: Rare Photographs from Wartime Archives*, Barnsley, South Yorkshire: Pen & Sword Military, 2009.

Bel Germà, “Against the Mainstream: Nazi privatization in 1930s Germany”, Universitat de Barcelona i ppre-IREA (13 November 2004). Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://www.ub.edu/graap/nazi.pdf> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Bongi David, “Infantry Operational Logic and Identifying Soviet Operational Centers of Gravity During Operation Barbarossa, 1941”, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, 1994. Αδημοσίευτη εργασία διαθέσιμη ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a289162.pdf> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Bucheim Christoph & Scherner Jonas, “The Role of Private Property in the Nazi Economy”, *The Journal of Economic History*, Volume 66, Issue 2 (June 2006), σελ. 390-416.

Buchheim Christoph & Scherner Jonas, “Corporate Freedom of Action in Nazi Germany: A Response to Peter Hayes”, *Bulletin of the German Historical Institute* 45 (2009), σελ. 43-50.

Bystrova Irina, “Russian Military-Industrial Complex”, Aleksanteri Institute. Aleksanteri Papers 2/2011.

Carr Edward Hallett, *German-Soviet Relations Between the Two World Wars, 1919-1939*, New York: Harper Torchbooks, 1966.

Cheremukhin Anton, Golosov Mikhail, Guriev Sergei & Tsyvinski Aleh, “The Industrialization and Economic Development of Russia through the Lens of a Neoclassical Growth Model”, July 2015, accepted to *Review of Economic Studies*.

Clemens Detlev & Purcell Brendan (eds.), *The Collected Works of Eric Voegelin, Volume 31: Hitler and the Germans*, Columbia Missouri: University of Missouri Press, 1999.

Collingham Lizzie, *The Taste of War: World War Two and the Battle for Food*, London: Penguin Books, 2013.

Cumins Keith, *Cataclysm: The War on the Eastern Front 1941-45*, Solihull: Helion and Company, 2011.

Dalby Simon, Routledge Paul & Ó Tuathail Gearóid (eds.), *The Geopolitics Reader*, 2nd Edition, London & New York: Routledge, 2006.

Deist Wilhelm & Feuchtwanger E.J., “The Military Collapse of the German Empire: The Reality Behind the Stab-in-the-Back Myth”, *War in History* 3 (1996), σελ. 186-207.

Dodds Klaus & Atkinson David (eds.), *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, London & New York: Routledge, 2003.

Doughty Robert, “Myth of the Blitzkrieg” στο Lloyd J. Matthews (ed.), *Challenging the United States Symmetrically and Asymmetrically: Can America Be Defeated?*, Carlisle Barracks PA: US Army War College, 1998, σελ. 57-79.

Eichengreen Barry & Sachs Jeffrey, “Exchange Rates and Economic Recovery in the 1930s”, *The Journal of Economic History*, Vol. 45, No. 4 (Dec., 1985), σελ. 925-946.

Erickson John & Erickson Ljubica, *Hitler versus Stalin: The Eastern Front in Photographs*, London: Carlton Books, 2001.

Fest Joachim, *The Face of the Third Reich*, London: Penguin Books, 1979.

Fest Joachim, *Plotting Hitler's Death: The German Resistance to Hitler, 1933-45*, London: Weidenfeld & Nicolson, 1996.

Fest Joachim, *Der Untergang: Hitler und das Ende des Dritten Reiches*, Berlin: Alexander Fest Verlag, 2002.

Fest Joachim, *Hitler*, Translated from the German by Richard and Clara Winston, Orlando & Austin: Mariner Books, 2002.

Fleming Paul Jr., “Operation Barbarossa: The Failure of Nazi Ideology at the Eastern Front”, άρθρο διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση:

<http://www.loyno.edu/~history/journal/1989-0/fleming.htm> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Fugate Bryan, *Operation Barbarossa: Strategy and Tactics on the Eastern Front, 1941*, Novato California: Presidio Press, 1984.

Gatrell Peter & Harrison Mark, "The Russian and Soviet Economies in two World Wars: A Comparative View", *Economic History Review*, Vol. 56, 3 (1993), σελ.425-452.

Glantz David & House Jonathan, *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*, Lawrence: University Press of Kansas, 1999.

Glantz David, *Barbarossa: Hitler's Invasion of Russia 1941*, Stroud, Gloucestershire: Tempus Publishing, 2001.

Glantz David, *The Soviet-German War 1941-1945: Myths and Realities: A Survey Essay*, A Paper Presented as the 20th Anniversary Distinguished Lecture at the Strom Thurmond Institute of Government and Public Affairs Clemson University October 11, 2001 Clemson, South Carolina.

Glantz David & Orenstein Harold (eds.), *The Battle for the Ukraine. The Korsun'-Shevchenkivskii Operation (The Soviet General Staff Study)*, London & New York: Routledge, 2003.

Glantz David, *Barbarossa Derailed, Volume 1: The German Advance, the Encirclement Battle and the First and Second Soviet Counteroffensives, 10 July-24 August 1941*, Solihull, West Midlands: Helion & Company Limited, 2012.

Glantz David, *Barbarossa Derailed, Volume 2: The German Offensives on the Flanks and the Third Soviet Counteroffensive, 25 August-10 September 1941*, Solihull, West Midlands: Helion & Company Limited, 2012.

Hanfstaengl Ernst, *Hitler: The Memoir of the Nazi Insider Who Turned Against the F Führer*, New York: Arcade Publishing, 1994.

Harrison Mark, "Resource mobilization for World War II: the U.S.A., U.K., U.S.S.R. and Germany, 1938-1945", *Economic History Review*, 41:2 (1988), σελ. 171-192.

Harrison Mark, "Stalin's Industrialization and the Test of War", *History Workshop Journal*, 29 (1990), σελ. 65-84.

Harrison Mark, "The Soviet Economy and Relations with the United States and Britain, 1941-1945", preliminary draft of a paper to the Foreign and Commonwealth Office-University of East Anglia Joint Colloquium, "The Rise and Fall of the Grand Alliance", 17-19 September 1993, άρθρο διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <https://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/mharrison/public/lendlease.pdf> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Harrison Mark, "The Soviet Defense Industry Complex in World War II" στο Jun Sakudo & Takao Shiba (eds.), *World War II and the Transformation of Business Systems*, Tokyo: University of Tokyo Press, 1994, σελ. 237-262.

Harrison Mark, "Soviet Agriculture and Industrialisation" στο John A. Davis & Peter Mathias (eds.), *Agriculture and Economic Growth from the Eighteenth Century to the Present*, Oxford: Blackwell, 1996, σελ. 192-208.

Harrison Mark, "Barbarossa: the Soviet Response, 1941" στο Bernd Wegner (ed.), *From Peace to War: Germany, Soviet Russia and the World, 1939-1941*, Providence RI: Berghahn Books, 1997, σελ. 431-448.

Harrison Mark (ed.), *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Harrison Mark, "Industrial Mobilisation for World War II: A German Comparison" στο John Barber & Mark Harrison (eds.), *The Soviet Defence Industry Complex from Stalin to Khrushchev*, Basingstoke & London: Macmillan Press, 2000, σελ. 99-117.

Harrison Mark, "The USSR and Total War. Why didn't the Soviet economy collapse in 1942?" στο Roger Chickering, Stig Förster and Bernd Greiner

(eds.), *A World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1939-1945*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, σελ. 137-156.

Hartmann Christian, *Unternehmen Barbarossa: Der deutsche Krieg im Osten 1941-1945*, Verlag C.H.Beck: München, 2013.

Haskew Michael, *Order of Battle: Western Allied Forces of WWII*, London: Amber Books, 2009.

Haushofer Karl, *Weltpolitik von Heute*, Berlin: Zeitgeschichte-Verlag Wilhelm Andermann, 1934.

Hedberg Peter & Håkansson Elias, "The Nature of German Interwar and Wartime Trade Policies Reloaded: The Swedish-German Case", Paper presented at the XIV International Economic History Congress, Helsinki 21 to 25 August 2006, Session 91, The Nordic countries and the commercial de-globalization of the Interwar period.

Herz John, *Political Realism and Political Idealism: a Study in Theories and Realities*, Chicago: University of Chicago Press, 1951.

Holger H. Herwig, "Geopolitik: Haushofer, Hitler and Lebensraum", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 22: 2-3 (1999), σελ. 218-241.

Holger Herwig, "The Daemon of Geopolitics: Karl Haushofer, Rudolf Hess and Adolf Hitler", άρθρο διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://www.usafa.edu/df/dfh/docs/Harmon53.pdf> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Housden Martyn, *Hitler: Biography of a Revolutionary?* London & New York: Routledge, 2000.

Hitler Adolf, *Ο Αγών μου (Mein Kampf)*, Τόμος Α΄ Απολογισμός, Μετάφραση Δημήτρης Π. Κωστελένος, Αθήνα: Εκδόσεις Το Σύμπαν, 1970.

Hitler Adolf, *Ο Αγών μου (Mein Kampf)*, Τόμος Β΄ Το Εθνικοσοσιαλιστικό Κίνημα, Μετάφραση Δημήτρης Π. Κωστελένος, Αθήνα: Εκδόσεις Το Σύμπαν, 2005.

Hyland Philip, Boduszek Daniel and Kielkiewicz Krzysztof, "A Psycho-Historical Analysis of Adolf Hitler: The Role of Personality, Psychopathology and Development", *Psychology & Society*, Vol. 4 (2) (2011), σελ. 58-63.

Irving David, *Hitler's War and the War Path*, London: Viking, 1978.

Jackson Robert & Sørensen Georg, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford: Oxford University Press, 2013.

Kershaw Ian, *Fateful Choices. Ten Decisions that Changed the World, 1940-1941*, Penguin Books: 2008.

Kershaw Robert, *War without Garlands: Operation Barbarossa 1941-1942*, Hersham, Surrey: Ian Allan Publishing, 2010.

Kirchubel Robert, *Operation Barbarossa 1941*, Volume 1, Oxford: Osprey Publishing, 2003.

Kirchubel Robert, *Operation Barbarossa 1941*, Volume 2, Oxford: Osprey Publishing, 2003.

Kirchubel Robert, *Operation Barbarossa 1941*, Volume 3, Oxford: Osprey Publishing, 2007.

Kirchubel Robert & Zgonnik Dmitriy, *Luftwaffe Field and Flak Divisions*, Hong Kong: Concord Publications, 2007.

Kirchubel Robert & Bujeiro Ramiro, *Barbarossa*, Hong Kong: Concord Publications, 2008.

Kirchubel Robert, *Hitler's Panzer Armies on the Eastern Front*, Barnsley: Pen and Sword, 2009.

Kirchubel Robert, *Operation Barbarossa. The German Invasion of Soviet Russia*, Oxford: Osprey Publishing, 2013.

Kokoshin Andrei, "The German Blitzkrieg Against the USSR, 1941", Paper, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, June 2016.

Κουσκουβέλης Ηλίας, *Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη και τη Θεωρία της Πολιτικής*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1997.

Liu Larry, "Economic Policy in Nazi Germany: 1933-1945", *Penn State Review*, October 2013, σελ. 1-18.

Lucas James, *Das Reich: The Military Role of 2nd SS Division*, London: Arms & Armour, 1991.

Lucas James, *German Army Handbook 1939-1945*, Thrupp, UK: Sutton Publishing, 2002.

Lucke Fritz, Edwards Robert and Olive Michael, *Panzer Wedge, Volume 2. The German 3rd Panzer Division and Barbarossa's Failure at the Gates of Moscow*, Mechanicsburg, PA: Stackpole Books, 2013.

Maye James, "Winning Battles and Losing the War. Operations of German Group Center, June-December 1941", Defence Technical Information Center, 1996.

Moran Daniel, "The Culture of Defeat: On National Trauma, Mourning and Recovery", *Strategic Insights*, Vol. 3, Issue 6 (June 2004). Άρθρο διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση:

<http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/11328/moranRvJun04.pdf?sequence=1> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Murphy David, *What Stalin Knew: The Enigma of Barbarossa*, New Haven & London: Yale University Press, 2005.

Murphy David Thomas, "Hitler's Geostrategist?: The Myth of Karl Haushofer and the "Institut für Geopolitik", *Historian*, 76 (2014), σελ. 1-25.

Murray Williamson, *Strategy for Defeat: The Luftwaffe 1933-1945*, Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Press, 1983.

Olive Michael & Edwards Robert, *Operation Barbarossa 1941*, Stackpole Military Photo Series, Mechanicsburg, PA: Stackpole Books, 2012.

Overy Richard, "Heavy Industry and the State in Nazi Germany: The Reichswerke Crisis", *European History Quarterly*, July 1985 vol. 15 no. 3, σελ. 313-340.

Overy Richard & Wheatcroft Andrew, *The Road to War*, Second Edition Revised and Updated Edition, London: Penguin, 1998.

Overy Richard, *Russia's War 1941-1945*, London: Penguin Books, 1998.

Overy Richard, *The Dictators: Hitler's Germany and Stalin's Russia*, London: Penguin Books, 2005.

Overy Richard, *1939: Countdown to War*, New York: Viking, 2010.

Overy Richard, *The Oxford Illustrated History of World War II*, Oxford: Oxford University Press, 2015.

Prazmowska Anita, *Britain, Poland and the Eastern Front 1939*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Presseisen Ernst, *Germany and Japan: A Study in Totalitarian Diplomacy 1933-1941*, The Hague: Springer Science, Business, Media, B.V, 1958.

Rapoport Vitaly & Alexeev Yuri, *High Treason: Essays on the History of the Red Army 1918-1938*, Volume I., Duke Texas: Duke University Press, 1985.

Rees Laurence, *Hitler's Charisma: Leading Millions into the Abyss*, New York: Pantheon Books, 2012.

Ritschl, Albrecht, "How and When did Germany Catch Up to Great Britain and the US? Results from the Official Statistics, 1901-1960." Paper presented to Economic History Society Conference, Royal Holloway, University of London, 2004.

Rose Gideon, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1 (Oct., 1998), σελ. 144-172.

Rosefielde Steven, "Stalinism in Post-Communist Perspective: New Evidence on Killings, Forced Labour and Economic Growth in the 1930s", *Europe-Asia Studies* Vol. 48, No. 6 (September 1996), σελ. 959-987.

Roth Ariel Ilan, *Leadership in International Relations. The Balance of Power and the Origins of World War II*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.

Seaton Albert, *Stalin as Military Commander*, London: Combined Publishing, 1998.

Scherner Jonas, "Industrial Investment in Nazi Germany: The Forgotten Wartime Boom", University of Mannheim/Yale University, Abstract, March 2006.

Scholvin Sören, "Geopolitics: An Overview of Concepts and Empirical Examples from International Relations", The Finish Institute of International Affairs Working Paper 91 (April 2016). Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://www.fiaa.fi/en/publications/2/> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Shore Zachary, *What Hitler Knew: The Battle for Information in Nazi Foreign Policy*, Oxford: Oxford University Press, 2002.

Snively John, "Barbarossa Planning for Failure" A paper submitted to the Faculty of the Naval War College in partial satisfaction of the requirements of the Department of Operations on 8 March 1994.

Sokolov Andrei, "Forced Labor in Soviet Industry: The End of the 1930s to the Mid-1950s: An Overview" στο Gregory R. Paul & Lazarev V. V. (eds.), *The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag*, Stanford: Hoover Institution Press, 2003, σελ. 23-42.

Sohn-Rethel Alfred, *The Economy and Class Structure of German Fascism*, London: Free Association Books 1987.

Spoerer Mark & Streb Jochen, "Guns and Butter – But No Margarine: The Impact of Nazi Agricultural and Consumption Policies on German Food Production and Consumption, 1933-38", Paper prepared for the XIV International Economic History Congress, Helsinki, Finland, 21 to 25 August 2006.

Stackelberg Roderick & Winkle Sally, *The Nazi Germany Sourcebook: An Anthology of Texts*, London & New York: Routledge, 2002.

Stahel David, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Stahel David, *Kiev 1941: Hitler's Battle for Supremacy in the East*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Stahel David, *Operation Typhoon: Hitler's March on Moscow, October 1941*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Stahel David, *The Battle for Moscow*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Stolfi Russel, "Barbarossa Revisited: A Critical Reappraisal of the Opening Stages of the Russo-German Campaign. (June-December 1941)", *The Journal of Modern History*, 54, 1 (Mar., 1982), 27-46.

Spang Christian & Wippich Rolf-Harald (eds.), *Japanese-German Relations, 1895-1945: War and Diplomacy*, London & New York: Routledge, 2006.

Stranges Anthony, "Germany's Synthetic Fuel Industry 1927-45" στο John E. Lesch (ed.), *The German Chemical Industry in the Twentieth Century*, Boston & London: Kluwer Academic Publishers, 2000.

Stranges Anthony, "Germany's Synthetic Fuel Industry 1927-1945", *Energieia*, Vol. 12, No. 5 (2001), σελ. 1-6.

Suvorov Viktor, *Icebreaker. Who Started the Second World War?* Translated by Thomas B. Beattie, London: Hamish Hamilton, 1990.

Temin Peter, "Soviet and Nazi Economic Planning in the 1930s", Massachusetts Institute of Technology, No. 554 (May 1990), άρθρο διαθέσιμο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/64262/sovietnazieconom00_temi.pdf?sequence=1 (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Toland John, *Adolf Hitler: The Definitive Biography*, New York: Anchor Books, 1992.

Tooze Adam, "The Economic History of Nazi Regime" στο Jane Caplan (ed.), *Nazi Germany*, Oxford: Oxford University Press, 2008, σελ. 168-195.

Trevor-Roper Hugh (ed.), *Hitler's Table Talk, 1941-1944: His Private Conversations*, 3rd edition, New York: Enigma Books, 2000.

Trigg Jonathan, *Death on the Don: The Destruction of Germany's Allies on the Eastern Front, 1941-1944*, Staplehurst, UK: Spellmount Ltd, 2014.

Waltz Kenneth, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος: Μια θεωρητική ανάλυση*, μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αθήνα: Ποιότητα, 2011.

Wedemeyer Austin, *The Strategy of Barbarossa*, Air War College, Air University United States Air Force, Maxwell Air Force Base Alabama: Penny Hill Press, 1983.

Weinberg Gerhard (ed.), *Hitler's Second Book: The Unpublished Sequel to Mein Kampf*, New York: Enigma Books, 2006.

Weinberg Gerhard, *A World at Arms. A Global History of World War II*, Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Wilson Terry, "Soviet Defense Against Operation Barbarossa: A Possible Model For Future Soviet Defensive Doctrine", School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, 1991. Αδημοσίευτη εργασία διαθέσιμη ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a240341.pdf> (Πρόσβαση στις 13-11-2016).

Winchester Charles, *Ostfront. Hitler's War on Russia 1941-45*, Oxford: Osprey Publishing, 1998.

Wohlforth William, "The Perception of Power: Russia in the Pre-1914 Balance", *World Politics*, Vol. 39, No. 3 (Apr., 1987), σελ. 353-381.

Wray Timothy, *Standing Fast: German Defensive Doctrine on the Russian Front during World War II*, University Press of the Pacific, 2004.

Ziemke Earl, *The Red Army 1918-1941. From Vanguard of World Revolution to US Ally*, Frank Cass: London & New York, 2004.